

Ольга ХОРОШКОВСЬКА
Оксана ПЕТРУК

УКРАЇНСЬКА МОВА

4

Ольга Хорошковська, Оксана Петрук

УКРАЇНСЬКА МОВА

для загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням румунською мовою

Підручник для 4 класу загальноосвітніх
навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
Видавництво «Світ»
2015

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.411.1я7
Х 82

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 20.07.2015 р. № 777)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Умовні позначення

– початок уроку

– завдання додому

– робота в парах

– післятекстові
запитання і завдання

– цікаво знати

– зверни увагу! Запам'ятай!

Хорошковська О.Н.

Х 82 Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.Н. Хорошковська, О.М. Петрук. – Львів : Світ, 2015. – 184 с.

ISBN 978-966-603-926-5

Підручник спрямований на подальше розширення і поглиблення знань школярів про українську мову як засіб спілкування, про частини мови, речення, текст, найважливіші правила вимови і грамотного письма, формування комунікативних навичок. Засвоєнню цих відомостей сприяють презентація мовного і правописного матеріалу в діалогічній формі спілкування з уже знайомими з попередніх років навчання героями, а також ілюстративний матеріал, створений спеціально для цього видання. Вміщені у підручнику тексти для читання і розвитку мовлення не лише навчально-інформаційні за змістом, а й емоційно ціннісні, а завдання, які їх супроводжують, вимагають від учнів творчої активності, спонукають до власних суджень, міркувань і висновків.

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.411.1я7

ISBN 978-966-603-926-5

© Хорошковська О.Н., Петрук О.М., 2015
© Чернишева С.С., ілюстрації, 2015
© Видавництво «Світ», 2015

Державний Гімн України

*Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
і покажем, що ми, браття, козацького роду.

МОВА І МОВЛЕННЯ. ПРАВОПИС

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО У ТРЕТЬОМУ КЛАСІ

Слухаємо – розуміємо тексти, складаємо діалоги, дотримуємось культури мовлення

1. 1. Послухай. Поміркуй. Дай відповідь.

Першого вересня ви прийшли до школи. Вітаєте одне одного. Розповідаєте, де відпочивали. Розпитуєте друзів, як вони провели канікули. Яким мовленням ви користуетесь – усним чи писемним?

2. Пригадай, як треба ввічливо розмовляти. Як звернутися до співрозмовника? Що треба сказати на початку розмови і в кінці?

3. Розіграйте діалоги: а) розпитайте одне одного, де провели літні канікули, з ким познайомились; б) уявіть, що у класі хтось новенький. Познайомтеся з ним / нею.

2. Послухай вірш *Лесі Вознюк*. Між ким відбулася розмова?

СОНЯЧНІ СЛОВА

Вийшло сонечко на ганок,
привіталось: – Добрый ранок.
Дуже прошу вас, малята,
прокидайтесь, час вставати.
І, будь ласка, по порядку
всі шикуйтесь на зарядку.
– Здрастуй, сонечко ласкаве!
Розкажі, як в тебе справи.

Розумієм, поспішаєш,
бо роботи вдосталь маєш.
То ж, бувай, до завтра, друже!
Ми чекатимемо дуже.

Які слова можна назвати *сонячними*? Чому? Які ще слова ввічливості ти знаєш?

Слово *ввічливий* походить від слова *очі*. Віддавна існував звичай: коли гість приходив до когось із добрими намірами, він мав чеснo дивитися господареві у *вічі*. Звідси – *ввічливий* – той, хто бажає добра.

3. Прочитай лист дідуся Лінгвіста. Яким мовленням він користувався – усним чи писемним?

Добрий день, дорогі друзі!

Ось ми й знову зустрілися. За літо ви добре відпочили, підросли. Тепер навчаєтесь у четвертому класі. Тут ви дізнаєтесь багато нового, цікавого. Тож рушаймо разом у Країну Знань. Але скажу відразу: мандрувати буде нелігко. Доведеться виконувати різні завдання, відповідати на багато запитань. Затé скільки цікавого ви дізнаєтесь!

А допомагатимуть вам україночка Марійка, електронний хлопчик Кібєрик і допитливий Санду.

До кого звернувся дідусь Лінгвіст? Як саме? Куди він запрошує вас мандрувати? Хто допомагатиме вам дізнаватися нове про українську мову?

4. Що тобі треба знати, щоб оволодіти писемним мовленням – уміти читати й писати? Поміркуй і обери правильну відповідь.

А. Знати звуки.

Б. Знати букви.

В. Знати, якими буквами в українській мові позначаються звуки.

5. Послухай і поміркуй: щоб розповісти, попросити про щось, ти вживаєш речення (*propozitja*). Пригадай, що таке речення. Що воно виражає?

6. Вивчи напам'ять вірш Лесі Вознюк (с. 4–5).

Читаємо тексти й таблицю, осмислюємо їх. Розрізняємо звуки і букви, повторюємо алфавіт

7. 1. Послухай діалог і скажи, що порадила Санду Марійка?

– Ти знаєш, Марійко, мені здається, що я забув деякі букви української мови.

– Санду, цьому легко зарадити. Поглянь на внутрішню сторону обкладинки – там записано усі букви. Прочитай їх. А щоб запам'ятати букви української мови, треба писати слова з ними.

– Дякую, Марійко. Я все зрозумів.

2. Розглянь на внутрішній стороні обкладинки букви української абетки.

3. Прочитайте діалог Санду і Марійки. Розіграйте його в ролях.

8. Прочитайте запитання дідуса Лінгвіста, поміркуюте і дайте відповіді.

1. Чим відрізняються звуки від букв?

2. Які звуки є в українській мові? Прочитайте таблицю Кібєрика й назвіть їх.

Голосні	[а], [о], [у], [е], [и], [і]
Приголосні	[б], [п], [в], [м], [ф], [ж], [дж], [ч], [ш], [г], [ґ], [к], [х]
	[д-д'], [т-т'], [с-с'], [з-з'], [дз-дз'], [л-л'], [н-н'], [- -й]

3. Поміркуюте, чому приголосні звуки розміщено у два рядки.

4. Який приголосний звук не має твердої пари?

9. 1. Поміркуюте і дайте відповіді на запитання Санду.

Санду прочитав таблицю Кібєрика і запитав:

– Скажіть, будь ласка, а чому у рядку, де розміщені голосні, немає букв *я*, *ю*, *є*, *ї*? А в рядку, де приголосні, загубилася буква *щ*?..

2. Випиши букви української мови, які: а) позначають голосні звуки; б) завжди позначають два звуки. Запиши по два слова з виписаними буквами.

10. 1. Прочитай вірш *Грицька Бойка*, правильно вимовляючи звуки, позначені буквою **щ**.

Щиглі́ у куща́х пища́ли,
щора́нку сповіща́ли:
– В куща́х вітри́ще сви́ще,
гуля́є морози́ще.

 Про кого розповідається у вірші? Про що сповіщали щиглі?
Про який вітер йдеться – холодний чи теплий?

2. Спиши вірш. Підкресли букви, що позначають два приголосні звуки.

11. 1. Прочитай вірш *Григорія Усача*.

Живу́ть на сві́ті бу́кви –	Мандри́вка по абéтці
всьо́го їх три́дцять три, –	хлопчи́ні до душі́ –
в них зача́їлись* зву́ки	мандри́вка в край, що зве́ється
і голоси́ живі́.	краї́ною ПИШІ́.
Мандри́вка** по абéтці –	Мандри́вка по абéтці
доро́га в дивни́й край,	веде́ його́ щодня́
в чудови́й край, що зве́ється	до ра́дості, що зве́ється
краї́ною ЧИТА́Й.	краї́ною ЗНА́ННЯ́.

 Про що розповідається у вірші?
Що зачалос́я у буква́х? У які краї́ни веде́ знання́ абетки́?

 2. Поміркуйте, чи однакове значення мають слова *абетка*, *алфавіт*, *азбука*. Як називаються такі слова?

3. Спиши перші чотири рядки. Підкресли букву, що завжди позначає два звуки. Обведи букву, яка не позначає жодного звука. Для чого вона вживається на письмі?

 12. Прочитай і спиши вірш *Марії Познанської*.

Ми ду́же лю́бим рідни́й край
і лю́бим Украї́ну,
ї́ї лани́, зеле́ний гай,
в саду́ рясну́ кали́ну.

* *Зача́їлись* – сховались.

** *Мандри́вка* – подорож.

Користуємося алфавітом, пояснюємо вживання великої букви. Читаємо й пишемо

13. 1. Прочитай текст.

Санду складав речення про . Але забув, як писати це слово. Марійка порадила приятелеві:

– Звернися до словника. Щоб швидко знайти це слово, пригадай, після якої букви його треба шукати у словнику.

2. Поміркуйте, де розміщено слово : на початку словника, в кінці чи в середині? Позмагайтеся, хто з вас швидше знайде це слово. Перевірте за словником правопис. Запишіть його.

14. 1. Прочитай текст.

Марійка принесла до класу книжки.

– Ось це казки, – сказала вона Санду. –

Постав їх на книжковій полиці так, щоб швидко можна було знайти потрібну книжку.

– Я знаю, як треба розмістити книжечки! – промовив Санду.

– Поясни, якщо знаєш.

– За алфавітом!

2. Запиши, у якому порядку треба розмістити на полиці такі казки: «Колобок», «Ріпка», «Цап і баран», «Піноккіо», «Лисиця і журавель».

15. Прочитай рядки слів. Запиши ті з них, у яких слова розміщені в алфавітному порядку.

Зошит, ручка, пенал, книжка, олівець.

Азбука, буква, звук, наголос, склад.

Будинок, вулиця, місто, село, річка.

16. Прочитай і запиши в алфавітному порядку імена казкових персонажів.

Буратіно, Мальвіна, Снігуронька, Колобок.

17. Запиши в алфавітному порядку п'ять імен своїх друзів.

Читаємо і пишемо. Вживаємо велику букву

18. Вибери правильний варіант написання і запиши слова. Поясни свій вибір.

(Ш)(ш)кола, (О)(о)деса, (У)(у)країна, (Д)(д)ніпро,
(К)(к)азка, (С)(с)ело, (У)(у)країнка, (Т)(т)арасик.

19. Прочитай уривок з вірша *Олександра Олеся*. Про що ти з нього довідався(-лась)? Спиши. Поясни вживання великої букви.

...Де стоїть тепер наш Київ,
там була сама гора.
Жив там перший Кий з Хорівом,
Щек та Либідь – їх сестра.
Над самим Дніпром на горах,
огорджений з боків
рвовом, мурами, валами,
Київ віріс і розцвів.

20. 1. Прочитайте. Поміркуйте і дайте відповідь на запитання.

Діда звать Миколою Олександровичем. Його внука – Денисом Сергійовичем. А як звать онукового батька?

2. Запиши текст і відповідь на запитання. Поясни вживання великої букви.

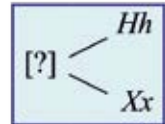
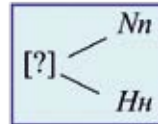
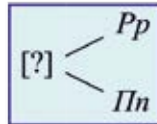
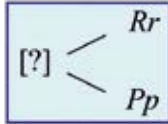
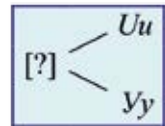
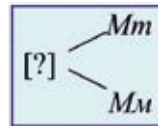
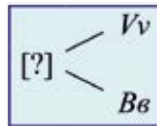
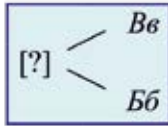

21. Пригадай і запиши назви міст і сіл, у яких тобі довелося побувати. З якої букви (великої чи малої) ти запишеш ці слова? Чому?

Розрізняємо букви рідної й української мови. Перекладаємо українською, пишемо

22. 1. Розглянь таблички Кіберика. Чи однаковий звук позначають букви в румунській і українській мовах?

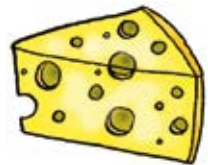
2. Запиши по два слова з буквами української мови.

23. Розглянь і назви слова – назви малюнків. Прочитай підпис Санду. Яких помилок він припустився? Запиши слова правильно.

Левідь, торкьва, руска, сонечко.

24. 1. Вимов слова – назви малюнків.

2. Назви звуки, які ти вимовив(-ла), познач їх буквами.

3. Підкресли букви, які пишуться однаково в обох мовах, але позначають різні звуки.

4. До яких зі слів – назв малюнків підходить така звукова схема:

• ◯ ◯ ◯ ◯ ?

25. Прочитай слова. Переклади і запиши їх українською мовою.

Borș, ceai, ceáinic, clasă, ochelári, școală, fazan, crizanteme, mama, víscol.

26. 1. Прочитай текст.

Під зеленою жив . Біля його була невеличка грядочка. Як тільки сходило , поспішав до струмка. Набірвав у воду, поливав , , і .

2. Спиши, записуючи слова замість малюнків.

27. Прочитай вірш *Валерія Яновського*, правильно вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами. Спиши.

У **с**орóки-тáтка – на **с**орóчці лáтка.
У сорóки-мáми – **ф**артушóк з латкáми.
В дóнечки-сорóки – у лáточках бóки.
А в сорóки-сíна – лáтана **с**вигíна.
Тьóхка соловéйко: «Лáтана сімéйка!»

Читаємо, правильно наголошуючи слова. Ділимо слова на склади для переносу

28. 1. Прочитай вірш *Михайла Стельмаха*, правильно наголошуючи слова та вимовляючи звуки, позначені виділеними буквами.

У сестрічки Гáлі грядочка і каву́н в рябій сорóчці.
невеличка, náче кладочка. Був на грядці і горóх,
А на грядці – огіро́чки та його́ ми з'їли вдвох.

Пішемо – вимовляємо:
на грядці – на гря[ц':]і
у сорóчці – у сорó[ц':]і

Про кого і про що розповідається у вірші? Які овочі виростили на грядці?

2. Спиши перший рядок вірша, поділяючи слова рисками на склади.

3. Підготуйтеся до виразного читання вірша. Для цього зробіть розмітку: початок речення і рядка позначайте так: ↗ (підвищення голосу), а їх кінець – так: ↘ (зниження голосу). Після розділових знаків і в кінці кожного рядка позначте паузи: довгі (//) і короткі (/). Повправляйтесь у виразному читанні вірша.

4. Складіть запитання за змістом вірша.

В українській мові є слова, які можна наголосувати по-різному: *алфаві́т* і *алфа́віт*, *по́милка* і *помі́лка*, *за́вжди* і *завжди́*, *у́смішка* і *усмі́шка*.

Однак у деяких словах зміна наголосу може змінити їх значення: *далека доро́га* – *дорога́ картина*; *бра́ти у руки* – *вони брати́*.

29. 1. Марійка склала мовні задачі. Прочитай і спробуй їх розв'язати.

У слові два голосних звуки. Скільки в ньому складів?

У слові три склади. Скільки в ньому голосних звуків?

У слові три приголосних звуки. Скільки в ньому складів?

2. Поміркуйте, яку із задач не можна розв'язати. Поясніть, чому.

30. 1. Прочитай слова. Спиши їх, поділяючи на склади. Які з цих слів не можна перенести?

Учень, шко́ла, о́сінь, па́рта, оліве́ць, уро́к, зо́шит.

2. Поміркуйте, як правильно перенести слово *олівець*.

31. 1. Прочитай вірш *Георгія Шмицького*. Поміркуй, чи повірять мишки котикові. Чому так думаєш?

На осонні* кóтик спить.

Хоч малий, а звір.

Мишкам тихо муркотить:

– Мир-р-р, мир-р-р, мир-р-р.

2. Спиши вірш, поділяючи слова на склади для переносу.

* *Осоння* – сонячна сторона.

32. Прочитай і відгадай загадку. Спиши, дописуючи відгадку.
Підкресли слова, які не можна перенести.

Є чарівнік у школі в нас. Озвється ще раз – гомін*.
Ану́, впізна́йте, хто він? Щоб не спізнитись на урок,
Озвється – ти́ша йде у клас. нам го́лос подае́ ...

Розрізняємо звукове значення букв я, ю, є, ї. Читаємо, аналізуємо, пишемо

33. Кіберик запропонував Санду дібрати приклади до звукових схем. Хлопчик не зумів виконати завдання. Допоможіть йому.

я $\begin{cases} \text{[йа],...} \\ \text{[’а],...} \end{cases}$ ю $\begin{cases} \text{[йу],...} \\ \text{[’у],...} \end{cases}$ є $\begin{cases} \text{[йе],...} \\ \text{[’е],...} \end{cases}$ ї — [йї],...

34. 1. Прочитай уривок з вірша *Анатолія Костецького*. До чого закликає автор?

Усміхні́ся всі́м навколо:
не́бу, со́нцю, кві́там, лю́дям.
І тоді́ обов’язко́во
день то́бі весели́м бу́де.

2. Поміркуйте, яка роль букв **я, ю** у словах цього вірша. А в слові *обов’язково*?

3. Якому зі слів другого рядка відповідає звукова схема $\boxed{= \bullet \mid = \bullet -}$?

35. 1. Прочитай мовчки вірш *Івана Франка*.

Дрімáють сéла. Я́сно ще
осі́ннє со́нце сáє,
та хо́лодом осі́ннім вже
в пові́трі потяга́є.

Темно-зелéніі садкі
дрімáють вже без плóду,
і т́ихо грі́ються хаткі,
і вéрби гну́ться в во́ду.

Яка тема вірша? Які зміни в природі описує автор? Це рання осінь чи пізня?

* *Гомін* – zgomot.

2. Спиши перші чотири рядки вірша. Підкресли букви **я, ю, є**, які позначають два звуки. Якому зі слів другого рядка відповідає ця звукова схема: $\boxed{= \bullet} \boxed{= \bullet}$? Чому так думаєш?

3. Зробіть розмітку вірша. Підготуйтеся до виразного читання.

36. Марійка склала мовну задачу. Прочитайте її і розв'яжіть.

Які з букв **я, ю, є** чи **ї** можуть бути самостійними словами?

37. Прочитай вірш *Василя Кравчука*. Спиши. Підкресли букви, що позначають два звуки, двома рисками, а м'якість приголосного – однією.

В Юри є сестричка Юля,
невеличка вередуля.
Любить Юля утікати,
бо не хоче йти до хати.
Доганяв Юрасик Юлю
і набів на лобі гюлю.

Слухаємо і читаємо. Розрізняємо тверді й м'які приголосні звуки, вправляємось у вимові

38. 1. Послухай вірш *Тетяни Корольової*.

Шепіт, шелест, шєрєх лістя...
Ходить осінь золотіста,
жовтокоса, багрянїста,
з тїхим шўмом падолісту.
Шелест, шўрхїт по дібровї...
Стїха осінь колисківї
шепче нам про нєба прїсинь.
Шепче осінь. Шепче осінь...

Яку картину природи ти уявив(-ла), послухавши вірш? Чи нагадує його мелодика шум вітру, шелест листя? За допомогою яких звуків створена ця картина?

2. Прочитай вірш, передаючи його настрій, мелодику. Спиши перші чотири рядки.

39. 1. Прочитайте слова. Повправляйтесь у вимові звуків.

[с – с’]: осá, óсiнь, сiк, дiдúсь, бабúся.

[д – д’]: сад, сядь, дядько, будь, бúдьте.

[дз – дз’]: дзвiнóк, гедзь, дзьоб, дзьóбати.

2. Запиши слова. Підкресли букви, що позначають м’які приголосні звуки. Якими буквами позначено їх м’якість на письмі?

40. 1. Прочитай скоромовку. Вивчи її і запиши з пам’яті.

У Катру́сі коса́ ру́са,
коса́ ру́са у росі́,
бо росíнки до Катру́сі
попросíлися усí.

2. Підкресли двома рисками букви, що позначають м’який звук [с’].

41. 1. Прочитай лічилку, вивчи і запиши її з пам’яті.

Гедзь, осá і бджíлка –
ось і вся лічи́лка.

2. Назви слова з м’якими приголосними звуками.

3. Підкресли слова, в яких один приголосний звук позначено двома буквами.

42. Прочитай скоромовку, правильно вимовляючи звук [г]. Навчися промовляти скоромовку швидко. Спиши.

Нiс Гриць пирíг
чéрез порíг,
наступíв на горíх,
упав чéрез порíг.

43. 1. Прочитай уривок з вірша *Тамари Журби*. Про кого і про що в ньому йдеться?

Дзiнь-дзелéнь!.. Дзiнь-дзелéнь!..

Хто це дзвóнить цілу ніч і цілий день?..

Крiт-зв’язкíвець телефóни в ліс провóдить.

Дзiнь-дзелéнь!.. Дзiнь-дзелéнь!..

2. Спиши. Підкресли букви, які позначають м’які приголосні звуки.

Вправляємось у вимові й письмі м'яких подовжених приголосних. Складаємо розповідь

- 44.** 1. Прочитай вірш *Грицька Бойка*. Вивчи і запиши його з пам'яті.
 У слона́ **боліть** нога́,   **гостюва́в** кома́р у **ньо́го**,
 слон **сього́дні шкутильга́***:   **наступі́в** йому́ на но́гу.
2. Визнач м'які приголосні у виділених словах. Якими буквами позначено їх м'якість?

- 45.** 1. Пригадай вірш *Алли Свашенко* «Є такі чудні слова». Прочитай його і випиши слова з подовженими м'якими приголосними.
Є такі чудні слова́:	Це облі́ччя і насі́ння,
звук оди́н, а ні́би два.	бездо́ріжжя і ка́міння.
В сло́ві зву́ки ці живу́ть,	Це житт́я і майбу́тт́я,
їх подо́вженими зву́ть.	це воло́сся і взутт́я.

2. Як позначаються м'які подовжені приголосні на письмі?

- 46.** 1. Прочитайте прислів'я. Як ви їх розумієте?

1. Де́рево си́льне корі́нням, а люди́на — знанні́ям.
 2. Ва́жко у навча́нні — ле́гко у труді́. 3. Ма́ленька пра́ця кра́ща за вели́ке безді́лля. 4. Є терпі́ння — бу́де й умі́ння.
2. Випиши слова з подвоєними буквами. Які звуки вони позначають?
 3. У яких прислів'ях є слова, протилежні за значенням? Назви їх.

- 47.** Від наведених слів утвори інші, які б відповідали на питання *що?* Вимов і запиши за зразком.

Малюва́ти – малюва́ння.	Пла́вати – ... .
Слу́хати –	Писа́ти – ... .

- 48.** Прочитай слова і зроби їх буквенний запис.

Змага[н':а], чита[н':а], зі[л':а], весі[л':а], узлі[с':а].

- 49.** Прочитай текст і поясни правопис виділених слів. Добери заголовок і запиши текст.

Окса́нка – ма́ленька дівчинка. Ма́ма одягла́ її у блакитне **пла́ттячко**, нове́ньке **взутт́я**. У **воло́ссі** у неї – бі́ла стрі́чка. Окса́нка – спра́вжня краса́ня.

* *Шкутильга́* – şchiop.

50. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Хліб завжди був мірилом життя. Жодна подія не обходилася без паляниці. З хлібом будували хату і справляли весілля. Мати ув'язувала в рушнік окраєць хліба сину в даліку дорогу. З хлібом і сіллю зустрічали дорогих гостей.

2. Спиши. Підкресли слова з подвоєними буквами. Вимов звуки, які вони позначають.

51. Прочитай вірш Якова Щоголіва. Спиши. Підкресли букви, що позначають подовжені м'які приголосні.

На траві й квітках росинки.
Шелестіння й гомін гілки.
Щебетання й пісня пташки.
Скрип жука, гудіння бджілки.

Читаємо й аналізуємо. Вправляємось у вимові й письмі слів з апострофом

52. Послухайте текст. Поміркуйте над запитаннями дідуся Лінгвіста і дайте відповіді.

– Діти, – звернувся дідусь Лінгвіст до учнів, – ви знаєте, що букви **я**, **ю**, **є** вживаються на письмі, щоб позначити м'якість приголосних. Але бувають випадки, коли ці букви вживаються на письмі після букв, що позначають тверді приголосні **[б]**, **[п]**, **[в]**, **[м]**, **[ф]** та **[р]**.

– Чи можуть букви **я**, **ю**, **є** позначати в цьому випадку м'якість? Тоді які звуки вони позначають? Пригадайте, з допомогою якого знака це передано на письмі?

Ось що розповідає про себе цей знак:

Я такий же, як знак розділовий,
і відомий шкільній дітворі.
Та в словах української мови
я пишусь не вниз, а вгору.
Спробуй лиш написати *ім'я* –
разу стану потрібним і я.

Дмитро Білоус

53. Прочитай слова. Які звуки позначено буквами **я, ю, є, ї**? Після яких букв і перед якими вживається апостроф?

Б'ють, п'ять, дів'ять, в'є, м'ята, Мар'янка, пір'іна.

Апостроф вживається після букв **б, п, в, м, ф, р**, що позначають тверді приголосні, перед **я, ю, є, ї**.

54. 1. Прочитай речення. Простеж за вимовою звуків, позначених буквами **я, ю, є**.

1. Хлоп'ята б'ють м'яч у ворота. 2. Мар'янка п'є сік.
3. Дем'янку працює з комп'ютером.

2. Спиши. Підкресли букви, між якими стоїть апостроф. Поясни його вживання.

55. 1. Прочитайте звукові схеми.

[пйат'] – ...

[пірйіна] – ...

[пйут'] – ...

[румйаний] – ...

[бйе] – ...

[пйатниц'а] – ...

2. Позначте звуки буквами. Які букви ви записали на місці звуків [йа], [йу], [йе], [йї]? Який знак вжили перед ними? А якими буквами позначили звуки [т'], [ц'а]?

56. Прочитай і спиши приказки. Поясни правопис слів з апострофом.

1. Не розіб'єш горіха – не дістанеш і зернятка.
2. Заздрість здоров'я їсть. 3. На чужому подвір'ї і м'ухи б'ють. 4. Батьком і матір'ю не хваліся, а хваліся ділом.

Читаємо текст, правильно вимовляємо і пишемо слова з апострофом

57. Прочитай текст, правильно вимовляючи слова з апострофом. Спиши, поясни правопис виділених слів.

Євгєнкові дів'ять років. Найбільшою турботою хлоп'яти є голуби. Пташина сім'я в нього невеличка. Голуб і голубка. Вони сміливо гуляють подвір'ям, а живуть у дерев'яній голуб'ятні.

58. Запиши, у кого хто, вибираючи з дужок правильний варіант.

У горобчика – горо(бя/б'я)тка.

А в голубки – голу(бя/б'я)тка.

У соло(ві/в'ї)хи – соло(вя/в'я)тка.

А в ластівочки – ласті(вя/в'я)тка.

59. 1. Вимов слова – назви малюнків. Поміркуй, чи треба вживати апостроф під час письма цих слів. Чому?

5

9

2. Запиши слова – назви цифр і малюнків. Підкресли букви, між якими стоїть апостроф.

60. Спиши текст, замінюючи звукові схеми буквеним записом.

Тепер я живу у місті. Та враз згадав хло[пйа]чі забави на батьковому подві[рйі]. Задзвеніли мені соло[вйі], заворкотіли голу[бйа]та. Запахли в рідному саду ру[мйа]нок і [мйа]та.

61. Прочитай і спиши прислів'я. Як ти їх розумієш? Поясни правопис слів з апострофом.

1. Дóбре ім'я крáще багáтства. 2. Птáшка крáсна своім пír'ям, а людíна – знáнням. 3. Найбíльше багáтство – здорóв'я. 4. Тя́жко то́му жíти, хто зло пам'ята́є.

СЛОВО, ЙОГО ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Слухаємо – розуміємо, читаємо, розрізняємо значення слів, групуємо їх

62. Послухай текст.

– Діти! Сьогодні ми поговоримо про слово і його значення в житті людини, – почав свою розповідь дідусь Лінгвіст.

Слово, як писав український письменник Іван Цюпа, то дивний вітвір* людини. За допомогою слова, мови люди спілкуються між собою. І кожна мова по-своєму прекрасна. Вона, мов неповторний самоцвіт**, виграє всіма барвами веселки, має своє звучання і красу.

Кожне слово – це ніби діамантова намистінка*** у великому разку**** нашої мови. Кожне слово має свій зміст, свою красу. У мене народжується велике почуття радості при згадці таких слів, як *світанок, сонячний промінь, весняний струмок, голуба далечінь, блакитна високість неба*. А скільки таких слів існує у кожній мові! І за кожним – глибина змісту і краса!

Тож будьте, діти, уважними до слова, вдумуйтесь у його значення, запам'ятовуйте і вживайте у власному мовленні.

Про що ти довідався(-лась) з тексту?

Прочитай перші два абзаци. Спробуй розказати, про що у них розповідається.

Прочитай другу частину тексту. Як сказано тут про слово?

З чим письменник *Іван Цюпа* порівнює слова?

Яке почуття народжується у душі автора від краси слова?

А які слова викликають почуття радості у тебе?

До чого закликає дідусь Лінгвіст?

63. Прочитай розмову Марійки і Санду.

– Марійко, так що значить – *слова, як діаманти?* – запитав Санду.

* *Вітвір* – lukru.

** *Самоцвіт* – piatră brută (neprelucrată).

*** *Діамантова намистінка* – pierlă.

**** *Разок* – намисто; тут: поєднання слів, ніби намистинок.

– Пригадай, Санду, у кожній мові є слова – назви предметів, ознак, дій, кількості та інші. Уміння їх добирати і поєднувати в реченні, щоб висловити думку, і створює красу нашого мовлення. Можна сказати: «Настала осінь». А можна: «Настала *золота* осінь», «*Красується* осінь». Слова *золота*, *красується* і будуть тими діамантами, які передають красу природи. От що значать слова у мові!

Про що запитав Санду Марійку?

Які приклади навела дівчинка, щоб відповісти на його запитання? Яку картину природи ти уявив(-ла), прочитавши речення «Настала осінь» і «Настала золота осінь»?

64. 1. Прочитайте слова. Поміркуйте, чи однакове їх значення. На скільки груп їх можна поділити?

Ліс, зелений, лістя, рости, за, працювати, жовтий, у, під, гриб, великий, їжак, жити, хата, учень, солодкий, з, над.

2. Запиши слова кожної групи за зразком:

Зразок. Назви предметів: сонце, ... , ...

65. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Добери і запиши заголовок і текст.

Рум'яна кругла українська паляниця лежала на столі і була, як сонце. Хліб і сіль на столі означали добробут*. Без солі – не смачно, без хліба – не ситно**.

2. Які за значенням слова вжито, щоб розповісти про хліб? З чим порівнюється паляниця?

3. У першому реченні підкресли слова – назви ознак, у другому – назви предметів, у третьому – службові слова.

Складаємо текст за змістом малюнка

66. 1. Розгляньте малюнок. Доберіть заголовок. Колективно складіть невеликий текст за змістом малюнка і запишіть його.

* *Добробут* – bunăstare.

** *Не ситно* – nesățos.

2. Прочитайте складений текст. Які за значенням слова вам довелося вжити, щоб розповісти про осінній день?

67. 1. Прочитай уривок з оповідання Андрія М'ястківського.

У ЖÓВТНІ

У жóвтні ще лагідне сонечко. Ще глибоке синє небо. Та все частіше його затягують сірі хмари. Студять* землю північні вітри. О цій порі відлітають у теплі краї останні перелітні птахи. А їжачок і жабка готуються до зимової сплячки.

Яка пора року описана? А місяць? Які за значенням слова вжив автор, щоб описати цю пору року?

2. Випиши слова – назви ознак разом зі словами – назвами предметів.

Зразок: осінній день, ...

3. Назви слова – назви дій.

4. Спиши останнє речення. Підкресли службові слова.

5. Пригадай, назви і запиши назви осінніх місяців.

Утворюємо речення з поданих слів. Складаємо текст

68. 1. Прочитайте слова. Чи однакове значення вони мають? На яку тему можна скласти текст, використовуючи ці слова?

Ми, зоопарк, ходіли, у; там, величезного, бачили, слона; булі, там, і, мавпочки, маленькі, веселі; стри-

* Студять – охолоджують.

ба́ли, й, го́йда́лися, во́ні; на, поля́ні, жи́рафі, о́горо́жею, за, гуля́ли, і, зе́бри; а, ми, ще, ле́вів, ба́чили, тигри́в, ведме́дів; ціка́во, у, було́, зоопáрку.

2. Упорядкуйте слова так, щоб утворилися речення.

3. Складіть і запишіть текст на дошці і в зошиті.

69. 1. Прочитай текст, добери до нього заголовок. Спиши текст.

Іде́ цап волоха́тий, іде́ борода́тий, ро́жїщами пома́хує, боро́ди́щем потри́пує, ко́пїтцями посту́кує: іде́ ме́кає-гука́є, кіз і ко́зеня́т склика́є (*За Костянтином Ушинським*).

2. Які за значенням слова використав автор, щоб розповісти про те, який цап і що він робить?

3. Підкресли слова – назви предметів однією прямою лінією, назви дій – двома, а назви ознак – хвилястою.

Слухаємо, читаємо і переказуємо казку, знаходимо та добираємо синоніми й антоніми

70. Послухай розповідь дідуса Лінгвіста.

– Ви вже знаєте, діти, що в кожній мові є слова, хоч і різні за звучанням і написанням, але однакові чи близькі за значенням. Це – **синоніми**. Наприклад: *казати, говорити, розповідати*.

Є й слова протилежні за значенням – **антоніми**. Наприклад: *верх – низ, холодний – гарячий, йти – стояти*. Слова-антоніми часто вживаються у прислів'ях і приказках. Наприклад: «*Весною – не посієш, восени – не збереш*». Або: «*На чорній землі білий хліб родить*».

Вживання таких слів робить наше мовлення багатим, красивим, влучним.

Про які слова розповів дідусь Лінгвіст? Чи є такі в румунській мові?

71. 1. Прочитай казку.

ФЛАМІНГО І ЧАРІВНІЦЯ ЁФА

Колись давнó в А́фриці жила́ мале́нька принце́са Фла́ма. У не́ї було́ га́рне лі́чко, а чуде́ва роже́ва су́кня нага́дувала ранко́ву зору́. Фла́ма була́ до́брою і ла́гідною дівчи́нкою.

Не люби́ла принце́су жорсто́ка і зла чарі́вниця Ёфа.

Вона́ перетво́рилася на отру́йну змію́ і захоті́ла вби́ти Фла́му. Та до́бра фе́я не дозво́лила цьо́го, а перетво́рила принце́су на роже́вого пта́ха фламі́нго і сказа́ла:

– Ті́льки тоді́, як хтось подару́є фламі́нго кві́тку, на́зва яко́ї схо́жа на на́зву пта́ха, Фла́ма зно́ву ста́не принце́сою.

Мину́в час. Одно́го ра́нку хло́пчик подарува́в фламі́нго буке́т роже́вих фло́ксів. І о диво́! Ча́ри розві́ялися. Фла́ма зно́ву ста́ла вродли́вою дівчи́нкою. А зла чарі́вниця Ёфа лиши́лася потво́рною змією́.

На́зви *фламі́нго* і *флокс* означа́ють *пóлум'я*. Бо і кві́тка флокс, і пта́х фламі́нго роже́ві, на́че відблиски *пóлум'я*.

Про кого і про що розповідається в казці?

Хто тобі більше сподобався – Флама чи Ефа? Чому? Відповідай так: «Мені більше сподобалась ..., тому що вона була ...»

2. Знайди у казці синоніми й антоніми. Кого вони стосуються?

3. Допиши речення, вживаючи синоніми й антоніми.

Флама була ... , ... , а Ефа – ... , ...

4. Навчися переказувати казку «Фламініго і чарівниця Ефа».

Спостерігаємо за вживанням синонімів й антонімів у текстах

72. 1. Прочитай вірш *Яни Яковенко*. Про кого і про що він?

На базарі жираф
вибирав теплий шарф.
Переміряв чималенько –
всі шарфи коротенькі.
Є великі, є маленькі,
є широкі, є вузенькі,
є блискучі, наче змії,
та нема на довгу шію.
І, нарешті, в продавщиці
він купив дві гострі спиці.
І тепер собі жираф
вдома в'яже довгий шарф.

2. Які слова використано у вірші, щоб показати, які були шарфи? Ці слова синоніми чи антоніми?

3. Прочитай перші чотири рядки вірша, щоб зрозуміти значення слова *чималенько*. Добери до нього синонім. А до слова *коротенький* знайди антонім у тексті.

4. Спиши уривок, в якому розповідається про шарфи. Підкресли антоніми.

73. 1. Прочитай уривок з вірша *Василя Латанського* «Віхола».

Метé, метé хурдéлиця, порóша, хуртовíна, то на дорóзі стéлиться, то в хáту снiгом кiне.	Вiхола, вертéлиця, хурдéля, завiрюха, метéлиця, кужéлиця ще й вивертá кожyха.
--	--

Яку картину зимової природи ти уявив(-ла)?

Які слова автор дібрав, щоб передати цю картину? Це синоніми чи антоніми?

2. Випиши з тексту слова-синоніми до слова *віхола*.

3. Яке слово рідної мови тобі нагадує слово *віхола*?

74. 1. Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

1. Хто хоче багато знати, тому треба мало спати.
2. Півний кілос до землі гнеться, а порожній – до неба пнеться.
3. За маленьким погнався, а велике загубив.

2. Спиши. Підкресли антоніми.

3. У другому прислів'ї Марійка підкреслила аж шість антонімів, а Санду – лише два. Поміркуйте, чи правильно зробила Марійка. Доведіть свою думку.

75. 1. Прочитай і допиши прислів'я, додаючи антоніми до виділених слів. Підкресли антоніми.

Знай **більше**, а говори ... .

Корінь навчання **гіркий**, а його плід – ... .

Краще річ **нова**, а дружба – ... .

2. Поясни значення прислів'їв.

3. Чи є у другому прислів'ї інші слова – антоніми?

Читаємо казку, знаходимо синоніми й антоніми

76. 1. Послухай казку. Про кого в ній розповідається?

ДЛЯ КОГО ГОЛКІ В ЇЖАКА

Якось восени лисицю захопив у полі дощ. Вімокла вона дуже. Похнюпила лисиця голову та й чалапає по калюжах. Бредє, бредє, коли гляне – кущик ростє. Лисиця – до нього. Прибігає, аж там їжак сидить. Від дощу сховався.

– Посунься! – буркнула лисиця, штовхнула їжакá в бік – та аж скрикнула від болю. – Ой, лихо! До тебе ж торкнутися не можна. Чом ти не поголиш свою гидку щетину?

– Спасібі за порáду, алє вона не для мене, – мовив їжак.

– Та ти подумай, – сказала лисиця. – Що в тих голка́х гáрного? Поголи їх, бо всі друзі від тебе відмовляться...

– Мої голки не для друзів, – промовив їжак, – вони для ворогів.

Хто з героїв казки був хитрий, а хто – розумний?

2. Прочитай текст. Знайди і запиши синоніми до слів *ити*, *говорити*.

3. Чи є у тексті антоніми? Назви їх.

4. Прочитайте казку в особах.

77. 1. Прочитай і закінчи кожне речення, додаючи потрібні слова.

ЛЕДАЧИЙ І СТАРАНИЙ

Спочатку повчуся, а потім погуляю, – говорить ... .

Спочатку погуляю, а потім повчуся, – каже ... .

2. Випиши парами антоніми.

3. Чи є у цих реченнях синоніми? Запиши їх.

4. Чи можна слово *стараний* замінити словом *працьовитий*?

78. 1. Прочитай слова. Випиши групи синонімів.

Дощ, мріють, велетенський, град, думають, гадають, гроза, малий, гігантський, міркують, крихітний, злива, дрібний, величезний.

2. Чи є серед слів антоніми? Назви їх.

79. 1. Прочитай речення. Подумай, які зі слів, поданих у попередній вправі, слід вставити замість крапок.

1. **Хлопець** довго ... над задачею і все-таки **розв'язав** її. 2. Ірінка бавилась з ... **братиком**. 3. На околиці міста збудували ... **завод**.

2. Запиши. Поясни написання виділених слів.

Читаємо, спостерігаємо за прямим і переносним значеннями слів у текстах

80. 1. Прочитай і поміркуй.

Про жовтий колір часто кажуть *золотий*, бо золото жовте. Наприклад: *золоті листя*, *золота осінь*. А чому люди говорять *золота голова*, *золотий характер*?

Санду задумався, а потім попросив Марійку пояснити йому.

– Знаєш, Санду, – мовила Марійка, – в українській мові, як і в румунській, слова можуть вживатися в *прямому* і *переносному значеннях* (sensul propriu și sensul figurat).

Люди, особливо письменники, часто вживають слова не в прямому значенні, а в переносному, тобто якість одного предмета переносять на інший за якоюсь ознакою. Це вони роблять для того, щоб яскравіше передати красу природи, людини чи предмета. Наприклад:

У небі сонечко цвіте:
всі кажуть – сонце золотé!
Хто любить діток над усé –
у того серце золотé!

Про що ти довідався(-лась) з тексту?

Хто найчастіше вживає слова у переносному значенні?

За якою ознакою сонце названо золотим? А серце?

2. Поясни, у якому значенні – прямому чи переносному – вжито слово *цвіте* у словосполученні *сонечко цвіте*.

81. 1. Прочитай словосполучення. Які зі слів вжиті у прямому значенні, а які – у переносному? Поясни значення слів – назв ознак.

М'який хліб – м'яке серце.

Тéпла вода – тéплий погляд.

Солóдкий сік – солóдкі слова.

Кам'яний будинок – кам'яне обличчя.

Гóстрый ніж – гóстрый рózум.

2. Спиши. Підкресли слова, вжиті в переносному значенні.

3. Складіть і запишіть речення з двома словосполученнями (за власним вибором).

4. Поясни правопис підкреслених слів.

82. 1. Прочитайте сполучення слів зліва і знайдіть відповідне їм значення справа. Запишіть за зразком.

дихну́в вітере́ць

шепо́че лі́стя

біжи́ть струмо́к

медо́ві я́блука

золота́ бері́зка

жо́вта

пові́яв

шелесті́ть

солóдкі

тече́

Зразок: дихну́в вітере́ць – пові́яв.

2. Складіть і запишіть речення з двома словосполученнями, що зліва (за власним вибором).

83. 1. Прочитай текст. Поміркуй, у якому значенні вжито виділені слова. З якою метою?

За Юрієм Старостенком

Ходить осінь полями, лісами і луками, куриться білим туманом над річкою й озерами, шарудить опалим листям у садках і міських парках, сипле останні золоті листочки на землю.

– Ах, яка чудова, яка гарна осінь! – кажуть люди.

Почувши такє, осінь стає ще лагіднішою, і тоді яскравіше світить сонце, глибшою стає блакить неба.

А якщо почне осінь бризкати дощиком, ніхто їй за це не дорікатиме: багатшими будуть врожаї, повноводнішими річки, ще густішими ліси. Нехай бризкає!..

2. Спиши перший абзац тексту, підкресли слова, вжиті у переносному значенні.

Читаємо й усвідомлюємо зміст тексту. Визначаємо в словах основу і закінчення, пишемо

84. Послухай розповідь дідуся Лінгвіста.

– Дорогі діти, – звернувся дідусь Лінгвіст до учнів, – сьогодні ми пригадаємо все про слово. Ви вже знаєте, що слова мають те чи інше значення. Це **повнозначні слова**.

Повнозначні слова складаються не лише зі звуків, а й з поєднаних між собою частинок. Головна з них називається **основа слова**. У ній міститься його основне значення. Наприклад: школа, земля, сонце. З основою тісно зв'язане **закінчення**. У наведених словах **-а**, **-я**, **-е** – закінчення. Воно постійно змінюється у зв'язку з іншими словами. Наприклад: школа – іду до школи, пишаюся школою. За допомогою закінчення слова зв'язуються між собою.

– А як бути, коли у слові нема закінчення, – тут же запитав Санду. – Наприклад, **зошит**, **клас**?..

– Молодець, – похвалив хлопчика дідусь Лінгвіст. – Справді, є багато слів, які не мають закінчення, або, як кажуть, мають *нульове* закінчення: *хліб*□, *син*□, *дід*□. Але як тільки потрібно пов'язати такі слова з іншими, з'являється закінчення. Наприклад, є слова *пригощати*, *хліб*. Щоб зв'язати їх, треба до слова *хліб* додати закінчення. І утвориться словосполучення *пригощати хліб* [ом].

Допомагають зв'язувати слова між собою не лише закінчення, а й службові слова: *до*, *на*, *під*, *з*, *у(в)*. Наприклад: *іти до клас* [у], *розмовляти з дід* [ом].

Що розповів про слова дідусь Лінгвіст учням?

Що таке *повнозначні слова*? З яких частинок вони утворюються? З чого утворюються повнозначні слова? Яка з частинок є основною? Чому?

Яка частина слова змінюється? Чи змінюється від цього значення слова?

Для чого служить закінчення?

Осно́ва слова позначається так: —, а закінчення – так □: ма́м [а].

85. 1. Прочитай слова й словосполучення. Простеж, як змінюється закінчення слів у зв'язку з іншими словами.

Зо́шит, на, па́рт [а] – зо́шит на па́рт [і].

М'я́чик, під, па́рт [а] – м'я́чик під па́рт [ою].

У́чні, у, клас □ – у́чні у клас [і].

Вийти, з, клас □ – вийти з клас [у].

2. Спиши слова і словосполучення. Познач закінчення. Підкресли службові слова.

Щоб визначити у слові закінчення, потрібно змінити слово за питаннями. Наприклад: ось го́рщик □: бо́рщик (*у чо́му?*) – у го́рщик [у], па́ра (*над чим?*) – над го́рщик [ом].

Та части́на, яка змінюється, і бу́де закінченням.

86. Прочитайте слова. Зв'яжіть їх між собою, ставлячи питання *кому? ким? з ким? кого?* та добираючи закінчення, наведені справа. Запишіть утворені сполучення слів.

Розповідати, ма́ма;	-я
пиша́тися, сестра́;	-і
гра́тися, з, син;	-ою
запросі́ти, діду́сь.	-ом

87. 1. Прочитай вірш *Вікторії Забави*. Про кого в ньому розповідається? Що саме?

Їжачо́к-лісовичо́к зробі́в лі́жко з гілочо́к, росо́ю умі́вся, лі́стячко́м укрі́вся.	Скрути́вся кала́чиком, щоб йо́го не ба́чили. Йому́ сня́ться те́плі сні – бу́де спа́ти до весні!
--	---

2. Простеж, як змінилося закінчення у словах *роса, листячко, калачик, весна*.

3. Спиши вірш. Познач основу і закінчення у виділених словах. Підкресли слово, з яким зв'язане кожне з виділених слів.

88. 1. Прочитай уривок з вірша *Катерини Гончар*.

У мо́го хлоп'я́ти з **не́ба** – **оченя́та**.
На мале́нькім **лі́чку** – **і́з ка́ліни щі́чки**.
Чу́бчик – з **ко́лосочкі́в**, **го́лос** – **і́з дзвіно́чкі́в**.

Про кого розповідається у вірші? Що саме?
Розкажи, яким ти уявляєш цього хлопчика.

2. Спиши вірш. Познач закінчення у виділених словах. Поясни правопис слова *хлоп'яти*.

Змінюємо закінчення у словах – назвах предметів і назвах ознак, складаємо текст-опис

89. 1. Прочитай і поміркуй, чи змінилося значення слів – назв предметів від зміни закінчень.

Клас – у класі, з класом, біля класу.
Парта – з парті, на парті, під партою.
Вікно – у вікні, біля вікна, за вікном.

2. Спиши слова, познач закінчення, підкресли службові слова.

3. Поміркуйте, чи залежить зміна закінчення від службових слів.

90. 1. Прочитай слова – назви предметів і назви їх ознак. До якого роду належить кожне зі слів – назв предметів? Простеж, як слова – назви ознак змінюють свої закінчення залежно від роду слів – назв предметів.

Дуб (*він*) старий, високий.

Сосна (*вона*) стара, висока.

Дерево (*вонó*) старе, високе.

2. Спиши. Познач закінчення.

91. 1. Прочитай текст, змінюючи слова за питаннями, як показано у зразку.

Зразок: Марійка (*де?*) у школі зустріла (*кого?*) подругу.

ХТО КОГО ЧЕКАЄ

Бабуся (*де?*) в (хата) чекає (*кого?*) (внучка).

Внучка надворі чекає (*кого?*) (кіцька).

Кіцька (*де?*) у (клуня*) чекає (*кого?*) (мишка).

Та мишка (*де?*) в (нора) саме спить.

Отож усі чекають, коли мишка прокинеться.

2. Запиши текст без питань, змінюючи закінчення слів, що у дужках. Познач закінчення.

92. 1. Прочитай загадку і відгадай. Спиши. Познач закінчення у словах – назвах ознак.

Довгі вуха, кучий** хвіст,

невеличкий сам на зріст.

На городі побував,

там капустки пожував.

Довгі лапки – скік та скік:

ми погнались*** – він утік.

* *Клуня* – печіоб.

** *Кучий* – короткий.

*** *Погнались* – тут: почали наздоганяти.

2. Усно складіть текст-опис зайчика, починаючи так: *Ось зайчик. Він ... . У нього ... .*

93. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Яка це квітка? Де росте?

Ти, ма́бу́ть, зна́єш весня́ну ліле́ю. А чи зна́єш, що в на́ших ліса́х росте́ ліле́я лісова́? Сте́бла ліле́ї стрункі́, висо́кі, а кві́ти запашні́. Помилува́тися ліле́єю мо́жна у карпа́тських ліса́х.

2. Спиши текст. У слові *лілея* познач закінчення.

Читаємо, виправляємо граматичні помилки, складаємо текст-розповідь за опорними словами

94. 1. Прочитай текст.

За Василем Сухомлинським

О́СІНЬ ПРИНЕСЛА́ ЗОЛОТІ́СТІ СТРИ́ЧКІ

Росту́ть над ставко́м дві бері́зки. Стрункі́, висо́кі, білокóрі деревця́. Розпусти́ли бері́зки свої́ зелéні ко́си. Ві́є ві́тер і розчі́сує їх. Ті́хо шелестя́ть лі́стям бері́зки. То вони́ про щось розмовля́ють.

Прийшла́ до бері́зок о́сінь. Принесла́ їм золоті́сті стрі́чки. Вплелá бері́зкам стрі́чки в зелéні ко́си. Зійшло́ со́нце. Подиві́лося на бері́зки і не впізна́ло їх, бо у зелéних ко́сах бері́зок ви́блискували́ золоті́сті стрі́чки. Смі́ється со́нечко, а бері́зки суму́ють.

Про що розповідається в тексті? Чи сподобався він тобі? Чому берізки засумували?

2. Санду, переписуючи текст у зошит, записав його так:

Росте́ над ставо́к дві бері́зка. Стрункі́, висо́кі, білокóрі деревце́. Розпусти́ли бері́зка свої́ зелéні ко́са. Ві́є ві́тер і розчі́сувати́ їх. Ті́хо шелесті́ти лі́стям бері́зки.

3. Яких помилок припустився Санду? Виправте його запис і запишіть правильно. Що називають слова, які ви виправили, – предмети, ознаки чи дії?

95. 1. Прочитай текст. Чому квітка має таку назву?

На високому стеблі́ росте вели́ка кві́тка з золоті́ми пелюстка́ми*. Вона́ поді́бна до со́нця. Тому́ й назива́ють кві́тку со́няшником.

2. Прочитай слова і питання. Добери до них слова з першого речення тексту, запиши їх замість крапок. Познач закінчення у доданих словах. Поясни їх роль.

На (яко́му?) ... стеблі́; росте́ (що?) ... ; кві́тка (яка́?) ... ; кві́тка (з чим?) з ... ; з пелюстка́ми (які́ми?) ... .

96. 1. Прочитай і спиши сполучення слів. Підкресли службові слова. Познач закінчення у словах – назвах предметів і їх ознак.

Жі́ти в лісі́, наколо́ти на голкі́, сухе́ лі́стя, ви́мостити гніздéчко, засну́ти до весні́.

2. Про кого можна розповісти, вживаючи ці словосполучення? Усно складіть текст-розповідь про цю тваринку.

97. 1. Прочитай слова. Зв'яжи їх між собою, змінюючи закінчення.

Ціка́вий, кни́жка;
солодкі́й, тістечко;
весéлий, гра.

Поспіша́ти, шко́ла, до;
у, писа́ти, зо́шит;
авто́бус, і́хати.

2. Познач закінчення у словах – назвах ознак. Знайди службові слова і спробуй пояснити їх роль.

98. Прочитай уривок з вірша Ліни Біленької. Про кого і про що в ньому розповідається? Спиши. Познач закінчення у словах.

У пу́стелі – баоба́б,
в лісі – гра́б,
у мо́рі – кра́б,
за село́м – дубо́чок,
в ха́ті – кіт-кото́чок.

Баоба́би – це величезні дере́ва, що росту́ть в А́фриці. Окру́жність стовбу́ра найбі́льшого баоба́ба ма́йже 56 ме́трів. Відо́мо, що ме́шканці А́фрики влашту́вають у стовбу́рах цих дере́в житла, крамні́ці, авто́бусні зупі́нки.

* Пелю́стка – petală.

СЛОВО – ЧАСТИНА МОВИ

Читаємо й усвідомлюємо прочитане, розрізняємо слова – частини мови, групуємо їх

99. Прочитай текст.

– Сьогодні, діти, – мовив дідусь Лінгвіст, – ми помандруємо у чарівну країну, яка звється **ГРАМАТИКА**. У ній живуть слова великими родинами. І називаються ці родини **ЧАСТИНИ МОВИ** (părțile de vorbire).

Є родина слів, яка в Граматиці називається **ІМЕННИК** (substantivul). Іменники іменують предмети – істоти і неістоти (ființe și lucruri) і відповідають на питання *хто? що?*

У іменників є помічники – **ЗАЙМЕННИКИ** (pronumele). Вони часто виступають замість іменників і вам добре знайомі. Це слова *я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони*.

Щоб іменники чи займенники відгукнулися, треба їх спитати *хто? або що?*

Поряд з іменниками живе родина слів, яка називається **ПРИКМЕТНИК** (adjectivul). Вони називають ознаки іменників. Щоб дізнатися, які ознаки мають іменники, прикметників треба запитати *який? яка? яке? які?*

А неподалік живе ще одна родина слів, яка в Граматиці називається **ДІЕСЛОВО** (verbul). Дієслова повідомляють, що роблять іменники. Запитаєш їх, *що робить предмет? або що робив? чи що буде робити?*, вони одразу розкажуть.

Є й інші родини слів, наприклад, **ЧИСЛІВНИКИ** (numeralul). Вони називають кількість предметів (*один, п'ять, десять*) або їх порядок (*перший, третій, четвертий*). А щоб про це дізнатися, потрібно запитати: *скільки? або котрій?*

А про родину **СЛУЖБОВИХ СЛІВ** ви вже знаєте. Одні звуться **ПРИЙМЕННИКИ** (prepoziția) (*у, в, з, на, під*), бо завжди знаходяться при іменниках: *на дорозі, під деревом*. А інші звуться **СПОЛУЧНИКИ** (conjecții)

(i(й), та, а, але). Вони, ніби місточки, сполучають незалежні слова: *Іва́нко і Мико́лка, земля́ та не́бо.*

Кожна родина живе у дружбі з іншими. У кожній є свої особливості, які ви будете вивчати.

Є й інші родини слів. Про них ви дізнаєтесь пізніше.

Отож, рушаймо разом у дуже цікаву країну **ГРАМАТИКУ!**

Про що розповів дідусь Лінгвіст? Що тобі уже знайоме про частини мови з уроків рідної мови? А що нове? Випиши і запам'ятай назви частин мови.

100. 1. Прочитайте слова і погрупуйте їх за частинами мови. Запишіть за зразком.

Зразок: Іменники: ... , ...

Прикметники: ... , ...

Осінь, опадати, біля, жовтий, та, лістя, сірі, хмари, дощ, холодний, сіється, з, дерево, під, ноги, і.

2. На яку тему можна скласти текст, використовуючи наведені слова? Склади і запиши кілька речень з ними. Простеж, чи правильно вжито закінчення у словах складених речень.

101. 1. Прочитай вірш. Про кого і про що саме в ньому розповідається?

Вийшли з лісу ведмежата, до в'язання стало двоє,
заходились жито жати. шосте між дубками косить,
Запряглося в жатку троє, сьоме воду їм підносить.

2. Назви, які частини мови вжито у вірші.

3. Спиши. Підкресли іменники однією прямою лінією, дієслова – двома, числівники – хвилястою, службові слова обведи кружечками.

102. 1. Прочитай вірш *Валентини Каменчук*.

Сидить осінь на горбочку,
шіє лісові сорочку.

Як пошила, каже: «Лісе!

Скинь стару – в нову вберися!»

Про що розповідається у вірші? Чи є у ньому слова, вжиті у переносному значенні?

2. Спиши. Підкресли іменники однією прямою лінією, дієслова – двома, прикметники – хвилястою, службові слова обведи кружечками.

3. Чи є у вірші антоніми?

Іменник

Читаємо тексти, розпізнаємо й групуємо іменники – назви істот і неістот

Істоти – назви живих предметів, неістоти – неживих. До назв істот ставимо питання *хто?*, до неістот – *що?*

103. 1. Прочитайте іменники. Погрупуйте їх за ознаками: *істота* – *неістота*, запишіть за зразком.

Зразок: *Хто?* – учень, ... ,
Що? – день, ... ,

Мар'янка, ніч, урок, вчителька, книжка, школа, вітер, сонце, котик, пташка, малюк.

2. Прочитай текст.

Санду прочитав попереднє завдання, замислився, а потім запитав дідуся Лінгвіста:

– Дідусю, скажіть, будь ласка, чому живі істоти – люди, діти, тварини називаються *предметами*?

Дідусь Лінгвіст пояснив так:

– Санду, зараз ми мандруємо країною Граматикою. А в ній – свої закони. І тому все, що нас оточує: люди, рослини, тварини, явища природи – Граматика називає *предметами*. Є серед них іменники – назви *істот* і назви *неістот*. До іменників – назв істот ставимо питання *хто?* (*кого? кому? з ким? на кому?*), а до назв неістот – *що?* (*чого? чому? з чим? на чому?*)

Яке запитання поставив Санду дідусяві Лінгвісту? Яку відповідь він одержав? Прочитай її.

104. 1. Прочитай мовчки вірш Олени Плавенчук «Дві лисички».

Дві лисички, дві сестрички
повзували черевічки,
заквітчались у віночки,
закружляли у таночку.

До смеркання танцювали –
черевічки позбивали.
Не спить дятел цілу нічку –
підбиває черевічки.

Що розповідається у вірші про лисичок? А про дятла? Чи буває так?

2. Зроби розмітку вірша і прочитай його виразно.

3. Знайди у вірші і назви іменники, що означають назви живих предметів – істот, і назви неживих предметів – неістот. Випиши їх за зразком, познач закінчення.

*Зразок: Хто? – лисічки, ... ,
Що? – черевічки, ... ,*

105. 1. Прочитай вірш *Тетяни Лисенко*. Про кого у ньому розповідається?

Вибрала в крамниці Кіця
гάρну кóфту та спідни́цю,
і для Кóтика-синóчка –
мóдні джінси та сорóчку,
а штани́ і піджа́к –
для Котóвича-Котá.

2. У вірші є іменники – назви істот і неістот. Випиши їх, ставлячи питання *хто?* або *що?* Познач закінчення.

106. 1. Прочитай вірш *Максима Рильського*. Про що ти довідався (-лась) з вірша?

ПІСНЯ ПРО КИЇВ

Наш Киї́в розісла́вся
на го́рах над Дніпро́м,
сада́ми закви́тчався,
мов дівчина ви́нком.
Його́ побудува́ли
брати́, батьки́, діди́
і сла́вно захища́ли
від люто́ї біди́.

2. Спиши вірш. Підкресли іменники. Які з них – назви істот, а які – неістот?

Іме́нники *крамни́ця* і *магази́н* – сино́німи.

Слухаємо і читаємо, визначаємо рід і родові закінчення іменників

Усі іменники мають рід: *чоловічий, жіночий* або *середній*.

107. 1. Прочитай іменники, визнач їх рід. Щоб не помилитися, підставляй слова *він, вона, воно*.

Хлопчик, дівчинка, сонечко, дощ, трава, місто, село, столиця, Київ, Десна, Сергій, море, дитя.

2. Погрупууй іменники за родами – чоловічим, жіночим, середнім. Запиши іменники кожної групи з нового рядка й познач закінчення.

3. Іменники якого роду не мають закінчення (мають нульове закінчення)? Іменники якого роду мають закінчення *-а, -я*? А *-о, -е, -я*?

108. 1. Прочитай мовчки діалог Марійки й Санду.

Марійка запитала приятеля:

– Санду, ти запам'ятав, які закінчення мають іменники чоловічого роду?

– Звичайно. Вони мають нульове закінчення.

– А якщо я кажу: *Микола, Ілля, дядько, Петро*. Я називаю чоловіків чи жінок? – хитро усміхнулася дівчинка.

– Звичайно, чоловіків!

– А які закінчення мають ці іменники?

– Закінчення *-а, -я, -о*.

– Санду, ти ж казав, що іменники чоловічого роду мають нульове закінчення.

– Мабуть, я помилявся, – тихенько сказав хлопчик.

– Ні, Санду! Ти не помилявся. Найчастіше іменники чоловічого роду мають нульове закінчення. Але імена чоловіків (*Микола, Ілля, Петро*) та назви осіб чоловічої статі (*дядько, тато*) мають закінчення *-а, -я, -о*.

Про що ти довідався(-лась) з тексту?

2. Прочитайте розмову Марійки і Санду в особах.

3. Скажіть, які закінчення мають іменники чоловічого роду.

Більшість іменників жіночого роду мають закінчення **-а, -я**. Однак є й іменники, які мають нульове закінчення. Наприклад: *осінь* □, *ніч* □, *піч* □, *радість* □.

109. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко. Про що в ньому розповідається, як про живих істот?

Був на світі дядько Грім.
Він гримів, грозив усім.
І була на світі Зліва,
говірлива, пустотлива.

Коли в небі тільки Грім, –
мало радості усім.
А коли проллється Зліва,
то веселі сад і ніва.

2. Назви у вірші іменники. Якщо вони повторюються – не називай вдруге. Випиши іменники, вказуючи їх рід, за зразком.

Зразок: дядько (чол. р.), ...

110. 1. Прочитай вірш Богдана Чалого. Про яку пору року в ньому йдеться?

Ніби притомилося сонечко привітне:
у траві пожовклій молочай не квітне.
Облетіло літо листячком із клéна,
лиш ялінка в лісі сонячно зелéна.

2. Спиши вірш. Підкресли іменники, зверху вкажи їх рід.

111. Прочитай текст і спиши його. Підкресли іменники. Зверху над ними скорочено познач їх рід.

Разом із татом Микóлка зробив із дéрева ракéту. У ракéту посадили котá Муркотунá і пéсика Бровкá. Микóлка з ними зібрався летіти в кóмос. Та, на жаль, ракéта не піднялася в нéбо.

Читаємо текст, розрізняємо іменники, рід яких не збігається в рідній і українській мовах

112. 1. Прочитай текст.

Сáнду помітив, що в рідній і українській мовах є іменники, рід яких не збігається. Так, у румунській мові усі назви дерев чоловічого роду. А в українській є і чоловічого, і жіночого.

Хлопчик відразу ж зателефонував Марійці, повідомив про своє відкриття і запитав:

– Марійко, а як дізнатися, до якого роду належать іменники – назви дерев в українській мові?

– Це просто, Санду, – відповіла дівчинка. – Звертай увагу на закінчення і міркуй так: дуб □ (*він*) – слово має нульове закінчення. Значить – це іменник чоловічого роду. Беріз [а] (*вона*) – слово має закінчення *-а*. Значить – це іменник жіночого роду.

Пам'ятай! Щоб визначити рід іменника, потрібно підставляти слова *він*, *вона*, *воно* і звертати увагу на його закінчення. Наприклад: мór [е] (*воно*) – слово має закінчення *-е*. Отже, це іменник середнього роду.

– Дякую, Марійко, я все зрозумів.

Що помітив Санду? Про що він запитав Марійку? Яку відповідь одержав? Прочитай про це.

Як можна визначити рід іменника (на що звертати увагу)?

2. Прочитайте і запишіть іменники. Підставляючи слова *він*, *вона*, *воно* та враховуючи закінчення, визначте і вкажіть у дужках рід іменників.

Стіл, картина, ліпа, клен, яблуня, субота, четвір, озеро, море, вечір, ніч.

3. Розглянь малюнки. Назви плоди садових і лісових дерев та запиши ці назви. До якої частини мови належать ці слова? Визнач і вкажи їх рід.

113. 1. Прочитай жарт (glumă).

– Якого роду слово *яйце*? – запитав учитель.

– Ніякого, – відповів учень.

– Чому? – здивувався вчитель.

– Бо ми не знаємо, хто з нього вілупиться: півень чи курка.

2. А ти як гадаєш – якого роду слово *яйце*? Міркуй так, як пояснювала Марійка (див. завдання 112).

114. Прочитай слова. Переклади і запиши їх українською мовою. Познач закінчення, визнач рід.

Mășă, casă, tablou, picior, mare, ușă, dulap, elev, caiet, sorac.

Спостерігаємо за вживанням іменників в однині й множині. Читаємо, пишемо, редагуємо

В українській мові, як і в румунській, іменники змінюються за числами, тобто вживаються в однині (*ручка, олівець, озеро*) і в множині (*ручки, олівці, озера*). Щоб визначити число іменника, треба змінити його за зразком: *одін – багато* або *багато – одін*.

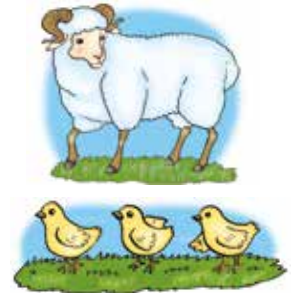

115. 1. Прочитайте і відгадайте загадки.

Жовтенькі клубочки
ходять біля мами-квочки.

Я пасуся на лужку
в хутрянóму кожушкú.
Маю рíжки: бе-бе-бе –
налякаю я тебе.

2. Спиши загадки. Підкресли іменники, вжиті в однині, однією лінією, а в множині – двома. Спробуй обґрунтувати правильність свого вибору за зразком.

Зразок: Я думаю, що іменник ... вжито в ... , тому що йдеться про ... (одін / багато) предмет(-ів).

116. 1. Прочитай вірш-загадку Ігоря Січовика. Про кого в ньому розповідається? Що саме?

В лісі є кравець* чудовий, для лисичок – сорочки,
шіє звірам він обнови**. для кунічок*** – рукавички,
Для ведмедів – кожушки, а для білочок – спіднички.

2. Спиши вірш. Підкресли іменники.

* *Кравець* – krav, croitor.

** *Обнови* – новий одяг.

*** *Кунічки* – jderi.

3. У якому числі вжито іменники – назви звірів і назви одягу? Доведіть свою думку.

Під час вживання іменників у множині часто змінюється і місце наголосу. Наприклад:

рука́ – нема́ руки́ – підніміть ру́ки
земля́ – нема́ землі́ – нові зе́млі

117. 1. Марійка запропонувала Санду записати, що у нього є в портфелі. Ось який запис зробив хлопчик.

У мене в портфелі є три книжка, чотири зошит, один пенал, одна лінійка, кольорові олівці, один альбом.

2. Знайди і виправ помилки, яких припустився Санду.

3. Запиши, що є у твоєму портфелі. Визнач і вкажи число записаних іменників. Доведи правильність свого запису.

118. 1. Прочитай вірш *Вадима Крищенка*. Скільки було дівчаток?

Біля двору – дві Федори,
 біля ганку – дві Тетянки,
 біля річки – дві Марічки,
 а на лузі – дві Ганнусі.
 Тих дівчаток ой багато!
 Порахуйте їх, малята.

2. Спиши вірш. Підкресли іменники. Які з них вжито у множині?

3. Поясни вживання великої букви.

Читаємо тексти, спостерігаємо за іменниками, що вживаються лише в однині або лише в множині

119. 1. Прочитай вірш *Анатолія Камінчука*. Про кого і про що в ньому розповідається?

Я ладнаю годівнички
 для горобчика й синічки.
 Для малого снігурця
 крихт насиплю і пшонця.
 Прилітайте, друзі мілі,
 не лякайтесь заметілі!

2. Випиши у стовпчик іменники, вжиті у множині. Зміні їх за зразком: *багато – один*.

3. Випиши так само іменники, вжиті в однині. Зміні їх, вживши у множині, і запиши через риску. Який з цих іменників не можна вжити у множині?

В українській мові є іменники, які хоч і означають *багато* предметів, але вживаються лише в однині. Це іменники *лістя, пшонó, зерно́, молоко́, волосся, колóсся, вугілля, зо́лото, срі́бло, здоро́в'я, щáстя, не́бо*. Усі вони середнього роду.

І навпаки, є іменники, які називають одін предмет, але завжди вживаються у множині. Наприклад: *двері, но́жиці, штані́, са́ни, па́хощі*. Такі іменники не мають роду.

120. 1. Прочитай текст. Яка картина природи змальована?

Осінь. Вже опало **лістя** з дерев. **З неба** часто сіється дощ. Моє **волосся** і одяг змóкли від нього. Вдома я швидко знімаю з себе мо́крі куртку й **штани́**, щоб просушити.

2. Визнач і вкажи число виділених іменників. Чи можна вжити їх у множині?

3. Поміркуйте, іменник *штани* означає один чи багато предметів? У якому числі вжито цей іменник?

121. 1. Прочитай і спиши рядки з вірша *Анатолія Костецького*. Зазнач над іменниками їх число.

Гарні друзі є в зимі –
са́ни, лі́жі, ковза́ні.

2. Чи усі іменники останнього рядка можна вжити в однині?

122. Прочитай і відгадай загадку. Спиши. Підкресли іменники, які вживаються лише в однині.

Розко́леш лід – візьме́ш срі́бло,
розко́леш срі́бло – візьме́ш зо́лото.

123. 1. Прочитай уривок з вірша *Володимира Коркіна*.

Ча́сом для **щáстя** багато не треба:
піло́тові до́сить чі́стого **не́ба**,
шофе́рові – тільки б рівне́нька доро́га,
пека́рю – па́хощі хлі́ба м'яко́го.

Що і кому потрібно для щастя?

А що потрібно тобі, щоб бути щасливим(-ою)?

2. Спиши вірш. Визнач і вкажи число виділених іменників. Які з них вживаються тільки в однині, а який – лише в множині?

124. 1. Прочитай текст. Яку картину ти уявив(-ла)?

Ідú стéпом. Вітер куйóвдить* моé волóсся. Переді мною степ, як móре. Від вітру хвилюється золотé колóсся. Угорі чути спів жайворонка. Дивлюсь і сёрце радíе від цієї краси.

2. Спиши. Підкресли іменники. Визнач і вкажи їх рід і число.

3. Поясни правопис виділених слів.

Змінювання закінчень (форм) іменників

Слухаємо і читаємо текст, спостерігаємо за змінюванням закінчень іменників чоловічого та жіночого роду на **-а, -я**, вживаємо такі іменники в мовленні

125. 1. Прочитай текст. Про кого в ньому розповідається? Простеж, як змінюється іменник *білка* у зв'язку з іншими словами.

У ЛІСІ

Білка виглянула з дупла. Стрибнула на гілку. Хвіст у білки розпушився. Він допомагав білці стрибати по гілках. Ми спостерігали за білкою. Потім покляли під сосну горішків і пішли додому.

2. Випиши іменник *білка* разом зі словом, з яким він зв'язаний.

3. Які ще іменники жіночого роду є у тексті? З якими словами вони зв'язані? Які закінчення мають? Познач закінчення іменників.

* *Куйóвдить волóсся* – ciufulește părul.

126. 1. Прочитай таблицю Кіберика. Простеж, як змінюються закінчення іменників жіночого роду на *-а*, *-я* залежно від питань, поставлених від головного слова до залежного. Прочитай таблицю кілька разів, щоб запам'ятати.

Є (*хто? що?*) шко́ла, землі́я, Марі́я.
Нема́ (*кого? чого?*) шко́ли, землі́, Марі́ї.
Дару́ю (*кому? чому?*) шко́лі, землі́, Марі́ї.
Ба́чу (*кого? що?*) шко́лу, зе́млю, Марі́ю.
Милу́юся (*ким? чим?*) шко́лою, землі́єю, Марі́єю.
Обо́в'язок* (*на ко́му? на чо́му?*) на шко́лі, на землі́,
на Марі́ї.

Так са́мо змінюють свої́ закінчення й іме́нники чолові́чого ро́ду на *-а*, *-я*.

2. Щоб перевірити це твердження, зміні закінчення (форму) іменників *Микола*, *Ілля* за таблицею. Запиши.

127. Прочитай уривок з казки, змінюючи закінчення іменників жіночого роду. Для цього став до них питання від головного слова. Запиши. За потреби користуйся таблицею.

Подружівся Журавель з (Лисічка). Запросів він (Лисічка) в гості. Поставив перед (Лисічка) глечик з (картопелька). Спробувала Лисічка всунути (голова) в глечик, але не змогла. Розсердилась на Журавля і пішла додому.

128. 1. Прочитайте слова. Зв'яжіть їх між собою, вибираючи потрібні закінчення, наведені праворуч. Щоб не помилитися, усно ставте питання від головного слова до залежного, як у таблиці Кіберика.

Чита́ти, кни́жка; вивча́ти, мо́ва; співа́ти,
пісня́; гра́тися, ля́лька; пишáтися, Софі́я;
допомага́ти, сестра́; дарува́ти, Марі́я;
попроси́ти, Микі́та, у; дружи́ти, з, Ілля́.

-і; -и; -ї;
-у; -ю;
-єю; -єю;
-ою.

2. Запишіть утворені сполучення слів. Позначте закінчення.

* *Обо́в'язок* – *engagement*.

129. Прочитай слова і питання. Добери до них з довідничка іменники, утвори і запиши словосполучення. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

Запросіти (кого?) ... , одягати (кого?) ... , дарувати (кому?) ... , бачитися (з ким?) ... , летіти (над чим?) над ... , стояти (біля чого?) біля ... .

Довідничок: сестра, сосна, дитина, Юля, Микіта, калина.

Змінюємо іменники жіночого і чоловічого роду на -а, -я за питаннями кого? чого? у зв'язку з іншими словами. Вживаємо прийменники до, з(із), від, біля, без, у(в)

130. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко спочатку мовчки, а потім уголос. Чому засмутилася дівчинка?

У Марічки, у сестрички,	Біля вільхи край дороги
засмутилось кругле личко:	не знайшла, втоміла ноги.
повернулася із річки,	Сльози бризнули в Марічки:
а в косі немає стрічки!	– Як же буду я без стрічки?

2. Познач закінчення виділених іменників. На які питання вони відповідають? З якими словами зв'язані? З якими прийменниками їх ужито? Підкресли прийменники та слова, з якими зв'язані іменники жіночого роду.

131. 1. Простежте, як змінюється закінчення іменників жіночого роду на -а, -я, -ія. Які прийменники вживаються з питаннями кого? чого?

Хат[а] – (до (біля) чого?) до (біля) хат[и].

Бабус[я] – (до кого?) до бабус[і].

Мар[ія] – (від кого?) від Мар[ії].

2. Поміркуйте, чому іменники жіночого роду на -а, -я мають різні закінчення, хоч відповідають на одне й те ж питання.

3. Прочитай словосполучення, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. Усно став питання до них разом з прийменниками.

Іти до (хата), виходити з (хата), стояти біля (хата).

Іхати до (бабуса), стояти біля (бабуса).

Бігти до (Надія), зупинітися біля (Надія), повертатися від (Надія).

4. Запиши словосполучення, розкриваючи дужки. Познач основу і закінчення у змінених словах.

132. 1. Прочитай і запам'ятай «секрет», про який розповіла Марійка.

Санду виконував це завдання, але ніяк не міг зрозуміти, чому іменники жіночого роду відповідають на одне й те ж питання, а закінчення мають різні. Тоді він звернувся до Марійки за допомогою. Дівчинка пояснила:

– Тут є невеличкий секрет. Зверни увагу на основу і закінчення: в одних словах основа закінчується на твердий приголосний, в інших – на м'який, і ще є іменники на *-ія*. Тому й закінчення різні: *-и*, *-і*, *-ї*. Ось розглянь таблицю Кіберика і тобі стане все зрозуміло.

Санду прочитав таблицю.

Якщо основа закінчується на:		
↓	↓	
твердий приголосний	м'який або <i>ж, ч, ш</i>	Іменники на <i>-ія</i>
↓	↓	↓
<i>-и</i> [-] <i>школа – школ [и]</i>	<i>-і</i> [-] <i>пісня – пісн [і]</i>	<i>-ї</i> <i>Лідія – Ліді [ї]</i>

– Марійко, то щоб правильно вживати закінчення, треба не тільки поставити питання, а й подивитися на основу слова? – уточнив Санду.

– Так, друже.

– Дякую, Марійко. Тепер зрозумів.

Про що запитав Санду? Про який «секрет» розповіла Марійка?

2. Розіграйте діалог Санду і Марійки. Якщо складно – ще раз перечитайте текст.

133. Склади і запиши речення. Познач закінчення іменників, які змінювалися. Поясни правопис виділених слів.

Дитина плаче
Квітка в'яне
Зайчик залишився
Нові плаття
Іванко сидить

без
для
біля

вода
мама
Тоня
Марія
хатка

Читаємо, розповідаємо, пишемо, змінюючи закінчення іменників

134. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко. Чому Харитя не встигає до школи?

Третьокласниця Харитя
дуже любить говорити.
Вранці забіжить до Олі.
А від Олі мчить до Полі,
а від Полі до Надії,
від Надії – до Софії,
від Марусі – до Ганнусі,
від Ганнусі – до Настусі.
Буде в Зої і в Натасі.
Мчить до Галі, Валі, Сасі,
а від Сасі до Миколи...
Де ж їй встигнути до школи!

2. З якими прийменниками вжито іменники – імена друзів Хариті?
3. Спиши вірш, починаючи з четвертого рядка. Познач закінчення іменників. Підкресли прийменники.
4. Зроби висновок, доповнивши зразок.

Зразок: Іменники – імена дівчаток і хлопчиків
відповідали на питання ...? ...? ...? і мали закінчення
..., ..., ...

5. Запитайте одне одного, до кого ходите в гості.

135. Прочитай речення. За поданими закінченнями добери з довідничка іменники, які підходили б до змісту речень, і запиши їх замість крапок.

1. З гілок високої ... [і] звисали смачні, соковиті плоди. 2. Пахощі ... [ї] розносилися по всьому парку.

3. Туристи повернулися з далекої ... **и**. 4. До шкільної ... **и** надійшли нові книжки.

Довідничок: мандрівка, яблуня, бібліотека, хвоя.

136. 1. Прочитай слова, записані в стовпчиках. Утвори словосполучення, дібравши замість крапок потрібні іменники з правої колонки.

Квіти для ... , під'їхати до ... , вічитати з ... , наїстися ... , приїхати зі ... , пісня	каша, столиця, площа, синиця, Марія, книжка
--	---

2. Запиши утворені словосполучення. Познач закінчення іменників.

137. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення іменників, що в дужках.

У мене тепер нема (пóдруга). Вона переїхала до (Вінниця) і буде вчитися у новій (шкóла). Придивляюся до (Катруся). Може, вона стане моєю (пóдруга).

2. Спиши текст. Познач закінчення іменників, що були в дужках.

Спостерігаємо за змінюванням закінчень іменників жіночого роду, що відповідають на питання *кого? чого? і кого? що?*

138. 1. Прочитай текст. Про кого і про що в ньому розповідається?

Без родини, без сім'ї важко жити. Про все можна розпитати у тата й мами, дідуся й бабусі.

Вони не лише розкажуть, але й допоможуть розв'язати задачу, дадуть пораду, а бабуся ще й пісню заспіває.

2. Спиши текст. Познач закінчення іменників жіночого роду.

3. Поміркуйте, чи залежать закінчення (форма іменника) від запитань, на які відповідають іменники, і дайте відповідь.

139. 1. Прочитай текст. До кого звертається автор? До чого закликає? Чому?

КНИЖКА ВЧИТЬ

Любіть книжку. Вона навчить вас шанувати родину, сім'ю. А найбільше – тата і маму, дідуся й бабусю,

братика й сестричку. Кніжка навчить вас поважати людину.

2. Спиши текст. Підкресли іменники жіночого роду. На які питання вони відповідають? Які закінчення мають?

Іменники жіночого і чоловічого роду на *-а, -я*, що відповідають на питання *кого? чого? (до/від кого? до/від чого?)* і *кого? що?*, мають різні закінчення: іду́ (*до/від кого? до/від чого?*) до сестр і́, до бабус і́, до Марі́ і́; ба́чу (*кого? що?*) сестр у́, бабус ю́, Марі́ ю́.

3. Так само складіть текст про школу.

140. 1. Послухайте і відгадайте загадки. Назвіть ознаки, за якими ви їх відгадали.

1. Ніс, як у свінк , та колючі щетінки. 2. Біля нашої бабус сидить звір у кожусі, біля пічк гріється, без водічк міється. 3. Прийшла дівчина до хат , узялась хазяйнувати: вправно скриню відімкнула, в жовтий одяг ліс вдягнула.

2. Прочитай і спиши загадки, додаючи потрібні закінчення. Доведи, що ти не помиляєшся.

141. Прочитай текст. Спиши. Підкресли іменники жіночого роду. Усно постав до них питання. Познач закінчення.

У мами й сестрички Марійки був день народження. Я і татко подарували мамі квіти, а сестричці – маленьку кіцю Мурку. Мама й сестричка були дуже раді і дякували нам.

142. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. Про що в ньому розповідається?

Мама вишила Юркові святкову (сорочка). На ній були квітки (тройнда) і (лілія). А навколо них вилось листя барвінку. Юрко любив одягати святкову (сорочка).

2. Запиши текст, змінюючи іменники, що в дужках. Познач закінчення, що змінювалися.

Читаємо. Складаємо план, переказуємо текст і записуємо переказ

143. 1. Прочитай текст. Яка його тема?

Це трапилося влітку. Марійка збирала лікарські рослини. Раптом побачила лелёку. Він ішов до неї. Птах зупинився біля дівчинки, немов благав про допомогу. У лелёки було перебите крило.

Марійка відвела його у лікарню. Лікар відразу почав операцію. Птах повів себе спокійно.

Після операції Марійка забрала лелёку додому. Через деякий час птах одужав. Дівчинка вивела його в поле, щоб відпустити на волю.

Лелёка пішов спочатку повільно. Потім зупинився й озирнувся на свою рятівницю, немов дякував їй. Нарешті змахнув крилами і полетів.

2. Ще раз прочитайте текст. Складіть план і перекажіть текст за планом.

План коротко відображає найголовніше у тексті. Він може складатися з розповідних або питальних речень.

3. Користуючись планом, запиши переказ тексту.

Учені вважають, що назва птаха *лелёка* прийшла з турецької мови. А ще кажуть, що назва може походити від слова *лелёкати* – говорити, балакати. А може, птаха так назвали за звуки, які він видає своїм гострим дзьобом: *кле-кле-кле*. В українців цей птах має багато назв: *бўсол, чорногўз, лёсик, гайстер, боцян, бўслик, бўшля*.

4. Прочитай і запиши словосполучення. Познач закінчення іменників.

Відвести до лікарні – піти у лікарню.

Початок операції – почав операцію.

Сумно без лелёки – відпустила лелёку.

Спостерігаємо за чергуванням приголосних [г], [к], [х] – [з'], [ц'], [с'] під час змінювання іменників жіночого і чоловічого роду на -а, -я за питаннями *кому? чому? на кому? на (у) чому?*

144. 1. Прочитай текст.

Санду прочитав загадку:

Біленька корзінка,
а дно – золотісте.
В корзінці – росінка
та сонечко чисте.

Хлопчик помітив, що іменник *корзінка*, вживаючись з прийменником *в*, змінив не лише закінчення, а й букву *к* на *ц*. Він одразу ж зателефонував Марійці і запитав, чому так.

Дівчинка пояснила:

– В іменниках з основою на *г, к, х* відбувається чергування приголосних. Приголосні [г], [к], [х] перед закінченням *-і* змінюються на [з'], [ц'], [с']. Але не завжди, а лише тоді, коли вони відповідають на питання *кому? чому? на кому? на (у) чому?*:

Корзінка. Сонечко (*у чому?*) у корзінці.

Дорога. Лежить (*на чому?*) на дорозі.

Вільха. Лістя (*на чому?*) на вільсі.

Миколка. Подарунок (*кому?*) Миколці.

– Запам'ятав?

– Так. Дякую, Марійко.

– І який висновок ти зробив? – знову запитала Марійка.

– В іменниках жіночого і чоловічого роду з основою на *г, к, х* перед закінченням *-і* відбувається змінювання приголосних [г], [к], [х] на [з'], [ц'], [с'].

– Молодєць, Санду! Запам'ятав! – похвалила Марійка.

Що помітив Санду, читаючи загадку? До кого він звернувся за допомогою? Знайди і зачитай роз'яснення Марійки.

2. Відгадай загадку. Випиши з тексту приклади, які навела Марійка.

145. 1. Прочитай вірш *Оксани Тимошук*. Яку картину ти уявив(-ла)? Хто на чому гойдався?

Гойдалася бджілка на квіточці,   сонечко – на хмаринці,
а листочок – на гілочці,   жабенятко – на осоці,
дощик – на павутинці,   Соломійка – на гойдалці!

2. Спиши. В іменниках, які відповідають на питання *на чому?*, познач закінчення. Підкресли букви, що позначають приголосні, які чергувалися.

146. 1. Утвори словосполучення з наведених слів. Щоб не помилилися, став питання від виділених слів до іменників.

Записано, у, кни́га; у, **чай**, скля́нка; **бігти**, сте́жка, по; тари́лка, **борщ**, у; **подарунок**, по́друга, для.

2. Запиши утворені словосполучення. Підкресли букви, що позначають приголосні, які змінилися.

147. 1. Послухай вірш *Галини Малик* і скажи, що переплутав хлопчик.

ПЕРЕПЛУТАНКА

Геть усé, усé на світі
переплутав хлопчик Ві́тя.
Ка́же: – Ді́ти вча́ться в полі,
а комба́йн праці́є в (шко́ла).
Всі́х люде́й стрижу́ть в (ліка́рня),
а ліку́ють в (перука́рня).
Ми кни́жки берéм в (апте́ка),
лі́ки – у (бібліоте́ка).
От який Вітьо́к дива́к!
Ти ж бо зна́єш – це не так!

2. Прочитай вірш, «розплутуючи» його. Іменники, що в дужках, змінюй за питаннями *у (в) чому? де?*

3. У яких словах приголосні змінилися (чергуються)?

148. 1. Прочитай слова. Утвори з них словосполучення і запиши.

ри́бка		коро́бка
подару́нок	у	па́пка
ми́шка		ри́чка
зо́шит	на	гі́лка
пта́шка		ні́рка

2. В іменниках, які змінювалися, підкресли букви, які позначають приголосні, що чергувалися. Познач закінчення.

Читаємо й спостерігаємо за змінюванням закінчень іменників жіночого і чоловічого роду на *-а, -я* за питаннями *ким? чим?* Змінюємо їх форми. Уживаємо прийменники *з, над, під*. Будуємо діалоги

149. 1. Прочитай текст *Ярослава Павлюка*. Про кого і про що розповідається в ньому?

ХАТКА, В ЯКІЙ НІХТІ НЕ СПИТЬ

Над кімнатою хлопчика жив пёсик, який цілу ніч гавкав, і хлопчик не міг заснути.

Над пёсиком жила кіця, яка цілу ніч нявчала, і пёсик не міг заснути.

Над кіцею жила сіра мишка, яка цілу ніч гризла дірку в підлозі, і кіця не могла заснути.

А над сірою мишкою був залізний дах, по якому щоночі бубонів дощик, і мишка не могла заснути.

Ось така це була хатка, в якій ніхто вночі не спав.

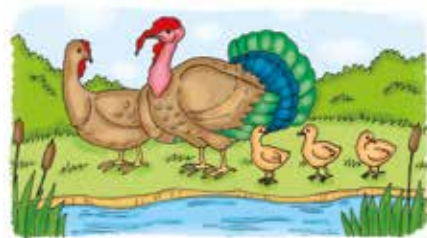
Бо: над кімнатою хлопчика жив пёсик... (і знову спочатку).

2. Прочитай текст ще раз. Знайди іменники жіночого роду, які відповідають на питання *над ким? над чим?* Які закінчення мають такі іменники? З якими прийменниками вживаються?

3. Впиши ці іменники разом з прийменниками. Познач закінчення.

150. 1. Прочитай скоромовку *Варвари Гринько*. Вивчи її і запиши з пам'яті.

Ішов індік з індічкою,
ішов понад водичкою,
а за ними – індичата...
Починаймо все спочатку:
ішов індік з індічкою...

2. Познач закінчення іменників жіночого роду. На які питання вони відповідають? Підкресли прийменники, з якими вжито ці іменники.

151. 1. Прочитай текст, змінюючи іменники, що у дужках. Про кого і про що в ньому розповідається?

Вузенькою (сте́жка) іде Катру́ся з (бабу́ся Марі́я). По обидва боки́ цвіту́ть квіти. Ді́вчинка милу́ється (кульба́бка, конва́лія, рома́шка). А по́тім зрива́є по одні́й (кві́точка) і впліта́є у віночок.

2. Спиши, змінюючи слова, що в дужках. Підкресли іменники жіночого роду, які відповідають на питання *ким? з ким? чим?* Познач закінчення.

3. Спробуйте пояснити, чому підкреслені іменники відповідають на однакові питання, а мають різні закінчення **-ою, -єю, -сю**. Якщо складно – зверніться до пояснення Марійки (с. 48).

152. 1. Прочитай слова. Утвори і запиши словосполучення, змінюючи закінчення іменників. Познач закінчення іменників.

дру́жити		зада́ча
міркува́ти	з	ша́фа
знайти́	над	Софі́я
леті́ти	під	Мико́ла
розмовля́ти		ву́лиця

2. Запитайте одне одного, хто з ким дружить у класі і вдома.

153. 1. Прочитай текст, змінюючи слова, що в дужках. Пригадай, про яку казку йдеться.

Хвали́вся ді́д (рі́пка), яка́ віросла вели́ка-превели́ка. Прибі́гла ба́ба з (вну́чка) і (кі́ця) йому́ допомага́ти. А соба́чка прибі́гла з (ми́шка). Усі́ разо́м вірвали рі́пку.

2. Спиши, змінюючи іменники, що в дужках. Познач закінчення.

Слухаємо і читаємо текст. Змінюємо форми іменників чоловічого роду з нульовим закінченням та -о і середнього роду на -о, -е. Будуємо діалоги

154. 1. Прочитай текст.

Са́нду писав ре́чення: *Я дружу́ з Мико́лкою і Тара́сик...*

– А яке ж закінчення у слові *Тара́сик*? – замислився він. – Міркую так: *Мико́лка* – іме́нник чоловічого роду,

і *Тарасик* – теж чоловічого роду. То треба писати *Тарасикою*?.. Щось не так. Мабуть, зателефоную Марійці і спитаю.

– Марійко, скажи, будь ласка, яке закінчення буде мати іменник *Тарасик* у реченні *Я дружю з Миколкою і Тарасик...*? Обидва вони чоловічого роду...

– Так, чоловічого. Але іменник *Миколка* має закінчення *-а*, а *Тарасик* – нульове закінчення, тому треба казати: *Дружю з Тарасиком*. Іменники чоловічого роду з нульовим закінченням та на *-о* й середнього роду на *-о*, *-е* змінюють свої закінчення по-іншому. А запам'ятати, як саме, тобі допоможе таблиця Кіберика. Я надішлю її електронною поштою.

– Дякую, Марійко! Чекатиму.

Ось яку таблицю надіслала Марійка.

Це (*хто?*) батько, дідусь □, Андрій □.
Іду (до) (*кого?*) батька, дідуся, Андрія.
Дякую (*кому?*) батькові(-у), дідусєві(-ю), Андрієві(-ю).
Бачу (*кого?*) батька, дідуся, Андрія.
Пишаюся (*ким?*) батьком, дідусєм, Андрієм.
Костюм (на) (*кому?*) батькові(-у), дідусєві(-ю), Андрієві(-ю).

Про що запитав Санду Марійку? Яку відповідь одержав?

2. Прочитай таблицю два-три рази, щоб запам'ятати. Зверни увагу, що у деяких випадках іменники – назви істот мають по два закінчення.

3. Усно зміни закінчення іменників *брат* і *дядько*, користуючись таблицею Кіберика.

Іменники чоловічого роду – назви істот, відповідаючи на питання *кому?* (*на*) *кому?*, можуть мати закінчення *-ові*, *-єві*, *-єві* і *-у*, *-ю*.

Іменники, що є неістотами, відповідаючи на питання *на (у) чому?*, – закінчення *-і*, *-ї*, *-у*, *-ю*: *у лісі*, *у парку*, *у гаю*.

155. 1. Прочитайте іменники. Подумайте, за якою ознакою їх можна поділити на дві групи. Запишіть окремо кожну з груп.

Учитель, клас, шко́ла, дівчинка, хлопчик, учениця, учень, зо́шит, кни́жка, олівець, ручка, пенал, щоденник, карта.

2. Чи однаково змінюватимуть свої закінчення іменники першої і другої груп? Пояснить, чому. Якщо складно відповісти, перегляньте ще раз відповідь Марійки.

156. 1. Прочитай вірш *Федора Петрова*, правильно вимовляючи звуки [с] – [с']. Про кого розповідається у вірші? Що сталося з дітьми? Хто їм допоміг?

Лєся, Лєсик і Онїся
заблудїлися у лісі.
Та якраз дідусь Онїсим
у село вертався лісом.
І Онїсим вївів з лісу
Лєсю, Лєсика й Онїсю.

2. За змістом вірша утвори словосполучення, добираючи до дієслів іменники. Запиши. Познач закінчення іменників.

Заблудїлися (у чόму? де?) у ... .

Зустріли (когό?) ... .

Вертався (чим? кудόю?) ... .

Зраділи (комў?) ... .

Вертався (кудї? у що?) у ... .

Вївів (з чόго?) з ... .

Поверну́лися (з ким?) з ... .

157. Запитайте одне одного, які подарунки даруєте, коли вітаєте з днем народження братика, татка, дідуся.

158. Прочитай і запиши речення, змінюючи іменники, що в дужках. Познач закінчення іменників, що змінювалися.

1. Це кни́жка мого́ (брат). 2. Микόлка приготува́в подарунок (дідусь). 3. Олєг поспїша́в на зустріч з (Борїс). 4. Ми приї́хали в гόсті до (дядько Сергїй).

Змінюємо закінчення іменників чоловічого і середнього роду у зв'язку з іншими словами

159. 1. Прочитай слова й утвори словосполучення, змінюючи іменники, що в дужках. Усно став питання до іменника. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

Зустрітися з (учитель), розмовляти з (хлопчик), малювати в (альбом), чекати (друг), дякувати (Юрко), дарувати (дідусь).

2. Запиши утворені словосполучення. Познач закінчення іменників. Доведи, що не помиляєшся.

160. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

На півдні України є море. Для мене немає моря, кращого за це. Я такий радіий морю. Коли я бачу море, високі гори над ним, я задоволений морем і небом, і чистим повітрям. Я щасливий, що живу біля моря і можу плавати у морі.

2. Випиши за зразком різні форми іменника *море* разом зі словами, з якими він пов'язаний (став питання). Познач закінчення іменника, визнач рід.

Зразок: Є (що?) сонц[е], ... ,

3. Усно зміни іменник *поле*, підставляючи його у вписані словосполучення замість слова *море*.

161. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. Про кого і про що розповідається в ньому? Хто розповідає?

НА РИБОЛՈՎЛІ

Ось ідуть мій татко й дідусь. Підбігаю до (татко) й (дідусь), обнімаю їх, вітаюся. Ідемо разом до (озеро) ловити рибу. Я перший упіймав великого (карась), а потім (окунь). Дідусь і татко похвалили* мене. Я був вдячний (дідусь) і (татко) за похвалу.

2. Спиши текст, розкриваючи дужки. Щоб не помилитися, користуйся таблицею Кіберика. Підкресли іменники, що були в дужках. Постав питання до них, познач закінчення.

* *Похвалити* – laudă.

Читаємо тексти, спостерігаємо за змінюванням закінчень іменників чоловічого роду з нульовим закінченням і на -о та середнього роду на -о, -е за питаннями *кого? чого?*

162. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

Виходжу з дому і йду до парку. З неба сіються краплі дощу. Не видно сонця. Вітер струшує листя зі старого клена. Біля дуба шарудить листям їжачок. Гарно у парку восени!

2. Добери заголовок і спиши текст. Знайди і підкресли іменники чоловічого і середнього роду, які відповідають на питання *чого? до (з, біля) чого?*

Іменники середнього роду на *-о, -е*, відповідаючи на питання *кого? чого?*, завжди мають закінчення *-а, -я* (*неба, сонця*), а іменники чоловічого роду з нульовим закінченням – закінчення *-а, -я, -у, -ю* (*клена, лікаря, снігу, Дунаю*).

3. Прочитай текст.

Санду прочитав пояснення і замислився: «Як же дізнатися, які іменники чоловічого роду матимуть закінчення *-а, -я*, а які – *-у, -ю?*» Цього разу хлопчик звернувся по допомогу до дідуся Лінгвіста.

– Це складне запитання, мій друже, – сказав дідусь. – Щоб не помилятися, доведеться користуватися довідничком, а краще – запам'ятати його. У складних випадках доведеться звертатися до орфографічного словника.

– Дякую, дідусю Лінгвісте!

Яке запитання виникло у Санду? До кого він звернувся за допомогою? Що порадив дідусь Лінгвіст хлопчику?

4. Прочитай довідничок кілька разів. Спробуй запам'ятати.

ДОВІДНИЧОК

Ім'єнники чоловічого роду з *нульовим* закінченням та **-о**, відповідаючи на питання *кого? чого?*, мають закінчення:

-а, -я,

якщо вони називають:

- ✓ іменá (Ю́рія, Гна́та);
- ✓ осіб (хло́пця, си́на, дядька);
- ✓ професі́ї (шофе́ра, пека́ря);
- ✓ міста́ і села́ (Ки́єва, Жи́тина);
- ✓ тра́нспорт (літака́, кора́бля);
- ✓ ви́роби з боро́шна (бато́на, бу́блика);
- ✓ дере́ва (ду́ба, кле́на, я́сена);
- ✓ твари́н (во́вка, за́йця).

-у, -ю,

якщо вони називають:

- ✓ я́вища приро́ди (дощ́у, гро́му, ві́тру);
- ✓ проду́кти харчува́ння (борщ́у, цу́кру, кисе́лю);
- ✓ будо́ви та їх части́ни (буди́нку, по́верху, га́нку);
- ✓ почуття́ (смі́ху, жа́лю);
- ✓ на́зви кра́ю (Кри́му, Донба́су);
а також ім'єнники *сте́пу, лісу, га́ю*.

163. 1. Прочитайте слова зліва і справа, утворіть з них словосполучення. Але спочатку поміркуйте, які закінчення матимуть іменники, сполучаючись з дієсловами. За потреби користуйтеся довідничком.

Чекáти ... , захоті́ти ... ,
сховáтися від ... , підійті́ до ... ,
запла́кати від ... .

воді́й, урага́н, мед,
страх, авто́бус

2. Запишіть утворені словосполучення. Позначте закінчення іменників. Доведіть правильність свого запису.

164. Прочитай слова у колонках. Утвори словосполучення і запиши їх. Познач закінчення іменників.

стоя́ти
іти́
поспіша́ти
приї́хати
сховáтися
принести́

до
від
з
біля

брат
дош
У́жгород
кашта́н
ліс
син

Читаємо, складаємо речення за малюнком. Змінюємо закінчення іменників

165. 1. Прочитай вірш *Анатолія Камінчука*. Про що ти довідався (-лась) з нього?

Дзінь-дзелень! – біжить трамвайчик.
У вагоні лис і зайчик,
бегемотик, слоник, котик,
песик, вовчик, коник, кротик.
– Не дивуйтеся, – каже зайчик. –
В зоопарк іде трамвайчик!

2. Розглянь малюнки і скажи, кого немає в автобусі. Запиши свою відповідь за таким початком:

В автобусі немає ліса, ... ,

166. 1. Прочитай текст, змінюючи іменники, що в дужках. Про що в ньому розповідається?

Була дощова осінь. До мого (вікно) прилетів горобець.
– Він їсти просить, – подумав я і насипав у годівницю (пшона), крихт (хліб), поклав шматочок (сир).

2. Спиши. Познач закінчення іменників, які змінювалися.

167. З наведених слів склади і запиши речення. Познач закінчення іменників чоловічого роду.

Діти гралися		м'яч
Будінок	без	хліб
Пішов купити	біля	борщ
Бабуся наваріла		парк

168. Прочитай слова й утвори словосполучення. Звертай увагу на значення іменника і користуйся довідничком дідуся Лінгвіста або орфографічним словником.

Шматочок (хліб), приїхати з (Ізмаїл), іти до (гай),
хочеться (мед), вітер зі (степ), ховатися від (дощ).

Спостерігаємо за чергуванням і випаданням голосних під час змінювання закінчень іменників чоловічого і середнього роду. Створюємо усну розповідь

169. Прочитай текст.

Сьогодні дідусь Лінгвіст розповів учням ще про одну особливість іменників чоловічого і середнього роду. Виявляється, у деяких іменниках чоловічого роду під час їх змінювання у зв'язку з іншими словами голосний [i] чергується з [o] або [e]:

рік – ро́ку, ле́бідь – ле́бе́дя.

А в інших іменниках голосні [o], [e] взагалі випадують:
хло́пець – хло́пця, де́нь – д́ня.

Слу́хав Са́нду і дивува́вся:

– Яка ж цікава українська мо́ва!

Про що розповів дідусь Лінгвіст? Що здивувало Санду?

170. 1. Прочитай таблицю Кіберика й скажи, які голосні чергуються під час змінювання форм іменників чоловічого роду.

Таблиця 1

Голосні чергуються:	
[i] → [e]	[i] → [o]
папі́р – нема́ (чо́го?) папе́ру кисі́ль – нема́ (чо́го?) кисе́лю	вечі́р – чека́ти (чо́го?) ве́чора ні́ж – нема́ (чо́го?) но́жа

2. Склади і запиши словосполучення зі словами, у яких голосні змінилися. Підкресли букви, що їх позначають.

Зразок: Лебідь – побачити лебедя, ...

171. 1. Простеж за таблицею Кіберика, які голосні випадують під час змінювання іменників.

Таблиця 2

Голосні [o], [e] випадують:	
[o] → [ ] ↓	[e] → [ ] ↓
буді́нок → бі́ля буді́нку га́нок → до га́нку	хло́пець → до хло́пця пе́рець → без пе́рцю

2. Склади і запиши словосполучення зі словами, поданими в таблиці. Обведи олівцем букви, які випадають.

172. Прочитай слова зліва і справа. Утвори словосполучення і запиши. За потреби користуйся таблицею 1. Підкресли букви, що позначають голосні звуки, які чергувалися.

кінь	нема́ (кого́?) ...
стіл	стоя́ти (бі́ля чо́го?) бі́ля ...
грім	тіка́ти (ві́д чо́го?) ві́д ...
пирі́г	шма́ток (чо́го?) ...
кіт	сиді́ти (бі́ля ко́го?) бі́ля ...

Ки́їв – ... з Ки́єва; ... до Ки́єва.

Львѝв – ... зі Льво́ва; ... бі́ля Льво́ва.

173. 1. Прочитай речення, добираючи замість крапок одну із назв міст.

Увечері поїзд виїхав з _____ і вранці прибув до _____ .
У _____ багато пам'ятників. Це дуже цікаве місто.

2. Запиши доповнені речення. Підкресли букви, які позначають звуки, що чергуються.

174. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення іменників, що у дужках. Що ти помітив(-ла)?

Повітряний змій лежа́в на (стіл). Змія ви́готовлено з синього (папір). Іва́нко й Оле́сь взяли змія, ви́йшли з (дім) і пішли в поле запуска́ти його́. Змі́й затріпоті́в від (вітер) і підня́вся ви́соко в не́бо.

2. Спиши текст, розкриваючи дужки. Букви, що позначають звуки, які чергуються, підкресли.

3. Розглянь малюнок і розкажи, що робили хлопчики. Використовуй слова тексту.

175. Прочитай словосполучення, змінюючи іменники, що в дужках. За потреби користуйся таблицею 2. Запиши словосполучення.

Сховáтися від (ві́тер), підійті́ до (пень), полови́на (день), прихі́д (грудень), чека́ти (гість), сад біля (будіно́к), салат з (огіро́к).

Читаємо тексти, спостерігаємо і змінюємо закінчення іменників чоловічого роду з нульовим закінченням і на -о за питаннями кому? чому? на кому? на (у) чому? Будуємо діалог

176. 1. Прочитай речення. Зверни увагу, що іменники чоловічого роду з нульовим закінченням та на -о, відповідаючи на питання кому? чому?, мають закінчення -у, -ю та -ові, -еві, -єві.

Коли готувáлися до свята, вчíteлька дáла хлопчикам завдання: Максiмкові і Юркові вірізати сніжинки, Юліáну й Степáнкові принéсти ку́льки, Пётрику й Василéві – зроби́ти гірля́нди. А Сергі́єві й Андрі́єві – поста́вити ялі́нку.

2. Кому дала завдання вчителька? Запишіть відповідь. Позначте закінчення. Зробіть висновок.

3. Прочитай текст.

– Ого, як багáто закінчень! – вигукнув Сáнду, коли прочитáв речення. – А як же запам'ятáти?

– Щоб запам'ятáти, коли які закінчення ма́ють іменники чоловічого роду, скористáйся таблицею Кі́берика, – сказáла Марі́йка.

Якщо основа іменника чоловічого роду закінчується на:

↓	то закінчення буде:
твердий приголосний	-у (-ові): син – сiну (-ові)
м'який приголосний	-ю (-еві): хлопець – хлопцю (-еві)
[й]	-ю (-єві): Андрій – Андрію (-єві)
ж, ч, ш	-у (-еві): товариш – товаришу (-еві)

4. Прочитай і запам'ятай таблицю Кіберика.

177. Користуючись таблицею, зміни закінчення іменників чоловічого роду. Доведи, що не помиляєшся. Запиши словосполучення.

кому?
Доручення (син),
відповідь (батько),
дарунок (Олексій),

кому?
розповісті (товариш),
зрадіти (дідусь),
допомогті (Андрій).

178. 1. Поєднай іменники, що в колонках, з дієсловом *радіти* (кому?), добираючи закінчення. Звертай увагу на останній приголосний основи і за потреби користуйся таблицею Кіберика. Запиши змінені іменники. Познач закінчення.

Сергі́й

та́то

това́риш

-у, -ові

-ю, -еві

-ю, -єві

учі́тель

Ю́рій

брат

2. Обміняйтеся зошитами і перевірте одне одного.

179. Запитайте одне одного, кому допомагаєте вдома, і дайте відповіді.

180. Утвори і запиши словосполучення, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. За потреби користуйся таблицею Кіберика. Познач закінчення у змінених іменниках.

Сказати (Васі́ль), подякувати (Кібе́рик), доручи́ти (у́чень), розпові́сті (дя́дько), зраді́ти (дош), подарува́ти (О́лесь).

Закінчення -і, -ї, -у, -ю в іменниках чоловічого і середнього роду, що відповідають на питання у (на) чому?

181. Прочитай текст. Зверни увагу, що іменники – назви неістот, відповідаючи на питання (у, на) чому?, мають закінчення **-і, -ї, -у, -ю**.

Весно́ю в лісі і в гаю́ чу́ти спів солов'ї́в, кувáння зозу́лі. А на старо́му дубі́ зробі́в майсте́рню дятел і сту́кає, й сту́кає дзьо́бом. У па́рку такі́х зву́ків ме́нше.

182. Прочитай слова, утвори словосполучення, усно ставлячи питання від головного слова. Запиши, познач закінчення іменників чоловічого роду.

Кни́жка, сті́л, на; ру́чка, пенáл, у; сиді́ти, на, стіле́ць; авто́бус, в, і́хати; у, гуля́ти, парк; у, край, жи́ти.

183. Поміркуй, хто де працює. Доповни речення і запиши їх. Познач закінчення іменників, що змінювалися.

Робітник працює на	ліс
Клоун працює у	театр
Лісник працює у	завод
Актор працює в	цирк

184. Прочитай і запиши речення, змінюючи форми іменників, що в дужках. Познач закінчення цих іменників.

Ми живемо у (селó). Мій татко трóдиться в (пóле). Весною він працює на (тра́ктор), а влітку – на (комба́йн). А татко Васі́лька працює у (ліс), бо він – лісник.

185. Прочитай, змінюючи форми іменників, що в дужках. Спиши. Познач закінчення цих іменників.

1. У рідному (край) і серце співає. 2. У (степ) весною розцвітають маки. 3. У (клас) на (стіл) лежали учнівські зошити. А на (вікно) у (гóрщик) росли квіти.

Спостерігаємо за чергуванням приголосних звуків під час змінювання форм іменників чоловічого і середнього роду за питаннями кому? чому? на кому? на (у) чому?

186. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко. На що звертає увагу автор? В іменниках якого роду відбулося чергування приголосних? Спиши. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.

Як викóнуеш завда́ння,   коли *вúxo* – то *у вúсі*,
не забúдь про чергува́ння: а *кожу́x* – то *у кожу́сі*,
як *пори́g*, то *на порóзі*,   як *уро́к* – то *на уро́ці*,
ну, а *риg* – пиши́: *на ро́зі*,   а як *бік* – кажи́: *на бо́ці*.

2. Простежте, у яких словах чергувалися не лише приголосні, а й голосні. Назвіть їх.

В іменниках чоловічого роду з нульовім закінченням і на -о та середнього роду, так само, як і в іменниках жіночого і чоловічого роду на -а, -я, відбувається чергування приголосних, коли вони змінюються за питаннями кому? чому? на кому? на (у) чому?

187. Прочитай слова у колонках, поєднай їх у словосполучення. Запиши. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.

стоїть		горóх
віріс	на	поріг
дзвеніть		вúхо
лежить	у	бік

188. 1. Прочитай словосполучення, змінюючи слова, що в дужках.

Їхати на (кінь), кататися на (віз), **Запам'ятай!**
кóвзати по (лід), дírка на (кожúх), лід – льóду
фáрба на (пéнзель), рибáлити на (чóвен).

2. Що ви помітили, коли змінювали іменники?
3. Запиши словосполучення. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергувалися. У яких словах випали голосні звуки?
4. Склади і запиши два речення з утвореними словосполученнями.

189. 1. Прочитай речення, змінюючи іменники, що в дужках.

1. У (луг) пасéться чередá корів. 2. Деніс живé на п'ятому (пóверх). 3. Діти граються на (бéрег) річки. 4. Поїдемо до (Київ) у настúпному (рік).

2. Запиши речення, розкриваючи дужки. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергувалися.
3. Поясни правопис виділеного слова.

Спостерігаємо за змінюванням закінчень іменників чоловічого і середнього роду, які відповідають на питання *ким? чим?*

190. 1. Прочитай вірш. Про що в ньому розповідається?

Тра́ктор в полі зéмлю óре, Кіт Муркó мише́й полюе,
корабéль мандру́е мо́рем, Лю́бка з Ю́рієм малю́ють,
кві́тне со́нечком ромáшка, Та́ня з Га́вчиком мандру́ють,
лист обсте́жує мура́шка. Га́ля з Петрусе́м будую́ть.

2. Простеж, які закінчення мають виділені іменники. Якого вони роду? На яке питання відповідають? Зроби висновок.
3. Спиши вірш. Познач закінчення у виділених іменниках.

4. Поміркуйте, коли вживається закінчення **-ом**, а коли **-ем**, **-єм**. Зверте свої висновки з тим, що наведений далі.

Ім'єнники чоловічого і середнього роду, змінюючись за питаннями **(з) ким?** **(з) чим?**, мають закінчення **-ом**, **-ем**, **-єм**. Вживання того чи іншого закінчення залежить від кінцевого приголосного основи.

191. 1. Прочитай вірш *Оксани Кротюк*. З ким найкраще жити і що робити?

Як то добре в світі жити:
татка з мамою любити,
з бабцею садити квіти,
рибу з дідусем ловити,
з малим пєсиком гуляти
і сестричку забавляти.

2. Спиши вірш. Познач закінчення іменників чоловічого роду, які відповідають на питання *з ким?*

192. 1. Утвори словосполучення, змінюючи закінчення іменників, що в дужках. Звертай увагу на кінцевий приголосний основи.

Зустрітисся з (брат), повідомити (лист), пишатися (дідусь), дружити з (Сергій), мандрувати (край), говорити з (товариш).

2. Запиши утворені словосполучення. Познач закінчення іменників, поясни, чому вони різні.

193. 1. Прочитай вірш, змінюючи за змістом слова, що в дужках.

Віпав сніг, віпав сніг, а на ньому слід від ніг – і від (кóтик) малóго, і від (пєсик) рудóго, і (горóбчик) прудкóго, що стрибáє під (кущ).	І по білому сніжкú ми гуляємо в садкú разом з (кóтик) малєньким, разом з (пєсик) рудєньким і (горóбчик) сирєньким, що стрибáє під (кущ).
---	---

Про що розповідається у вірші? Розкажи, хто гуляє у садку? Від кого лишилися сліди на снігу? З ким гуляють діти?

2. Спиши другу частину вірша, розкриваючи дужки. На яке питання відповідають іменники, що змінювалися? Познач у них закінчення. Підкресли прийменники, з якими вони вживаються.

194. 1. Прочитай народну пісеньку. Що в ній небувалого? Хто з ким танцював?

Танцювала риба з раком,
а петрушка з пастернаком,
а бабуся з дідусем,
а дівчина з молодцем.

2. Вивчи пісеньку і запиши з пам'яті.

3. Познач закінчення іменників чоловічого роду. Поясни, чому вони різні.

Спостерігаємо за змінюванням закінчень іменників середнього роду на -о, -е, -я та вживаємо такі іменники в усному і писемному мовленні

195. Прочитай речення. Спиши їх. Знайди і підкресли іменники середнього роду. На які питання вони відповідають? Які закінчення мають?

Вклоняємось небу синьому, сонцю й колоссю золотому.
Їх кольорі сяють на українському прапорі.

Іменники середнього роду на -о, -е, -я, відповідаючи на питання *кому? чому?*, завжди мають закінчення -у, -ю: *небо – небу, сонце – сонцю, щастя – щастю*. А відповідаючи на питання *на кому? на (у) чому?*, завжди мають закінчення -і: *у небі, на сонці, у щасті*.

196. 1. Прочитай речення, змінюючи іменники, що в дужках. За потреби користуйся правилом.

1. Сніжна зіронька горить в мене на (віконце). Як погасне, інша вмить спалахне на (сонце). 2. Всього віросте доволі на широкім нашім (поле). 3. Берізка – мов лілея в (плаття) з білих пелюсток.

2. Спиши, розкриваючи дужки. Підкресли слова, від яких ставилися питання до іменників.

197. 1. Прочитай речення, змінюючи слова, що в дужках.

На (гілля) калини соловей звив гніздечко. У (гніздечко) солов'їха солов'ятко учить сти́ха: «Нумо, синку,

вдох: «Тьох!» У зелéному (лістя) ховáлись червóні ягоди каліни.

2. Запиши, розкриваючи дужки. Познач закінчення іменників, які змінювалися.

3. Поясни правопис виділених слів.

198. 1. Прочитай слова і словосполучення. Простеж, яке закінчення мають іменники середнього роду на **-я**, коли відповідають на питання *чим?*

Почуття – спóвнений (*чим?*) почуттям щáстя.

Знання – пишáтися (*чим?*) знанням.

Колóсся – милувáтися (*чим?*) колóссям пшениці.

Ластові́ння – вкрі́те (*чим?*) ластові́нням обліччя.

2. Спиши словосполучення. Познач закінчення іменників.

Іме́нники се́реднього ро́ду на **-я**, змінюючись за пита́ннями *ким? чим?*, за́вжди ма́ють закінчення **-ям**: знанн́ям, житт́ям, щáст'ям.

199. 1. Прочитай і спиши речення.

1. Ма́ма милувáлася облічч'ям до́нечки. 2. Ві́тер ба́вився ко́ротким во́лоссям дівчинки. 3. Ді́дусь ті́шився зо́лотім ко́лоссям пшени́ці. 4. Навесні́ всі дере́ва вкри́ваються зе́леним лі́стям.

2. Підкресли іменники, які відповідають на питання *чим?* До якого роду вони належать? Познач закінчення цих іменників.

200. 1. Прочитай речення, змінюючи іменники, що в дужках.

1. Сергі́йко шві́дко впо́рався з до́машнім (завда́ння).
2. Ді́вчинка захо́пілася (чита́ння) кні́жки. 3. Мі́ж (гі́лля) каліни соловéйко звив гні́здó. 4. Я́ насоло́джувався (со́нце) і морськи́м (пові́тря). 5. Альпіні́ст ча́сто ризику́є (житт́я). 6. Поді́ліся (щáстя) з (друг).

2. Запиши речення, розкриваючи дужки. Познач закінчення іменників, які змінювалися.

Спостерігаємо і змінюємо форми іменників жіночого роду з нульовим закінченням та іменника *мати*

201. 1. Прочитайте іменники і поміркуйте, за якою ознакою їх можна поділити на дві групи. Що їх об'єднує?

Ві́тер, ніч, о́сінь, ра́дість, кле́н, бра́т, пі́ч, сі́ль, ді́д, лю́бо́в.

2. Випиши іменники жіночого роду. Познач закінчення. Простеж за таблицею Кіберика, як змінюються закінчення таких іменників.

Є (*хто? що?*) о́сінь , рі́ч , ма́ти.
 Нема́ (*кого? чого?*) о́сені, ре́чі, ма́тері.
 Вдя́чний (*кому? чому?*) о́сені, ре́чі, ма́тері.
 Ба́чу (*кого? що?*) о́сінь , рі́ч , ма́тір .
 Ми́лую́ся (*ким? чим?*) о́сінню, рі́ччю, ма́тір'ю.
 Хо́ваю́ся (*на ко́му? на (у) чо́му?*) в о́сені,
 в ре́чі, у ма́тері.

3. Зміни закінчення вписаних іменників (за вибором), користуючись таблицею Кіберика.

В іме́нниках жіно́чого ро́ду з нульови́м закінченням та іме́ннику *ма́ти*, як і в іме́нниках чолові́чого ро́ду, під час зми́нюванн'я їх форм відбува́ється чергува́ння голосни́х [і – е] [і – о]: *о́сінь – о́сені, ніч – но́чі*.

202. 1. Прочитай два-три рази вірш про чергування голосних в іменниках жіночого роду. Запам'ятай, коли це відбувається.

Ко́лі <i>-і</i> кінча́є сло́во,	Порівня́й: <i>ніч – в пе́чі, до пе́чі,</i>
[<i>е</i>] чи [<i>о</i>] завжди́ гото́ві	<i>річ – сло́во ска́зане до ре́чі,</i>
[<i>і</i>] в осно́ві заміни́ть	<i>сі́ль – то со́лі,</i>
і за ньо́го послужі́ть.	<i>злі́сть – то зло́сті...</i>

Але є такі слова,
 в яких зміни не бува́:
мі́дь – то мі́ді, ті́нь – то ті́ні,
сі́ч – то сі́чі, лі́нь – то лі́ні.

2. Спиши наведені приклади слів. Підкресли букви, які змінились.

203. Поміркуйте, чи відбувається чергування голосних у словах *осінь, хоробрість, приємність, радість*, якщо вжити їх у таких словосполученнях.

До пізньої *ос(е/і)ні*, не вистачає *хоробр(і/о)сті*, працювати з *приємн(і/о)стю*, зустріти з *рад(о/і)стю*.

204. Прочитай і запиши словосполучення, змінюючи іменники, що в дужках. За потреби став до них питання. У яких словах нема чергування?

Зварити без (*сіль*), розпалити в (*піч*), затанцювати від (*радість*), повернутися з (*подорож*), викувати з (*мідь*).

Читаємо, спостерігаємо за написанням іменників жіночого роду, що відповідають на питання *ким? чим?* Вправляємось у правописі

205. 1. Прочитай і спиши речення. Знайди і підкресли іменники жіночого роду, які відповідають на питання (*з*) *ким?* (*з, під*) *чим?*

1. В українського народу є гарний звичай зустрічати гостей з хлібом і **сіллю**. 2. Дрова лежали під **піччю**. 3. Діти були захоплені **подорожжю**. Вони ділилися своєю радістю з **матір'ю**. Мати з **любов'ю** дивилася на дітей.

2. Прочитай виділені слова. Яка особливість їх вимови? Як це позначено на письмі?

3. У якому слові не вимовляються подовжені приголосні і на письмі нема подвоєння?

В іменниках жіночого роду з *нульовім* закінченням, що відповідають на питання *ким? чим?* перед закінченням *-ю* приголосні подовжуються: *піч* – *піччю*, *сіль* – *сіллю*, *пам'ять* – *пам'яттю*.

Подовження не відбувається, якщо в кінці основи два різні приголосні: *Керч* – *Керчю*, *злість* – *злістю*.

206. 1. Простеж, як змінюється іменник *мати*. Спиши. Підкресли іменники, що відповідають на питання *ким? чим?* Поясни правопис цих слів.

Це моя *мати*. Іду до *матері*. Пишаюся *матір'ю*. З *любов'ю* дивлюся на *рідну матір*.

2. Так само розкажи про свою *матір* і ставлення до неї. Назви її ім'я.

Ім'єнніки *мáтір, любóв*, відповідаючи на питáння *ким? чим?*, мають пєред закінченням апóстроф: *мáтір'ю, любóв'ю*.

207. 1. Прочитайте слова, наведені у колонках. Утворіть словосполучення й запишіть їх. Позначте закінчення іменників.

нагородіти	з	гóрдість
іті		любóв
пишáтися		мóлодь
диві́тися		ніч
милува́тися		меда́ль

2. Поміркуйте і поясніть, чому правопис цих іменників різний.

208. 1. Прочитай текст. Про що ти довідався(-лась) з нього? Подумай і скажи, чому він має таку назву.

РУШНИКІ-ОБЕРЕГИ

Бабуня Гáнна чáсто виймáла вишиті рушникі зі скріні. Вона́ розкладáла рушникі на столі́ і з **любóв'ю** та **ніжністю** дивілася на них. У цих рушника́х її спóгади і тóга за **мóлодістю**. Тепєр рідко побáчиш вишиті рушникі на стінах. Молоде поколі́ння, ма́бу́ть, забúло, що рушникі – то оберєги дóму, оберєги зáтишку і спóкою у домі́вці.

2. Випиши речення з виділеними словами. Поясни їх правопис.

209. 1. Утвори з наведених слів словосполучення.

Віконати, з, честь; зустрі́чати, з, хлі́б, і, сіль; відзначáтися, хорóбрість; пишáтися, мóлодь; розмовля́ти, ма́тір, з.

2. З виділеними словами склади і запиши речення.

Змінюємо іменники середнього роду – назви маленьких істот та іменник *ім'я*, вживаємо їх в усному мовленні і на письмі

210. 1. Прочитай текст. Назви дійових осіб. Чиї вони діти?

Гусеня Попелястик і курча Кульбабка були друзями. До них часто приїднувалися цуценя Гавчик і кошеня Мурчик. Коли друзі гралися, цуценя Гавчик їх охороняло.

2. Випиши з тексту іменники – назви малих істот та їх клички. Поясни вживання великої букви.

211. 1. Прочитай уголос таблицю Кіберика і простеж, як змінюються закінчення іменників – назв малих істот.

Є (*хто? що?*) лошá, теля́.

Нема́ (*кого? чого?*) лоша́ти, теля́ти.

Сіно (*кому? чому?*) лоша́ті, теля́ті.

Ба́чу (*кого? що?*) лошá, теля́.

Милу́юся (*ким? чим?*) лоша́м, теля́м.

Дзвіно́чок (*на кому? на (у) чому?*) на лоша́ті,
на теля́ті.

2. Змініть, користуючись таблицею, іменники *курча* і *цуценя*. Запишіть у зошити.

212. Розглянь малюнки. Подумай і розкажи, кому з тваринок що можна дати. Запиши свою розповідь за зразком: *Маленькому ... я дам ...*

213. 1. За таблицею Кіберика простеж, як змінюється іменник *ім'я*.

Є (*хто? що?*) *ім'я*.
Нема (*кого? чого?*) імені.
Завдякі (*кому? чому?*) імені.
Дати (*кого? що?*) *ім'я*.
Пишаюся (*ким? чим?*) *ім'ям*.
У моєму (*на кому? на (у) чому?*) в імені.

2. Доповніть і запишіть словосполучення та речення, додаючи слово *ім'я* у різних формах.

Назвати (*що?*) ... , гордитися (*чим?*) ... , у твоєму (*у чому?*) ... , у татовому (*у чому?*) ... .

3. Запиши утворені словосполучення. Поясни вживання апострофа.

214. 1. Прочитай текст, змінюючи іменники, що в дужках.

Тарас Шевченко. Українці пишались (*ім'я*) твоїм, що стало відомим у всьому світі. Діти читають твій «Кобзар» і з (*любов*) розповідають вірші. Матері з (*вдячність*) слухають їх і з (*гордість*) дивляться на своїх дітей – правнуків поета.

2. Випиши іменники, що були в дужках, разом зі словами, з якими вони зв'язані. Поясни правопис іменників, що змінювалися.

215. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко, змінюючи іменники – назви малих істот. Чи уважним був хлопчик? Чому так думаєш?

ПОСТАРА́ВСЯ...

Та́то, і́дучи в гостіну,
наказав своєму сину:
– Грицю, ти не байдику́й*,
всю худобу нагодуй.
Не забудь, кому́ що дати,
колі кого́ годувати.
– Та́ту, все мені відомо.
Залишився Гриць удо́ма.
Дав сінця́ він (*порося*),
вишеньок приніс (*теля*),

* *Не байдику́й* – nu sta fără treabă.

(гусеня) – молока,
 (кошеня) – огірка.
 Для маленького (лоша)
 каву здумав готувати.
 (Щуценя) дав пшонана...
 Тільки що за дивина!
 Гриць стомився, рад би сісти,
 а ніхто не хоче їсти.

2. Спиши вірш починаючи зі слів «Залишився Гриць удома». Зміною слова, що в дужках. Познач закінчення іменників – назв малих істот.

Спостерігаємо за зміною закінчень іменників у множині, вживаємо їх у мовленні

216. 1. Прочитай вірш *Елли Саталкіної*. Яке явище природи змальовано?

У принцеси, у Хмарінки,
 в косах – зливи і градінки*,
 у короні – блискавиці,
 а в підборах** – громовиці.

2. Щоб описати це явище природи, поетеса вжила іменники в однині і в множині. Назви іменники, вжиті у множині. Постав до них питання.

3. Спиши вірш. Підкресли іменники, вжиті у множині. Познач їх закінчення.

4. Поміркуйте, чому закінчення різні, хоч іменники відповідають на одне й те ж питання. Від чого це залежить?

217. 1. Прочитай текст. Про що і про кого в ньому розповідається?

Настала зима, а з нею – снігові завії й морози. Побіліли усі дороги, вулиці, дахи. Хлопчики стали на ліжжі, а дівчатка сіли на сánки і почали спускátися з гíрки.

2. Чи є в тексті іменники, вжиті у множині? Назви їх.

3. Добери заголовок і спиши текст. Познач закінчення іменників, вжитих у множині.

4. Поміркуйте, чому одні іменники, відповідаючи на питання *хто? що?*, у множині мають закінчення *-ї*, а інші – *-у, -ї*.

* *Градінки* (горошини граду) – grindinǎ.

** *Підбори* – tocuri.

218. 1. Прочитай речення, доповнюючи їх потрібними іменниками з довідничка. У якому числі треба вживати ці іменники: в однині чи у множині?

У нас зимують такі птахи: ... , ... , ... , ... У теплі краї відлітають ... , ... Навесні всі птахи повертаються, в'ють гнізда і виводять маленьких пташенят.

Довідничок: жайворонок, горобець, дятел, журавель, синиця, ластівка, лелєка, зозуля, голуб, грак, шпак.

2. Запиши утворені речення. Познач закінчення іменників.

3. Поясни правопис виділеного слова.

219. Усно складіть невелику розповідь про те, як ви допомагаєте птахам узимку, за таким початком: *Прийшла зима.* ...

220. 1. Прочитай текст.

Санду знає, що іменники вживаються в однині і множині. Іменники у множині змінюють свої закінчення не так, як в однині. «А як? – міркує хлопчик. – Мабуть, треба звернутися до таблиці Кіберика». Санду читає і дивується: «В однині було *сестра, брат, вікно*. А в множині не лише закінчення змінюються, а й наголоси. А деякі іменники взагалі закінчення втрачають».

2. Прочитайте таблицю Кіберика. Зверніть увагу, що у множині іменники змінюють не лише закінчення, а й наголоси.

Є (*хто? що?*) сестри, брати, вікна.

Нема (*кого? чого?*) сестер□, братів, вікон□.

Дякую (*кому? чому?*) сестрам, братам, вікнам.

Бачу (*кого? що?*) сестер□, братів, вікна.

Милуюся (*ким? чим?*) сестрами, братами, вікнами.

Одяг (*на кому? на (у) чому?*) на сестрах, на братах, на вікнах.

3. Прочитайте таблицю ще раз (хором), щоб запам'ятати.

Ім'єнники жіночого і чоловічого рóду на **-а, -я** та ім'єнники середнього рóду на **-о, -е, -я**, відповідаючи на питáння *кого? чого?*, у множині мають нульовé закінчення: *земéль* □, *рук* □, *вух* □, *знань* □, *телят* □. Але: *очéй, плечéй, морів, полів*.

А ім'єнники чоловічого рóду з нульовім закінченням та на **-о**, відповідаючи на питáння *кого? чого?*, у множині мають закінчення **-ів**.

221. 1. Прочитай вірш *Тамари Коломієць*, додаючи закінчення. Про кого в ньому розповідається?

Два весéлі їжак □	– Ми – кущ □.
наколóли на голк □	Золоті́ у нас
всі листк □ і сказáли:	плащ □ на дощ □.

2. Спиши вірш, дописуючи потрібні закінчення. Познач їх і доведи правильність свого запису. Визнач число іменників.

222. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

У ніч на 19 грудня Святій Миколáй несé подару́нки хлóпчикам і дівча́ткам, слухня́никам і неслухня́никам. Ко́му принесé пря́ників, ко́му – бубли́ків, ко́му – цукéрок, а ко́му – й різочóк.

2. Спиши текст. Підкресли іменники, вжиті у множині, познач закінчення. На які питання відповідають ці іменники? Які закінчення мають?

3. Запитайте одне одного, яких подарунків чекаєте від Святого Миколая, і дайте відповіді.

223. 1. Прочитайте текст, змінюючи іменники, що в дужках. За потреби користуйтеся таблицею Кіберика.

У лісі взі́мку мо́жна побáчити сліди́ (зайці́), (мі́ші), (бі́лочки) і на́віть (вовкі́). Але не побáчите (слід) (ї́жачкі́).

2. Запишіть текст, розкриваючи дужки. Обміняйтеся зошитами, перевірте одне в одного правильність записів.

224. 1. Прочитай вірш, змінюючи слова, що в дужках, за змістом речень.

Украї́нці ка́жуть так:	Влі́тку хо́дим по (лісі́),
«Живемо́ ми у (міста́),	по (дорóги) і (лугі́),
(сéлища) і (сéла).	по (поля́) веселих».

Вжива́ючись з прийме́нником *у (в), на, по*, іме́нники у множині ма́ють закінчення *-ах (-ях)*.

2. Вивчи вірш і запиши з пам'яті. Познач закінчення іменників, що змінювалися.

225. 1. Прочитай текст, змінюючи закінчення слів, що в дужках. Про що розповідається в тексті?

Сонячний промі́нець загля́нув у вікно́, ковзну́в по (па́рти), по (стіни), затрима́вся на (книжкі́) і (зо́шити). У класі враз посвітлі́шало. По (обліччя) (у́чні) пробі́гли у́смішки.

2. Добери заголовок і спиши текст, змінюючи закінчення іменників, взятих у дужки.

Прикметник

Читаємо тексти, спостерігаємо за роллю прикметників, їх зв'язком з іменниками

226. 1. Прочитай вірш *Лесі Лужецької*. Про яку частину мови розповідається? Ознаки якої частини мови він називає?

Усі озна́ки назива́є
прикме́тник як части́на мо́ви,
і жо́дної не обмина́ють
слова́ ці, справді́, пречудо́ві:
земля́ – ласка́ва, лю́ба, рі́дна,
а со́нце – щі́ре, золотé,
а не́бо – ла́гідне, погі́дне,
життя́ – пре́красне, доро́ге.
А о́чі в ма́ми – до́бри, ні́жні,
а го́лос – чі́стий і дзві́нкій,
а ру́ки – те́плі і наді́йні,
а по́гляд – со́нячний, ясний.

2. Розкажи, які слова (прикметники) використала поетеса, щоб розповісти про сонце, небо, життя і маму. Зачитай їх разом з іменниками.

3. Випиши з вірша уривок, в якому розповідається про маму. Підкресли іменники прямою лінією, а прикметники – хвилястою. Познач закінчення підкреслених слів.

4. Поміркуйте, чи можна за закінченням визначити, якого роду і числа прикметник. Що допоможе не помилитися?

Прикметники завжди зв'язані з іменниками і вживаються у тому ж роді й числі, що й іменники.

227. 1. Прочитай словосполучення. Визнач рід і число іменників і вжитих з ними прикметників.

Срібна зірка, білий сніг, золотé сонце, чисте небо, зелéна ялинка, вірні друзі.

2. Спиши словосполучення. Познач закінчення іменників і прикметників.

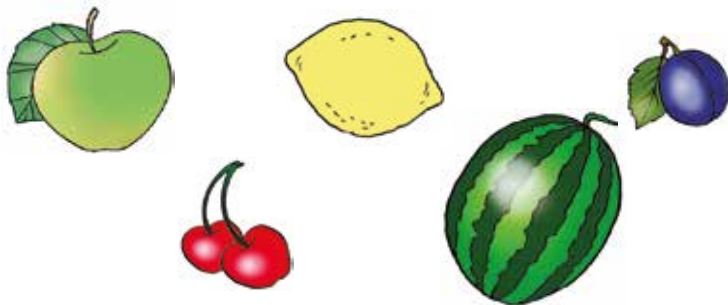

Закінчення прикметників *-ий, -ій, -а, -я, -е, -є* залежать від кінцевого приголосного основи.

Основа закінчується на:	чол. рід	жін. рід	серед. рід
[-]	-ий	-а	-е
[=]	-ій	-я	-є

228. 1. Розгляньте малюнки. Опишіть кожний з предметів за кольором, розміром, смаком.

2. Запишіть складені речення про предмети. Позначте закінчення іменників і прикметників. Визначте їх рід.

229. Позмагайтеся: одне називає іменник, а інше – добирає до нього прикметник. Наприклад: *море – глибоке, ліс – зимовий*. Продовжте гру, називаючи фрукти, овочі, дерева, імена тощо.

230. Запитайте і розкажіть одне одному, який у нього друг чи подруга. Однак спочатку запитайте ім'я.

231. 1. Прочитай вірш *Володимира Лучука*. Про кого в ньому розповідається? Які ж вони? Як ти дізнався(-лась)?

Червоні снігурі
стрибають по дворі.
В задумі чорний крук
присів на білий сук.
Синиці голубі
співають на вербі.

На зиму омелюх
пошив рудий кожух.
А горобець-дивак
вдягнув зелений фрак...
Зелений – то й дарма!
Бо сірих фарб нема.

2. Простеж, якого роду іменники, вжиті в однині. А якого роду зв'язані з ними прикметники?

3. Випиши іменники разом з прикметниками, які називають їх ознаки.

Спостерігаємо за змінюванням форм прикметників в однині у зв'язку з іншими словами. Вживаємо прикметники у мовленні

232. 1. Прочитай текст.

НА БІЛОМУ СНІГУ

Віпав білий пухнастий сніг. На подвір'я повибігали хлопчики й дівчатка. Вони гралися пухнастим снігом, раділи білому пухнастому снігу, ліпили снігову бабу.

2. Спиши. Підкресли іменники і пов'язані з ними прикметники. Познач їх закінчення.

3. Спробуйте поставити питання від іменників до прикметників.

Прикметники змінюють свої закінчення залежно від іменників.

233. 1. Прочитай таблиці Кіберика. Простеж, які питання ставляться до прикметників і які їх закінчення.

Вітер (*який?*) холодний, осінній.
Земля (*яка?*) холодна, осіння.
Сонце (*яке?*) холодне, осіннє.

Вітру (*якого?*) холодного, осіннього.
Землі (*якої?*) холодної, осінньої.
Сонця (*якого?*) холодного, осіннього.

Вітру (яко́му?) хо́лодному, осі́нньому.
Землі́ (які́й?) хо́лодній, осі́нній.
Сонцю́ (яко́му?) хо́лодному, осі́нньому.

Вітром (які́м?) хо́лодним, осі́ннім.
Землею́ (яко́ю?) хо́лодною, осі́нньою.
Сонцем (які́м?) хо́лодним, осі́ннім.

Прикметники мають такі ж закінчення, як і питання, на які вони відповідають.

2. Прочитайте таблички хором, щоб запам'ятати.

3. Запиши третю табличку в зошит. Познач закінчення прикметників.

4. Поміркуйте, чому в іменниках *осінньому*, *осінньої*, *осіннього* перед буквою *о* на письмі вживається *м'який знак*.

У словах *осінній*, *осіння*, *осіннє* вживаються дві букви *н*.

234. 1. Прочитай вірш *Анатолія Костецького*. Про що в ньому йдеться? Дай відповідь на запитання заголовка.

ДЕ ЛІТО ЖИВЕ?

У павука хатінка – під нашим надвіконням.
тоненька павутінка (яка́?). А тепле й ніжне літо (яке́?),
У коника (якого́?) веселого – волóшками повіте,
між травами оселя, посріблене дощами,
у ластівки (якої́?) швидкої – живе в очах у мами.

2. Випиши з вірша іменники разом з прикметниками, які називають їх ознаки. Познач закінчення прикметників.

235. 1. Прочитай віршований текст, змінюючи слова, що в дужках.

Низько вклоніться ко́лосу (житній),
хлі́бу (пахучий) і (неповторний),
рука́м (золотий), що його́ засівають,
лю́дям (чудовий), що його́ доглядають.

2. Спиши текст, змінюючи закінчення прикметників. Познач їх. Усно постав від іменників питання до прикметників. Чи всі прикметники вжиті в однині?

236. 1. Прочитай вірш Івана Неходи. Про кого і про що в ньому розповідається?

У лісі, в лісі темному,
де ходить хитрий лис,
росла собі ялінонька
і зайчик з нею ріс.

Ой, снігу, снігу білого
насіпала зима!

Прибіг сховатись заїнько –
яліноньки нема.

Ішов тим лісом Дід Мороз,
червоний в нього ніс...

Він зайчика-стрибайчика
у торбі нам приніс...

Маленький сірий заїньку,
іди, іди до нас!

Дивись, твоя ялінонька
горить на весь палац!

2. Знайди у вірші прикметники. Від виділених іменників постав питаня до прикметників. Користуйся табличками Кіберика.

Спостерігаємо за змінюванням прикметників жіночого роду, вживаємо їх у мовленні

237. 1. Прочитай текст. Про що розмовляли діти?

– Санду, я тобі розкрию один секрет, –
сказала Марійка.

– Який? – поцікавився хлопчик.

– Прикметники жіночого роду мають такі закінчення, як питання, що до них ставляться. Наприклад: трава (яка?) зелена, на траві (якій?) зеленій.

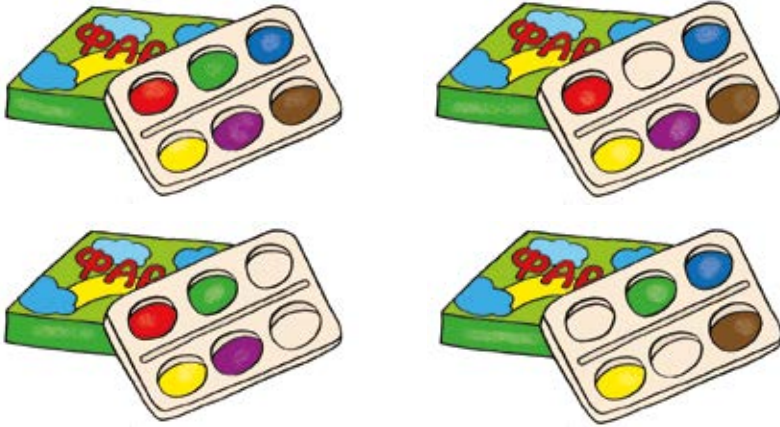
– А я вже знаю цей секрет! – зрадив Санду. – Так само прикметники чоловічого і середнього роду мають такі ж закінчення, як питання, на які вони відповідають. Ось наприклад: ліс (який?) зелений, у лісі (якому?) зеленому, сонечко (яке?) ясне, під сонечком (яким?) ясним.

– Молодєць, Санду! Ти вже багато знаєш, – сказала Марійка.

2. Перекажи текст.

238. 1. Розгляньте малюнки. Розкажіть, які фарби є у першій коробці. Якої фарби не вистачає у другій? Яких – у третій? А у четвертій?

2. Запиши речення про те, яких фарб не вистачає у третій коробці. Познач закінчення прикметників.

3. Поміркуйте і скажіть, чому в одному з прикметників треба вживати м'який знак, а в іншому – ні.

239. 1. Прочитай слова й словосполучення. Використовуючи їх, розкажи, хто де працює. Свою розповідь запиши. Познач закінчення прикметників.

батько		паперова фабрика
ма́ти	у	шкільна їдальня
сестра́	на	міська бібліотека
тітка		взуттєва крамниця

2. Побудуйте діалог, запитуючи одне одного, де працюють тато, мама, старший брат чи сестра.

240. 1. Прочитай і запиши речення, змінюючи прикметники, що в дужках. Познач їх закінчення. Щоб не помилитися, став від іменника, з яким зв'язаний прикметник, питання.

Сестричка дуже зраділа (нова) ляльці і назвала її Оленкою. Оленка була у (біла) вишиванці і (коротка) спідничці. На (гарна) голівці замість віночка стрічка. На (червона) стрічці нашиті намистинки. Ну справжня тобі україночка!

2. Опишіть свою ляльку, машинку або іншу іграшку, назва якої жіночого роду. Послухайте описи іграшок одне одного й простежте за правильністю вживання прикметників.

241. 1. Прочитай текст. Про кого в ньому розповідається? Цей текст – розповідь чи опис?

ВОРОНА

Ворона дуже спостережлива, розумна, кмітлива, хитра. Міська ворона вміє дзьобом розкрити пакет молока, розбити волоський горіх. Вона може розмочити черствий хліб у калюжі і навіть відкрити консервну банку.

2. Спиши. Підкресли іменники прямою лінією, а зв'язані з ними прикметники – хвилястою. Познач закінчення. Визнач рід прикметників.

Змінюємо закінчення прикметників жіночого роду за питанням якою? і вживаємо такі прикметники у мовленні

242. 1. Прочитай і відгадай загадку Алли Свашенко.

Всі танцюють під ялінкою:
Лис – з блискучою Сніжинкою,
Вовк – із Золотою Рібкою,
Принц – із дідовою Ріпкою.
Змій – із злючою Ягою,
що з ногою косяною.
Зветься як веселий бал?
Пригадали? ...

2. Чи довелося тобі коли-небудь бувати на карнавалі? Розкажи про це.

3. Поставте питання від іменників до тих прикметників, які зв'язані з ними. Зробіть висновок про зв'язок між закінченнями питання і прикметника.

4. Спиши вірш. Познач закінчення прикметників.

243. 1. Прочитай і запам'ятай вірш Алли Свашенко.

Всі прикметники зібрались
і на тому поєднались:
щоб **-ою** на кінці вживалось
і на **-єю** не мінялось.

Хай іме́нник візьме *-ею*
за потре́бою своєю.
О́тже, гру́шею смачно́ю,
а зада́чею складно́ю,
ну, а вда́чею леда́чою,
як і ка́шею гаря́чою.

2. Випиши з вірша іменники разом з прикметниками. Познач закінчення.

Іме́нники з осно́вою на *ж, ч, ш* та м'який при́голосний, відповіда́ючи на пита́ння *ким? чим?*, ма́ють закі́нчення *-ею*, а зв'язані з ні́ми прикме́тники — *-ою*.

244. Змініть за питаннями іменники і пов'язані з ними прикметники так, щоб вони утворили словосполучення. Запишіть утворені словосполучення. Позначте закінчення.

Задово́лений	<i>чим?</i>	і́жа ка́ша зада́ча пра́ця	<i>яко́ю?</i>	ко́рисний ціка́вий солóдкий смачні́й
--------------	-------------	------------------------------------	---------------	---

245. 1. Прочитай слова і закінчення. Допоможи іменникам і прикметникам дібрати свої закінчення. Запиши утворені словосполучення.

радісна	-ою -ею	кру́ча
сві́жа		і́жа
чужа́		да́ча
висо́ка		пі́сня

2. У яких словах ти вжив(-ла) закінчення *-ею*, а в яких *-ою*? Чому?

246. Прочитай речення. Спиши, розкриваючи дужки. Познач закінчення іменників і зв'язаних з ними прикметників.

- Над (сі́ня, глибо́ка) рі́чкою стелі́вся густи́й тума́н.
- На (чо́рна) землі́ бі́лий хлі́б ро́дить.
- За (висо́ка) горо́ю хова́лося мале́ньке село́.
- За (те́мна, лісова́) пу́щею було́ о́зеро.

Змінюємо закінчення прикметників, ужитих у множині, вживаємо різні форми прикметників у мовленні

247. 1. Прочитай уривок з вірша *Леоніда Полтави*. Про кого в ньому розповідається?

Є різні риби у воді: товсті, тоненькі і худі, дрібненькі риби-малюки, а є й великі – от такі!	Є войовничі – із мечами, є з довжелезними хвостами, є рибки срібні й золоті, є дуже мудрі, є й пусті* ...
--	--

2. Яку частину мови використано, щоб розповісти, які є риби? В однині чи множині її вжито? Чому?

3. Чи є у вірші прикметники-антоніми?

4. Спиши вірш. Підкресли прикметники, познач закінчення.

248. 1. Прочитай уривок з народної пісні. Чого вона навчає?

Тримай хаточку, як у віночку.
І рушничок на кілочку.
Тримай відерця всі чистесенькі
і всі воді повнесенькі.
Прийдуть гарні дівіці воді попити
і будуть тебе хваліти.

2. Що означає вислів *тримай хаточку, як у віночку*? Пригадай, чим прикрашали українські жінки свої хати.

3. Спиши пісню. Підкресли іменники і прикметники, вжиті у множині. Познач закінчення прикметників. На які питання вони відповідають?

Прикметники, які відповідають на питання *які?*, завжди мають закінчення *-і*.

249. Зміни прикметники за питаннями *яких? яким? якими?* й запиши. Познач закінчення прикметників.

Зустрічати птахів (перелітний, співучий).

Дякувати друзям (вірний, чесний).

Дружити з хлопчиками (сміливий, розумний).

* *Пусті* – тут: нерозумні.

250. 1. Прочитай уривок з вірша *Галини Комісарової*. Спиши, дописуючи закінчення прикметників. Доведи, що не помиляєшся.

А живу́ я в Україні,
де річки́ й озера́ син□, –
чіста в них вода́, прозора,
в дно глиби́нне сві́тять зорі́.

Найга́рніш□ на́ші се́ла,
люди́ му́др□ і весел□,
ха́ті біл□, чепурне́ньк□,
діти́ всі та́кі га́рне́ньк□.

2. Побудуйте діалог за змістом вірша.

251. 1. Прочитай вірш *Миколи Жакуна*. Про кого в ньому розповідається? Які ж вони? У якому числі вжиті іменники і зв'язані з ними прикметники?

На подві́р'ї бі́ля квоч́ки
дівні́ кру́тяться клубо́чки.
І веселі́, і мото́рні,
білі́, жо́втенькі́ і чо́рні.
– Не клубо́чки, – ка́же На́та, –
це мале́сенькі́ курча́та.
Є тепе́р робо́та в На́ти –
їх по́йти й годувáти.

2. Назви́ прикметники, які автор використав, щоб розповісти, які курчата.

3. Спиши вірш. Підкресли іменники прямою лінією, а прикметники – хвилястою. Познач закінчення підкреслених слів.

Числівник

Спостерігаємо за роллю числівників у мовленні, їх зв'язком з іменниками

252. Прочитай текст.

Ра́дісний Са́нду прибі́г до Марі́йки:

– Ой, як до́бре, що ми вже вівчили іме́нник і прикме́тник. Не бу́демо бі́льше вчі́тися, бу́демо відпочивáти.

– Невже́? – здивува́лася Марі́йка?

– Так-так. Бі́льше нічо́го й не тре́ба зна́ти.

Досить цього. Ось дивись: *курчатко жовте, курка ряба, котик пухнастий...*

– Добре, – погодилася Марійка. – Відпочивай. Але спочатку поглянь у вікно. Скажи, скільки пташок ти бачиш?

Чи зможе Санду відповісти Марійці, користуючись тільки іменниками і прикметниками? Які слова необхідні хлопчику? Для чого?

253. Прочитай вірш *Петра Ребра*. Випиши слова, які називають кількість предметів разом зі словами – назвами цих предметів.

Я люблю порахувати у вітальні – п'ять картин,
все, що бачу навкругі, – у дворі – дві каруселі,
у квартирі дві кімнати, лавок – сім, фонтан – один,
на столі – три пироги. дів'ять Юр, чотири Нелі
Вісім книг – на етажерці, і аж двадцять шість Марін.

Числівник – це частина мови, яка називає кількість предметів або їх порядок під час лічби. Числівники відповідають на питання *скільки? котрій?*

254. 1. Прочитай лічилку *Лесі Вознюк*.

Гуска з дітками гуляє,
їм лічилку промовляє:
– Один, два – в саду трава,
три – це просто ГА-ГА-ГА,
а чотири, п'ять і шість
мої лапи, дзьоб і хвіст.
Сім – на річку ми пішли,
вісім – черв'ячка знайшли,
дев'ять – з'їли черв'яка.
Ось лічилочка яка!

2. Назви слова, які відповідають на питання *скільки?* Випиши їх з тексту.

3. Полічи на малюнку, скільки гусеняток.

4. Поясни правопис виділених слів.

Числівники від *двох* і далі вказують на множину. Іменники, які з ними пов'язані, теж вживаються у множині.

255. Пригадайте народну пісеньку «Два півники». Скільки дійових осіб згадується у пісеньці?

Числівники *один* і *два* вживаються у тому ж роді, що й іменник, з яким вони пов'язані: *один півник, одна курочка, одне курча, два півники, дві курочки, двоє курчат.*

256. Прочитай вірш *Наталі Забіли*. Запиши, замінюючи числа числівниками.

1, 2 – дерева.
Під деревами трава.
На траві – 2 хлопчики,
у дерева – 2 гілки,
на гілці – 2 горобчики,
у вулику – 2 бджілки.

А далі – 2 хатинки,
у них по 2 віконечка,
над ними – 2 хмаринки,
2 зірочки, 2 сонечка...
Не слухайте мене –
бо сонечко ж 1!

Читаємо тексти, визначаємо і вживаємо числівники. Узгоджуємо їх з іменниками

257. 1. Прочитайте текст і побудуйте діалог за наведеними запитаннями.

Ми постійно щось рахуємо: години, дні, кількість сторінок, кількість забитих м'ячів, кількість прожитих років. Запитайте одне одного:

- Скільки тобі років?
- Скільки учнів у твоєму класі?
- Скільки хлопчиків? А скільки дівчаток?
- Скільки у тебе друзів?

2. Запиши вжиті тобою слова-відповіді. Що вони називають – кількість чи порядок під час лічби? На які питання відповідають?

258. 1. Прочитай лічилку *Ігоря Січовика* для пальчиків. Розкажи, що робив кожен пальчик.

Перший палець рано встав,
у дзвінок закалатав.

Другий, як татусь учив, –
всіх в кімнаті полічив.

Третьй палець для початку
у дворі провів зарядку.
А четвертий без нагадок
у братів навів порядок.
П'ятий – палецькам на ранок
влаштував смачний сніданок.

2. На які питання відповідають виділені слова? Поміркуйте, що вони означають – кількість чи порядок під час лічби. Випишіть ці числівники.

Числівники, що відповідають на питання *котрій?*, змінюються так само, як прикметники (мають таке ж закінчення, як і питання, на яке відповідають): (*котрій?*) *п'ятий* – (*на котрому?*) *на п'ятому*.

259. 1. Прочитай вірш *Володимира Лучука*. Про кого в ньому розповідається? Якими були котики?

Два котики, два **брати**
пішли воду **брати**,
двоє відер принести
попросила **мати**.

Перший кіт від воріт
у садок метнувся.
Другий кіт скік на пліт –
про відро й забувся...

А вернулись на обід,
потішають кіцю:
наїмося два як слід,
принесем криницю.

2. Спиши вірш. Підкресли числівники. Які з них називають кількість предметів, а які – порядок під час лічби?

3. Поясни, чим відрізняються виділені слова. Яке значення кожного?

260. 1. Прочитай вірш *Євгена Железнякова* і скажи, чому вийшов борщ, а не компот.

Кошеня компот варило,
дуже лапки потомило.
Узяло відро води,
солі вкинуло туди,
одинадцять картоплін,
капустину й п'ять морквін,

і скриши́ло залюбкі́
два черво́ні бурякі́.
До́бре все було́ б, та от –
війшов борщ, а не компо́т.

2. Випиши з вірша числівники разом з іменниками, кількість яких вони називають. Числівники підкресли.

261. Прочитай вірші. Спиши їх, замінюючи числа числівниками. Запиши відповіді на запитання віршів.

Є 2 ф́арби у Сергі́йка
і 4 – у Андрі́йка.
Скі́льки ма́ють фарб маля́та?
Ви зумі́єте сказа́ти?

Ось до кл́асу на уро́к
залеті́ло 5 соро́к.
2 пі́зніше прибуло́.
Скі́льки всі́х пташо́к було́?

Займенник

Читаємо текст. Спостерігаємо за роллю займенників у текстах. Вживаємо їх у мовленні

262. 1. Прочитай текст.

– Сьогодні, діти, – сказав дідусь Лінгвіст, – я розповім вам про дуже цікаву частину мови. Це – займенник (*pronumele*). Його назва утворилася від слів *за*, *іменник*, що вказують на основну роботу цих слів – виступати замість іменників.

Ми будемо вивчати лише займенники, що вказують на особу, і називаються *особовими* (*personale*).

– А чи знаєте ви, навіщо потрібні особові займенники? – запитав дідусь Лінгвіст учнів.

– Я знаю, – сказав Санду. – Ці займенники можна вживати замість слів, що називають предмети.

– Правильно, щоб слова – назви предметів (іменники) у тексті не повторювались, вживають займенники, тобто слова, які виступають замість іменників. Наприклад: *Ідуть дівчатка. Вони весело розмовляють.*

Про яку частину мови розповів дідусь Лінгвіст? Що тобі було відомо раніше, а що – нове?

2. В обох мовах особові займенники звучать по-різному. Щоб пригадати, як саме, розгляньте таблицю Кіберика.

У руму́нській мові	В украї́нській мові	У руму́нській мові	В украї́нській мові
▼	▼	▼	▼
eu	я	noi	ми
tu	ти	voi	ви
el	він, воно́	ei	вони́
ea	вона́	ele	

Займе́нник *я* вка́зує на пе́ршу осо́бу однини́, *ти* – на дру́гу, *він, вона́, воно́* – на трéтю. А займе́нники *ми, ви, вони́* – на пе́ршу, дру́гу і трéтю осо́би множини́.

263. 1. Прочитай пари речень. Простеж за вживанням займенників. Розкажи, для чого вони вживаються.

1. У клас зайшов **хлопчик**. **Він** був у білій сорочці.
2. **Маринка** ходить до школи. **Вона** гарно вчиться.
3. Ренаті подарували **кошеня**. **Воно** було дуже маленьке.
4. **Михайлик і Гіце** живуть в одному будинку. **Вони** – друзі.

2. Випиши за зразком іменники і займенники, які на них вказують, але не називають.

Зразок. Дівчинка – вона, ...

3. Яке з виписаних слів вказує не на одну особу, а на кількох?

264. 1. Прочитай вірш. Вивчи його і запиши з пам'яті. Підкресли займенники.

Ось і ми – і ти, і я!
 Разом ми – одна сім'я.
 До сусідів усміхайся,
 міцно ти за них тримайся.
 Ми – одна сім'я!

2. Назви займенники, які вказують на першу і другу особи однини та на першу особу множини.

265. 1. Прочитайте вірш. Поміркуйте, займенники яких осіб ужито в ньому.

Я б́уду їсти апельси́н,
а ти біжи́ у магази́н.

Ми за́раз підемо гуля́ти,
а ви іди́ть собі́ до ха́ти.

Він пі́де зра́нку на база́р,
вона́ нагрі́є самова́р.

Вонó пові́нне всі́м сві́тити,
пові́нне зе́млю всю́ зігрі́ти.

2. Спиши вірш. Підкресли займенники.

266. 1. Прочитай вірш. Якій частині мови він присвячений?

Вчимо́ ми цю́ части́ну мо́ви.

Ві́вчіть й ви обо́в'язко́во.

Посмі́хну́ся я: «Приві́т!»

Усмі́хне́шся ти в мене́.

Й засмію́ться навкругі́ –

ві́н, вона́, вонó, вони́.

Так, усмі́шка всі́х една́є,

жи́ти в дру́жбі помага́є.

2. Спиши. Підкресли особові займенники. На яку особу вказує кожен?

Спостерігаємо за змінюванням особових займенників. Співвідносимо початкову форму зі змінною, вживаємо займенники в мовленні

267. 1. Прочитай текст.

Сьогодні́ дідусь Лінгві́ст зно́ву завіта́в у четве́ртий клас. Він сказа́в:

– Ви вже зна́єте, що займе́нники ча́сто виступа́ють замі́сть іме́нників. Але́, викону́ючи цю́ «робо́ту», вони́ так зми́нюють свою́ фо́рму, що їх ва́жко впізна́ти. Напри́клад: є займе́нник **я**, але́ нема́ мене́. Є **ти**, а я йду́ з **тобо́ю**. Є займе́нник **вона́**, але́ нема́ **її́**, іду́ з **нею́**, дару́ю **їй**. Є займенник **ві́н**, а нема́ **його́**, даю́ **йому́**.

– А як же бу́ти? Як запам'я́тати такі́ займе́нники – розгуби́вся Са́нду.

– Зверні́ться до Кібе́рика. Він допомо́же вам.

Про що розпові́в дідусь Лінгві́ст? Чому розгуби́вся Са́нду?

2. Випиши особові займенники і їх змінені форми.

268. 1. Розглянь на малюнку Кіберика, як змінюються займенники залежно від слів, з якими вони зв'язані.

Є (<i>хто?</i>)					
Нема (<i>кого?</i>)					
Дарунок (<i>кому?</i>)					
Пишати́ся (<i>ким?</i>)					
Костю́м (<i>на кому?</i>)	на	на	на	на	

2. Прочитайте в такий спосіб: дівчатка читають хором, як змінюється займенники *я* і *вона*, а хлопчики (теж хором) – як змінюються займенники *ти* і *він, воно*. А потім – навпаки.

3. Запиши займенники разом зі словами, з якими вони зв'язані.

Вразок: Є я, ти, він, воно, вона. Нема мене, тебе, ...

Відповідаючи на питання *у (про) ко́го? у чо́го? з ким? з чим?* і вживаючись з прийменниками, займенники *він, воно, вона́* змінюють свою форму і починаються з *н*: *у неї́* (а не *в її́*), *у нього́*, *з нею́*, *з ним*.

4. Утвори і запиши словосполучення, додаючи будь-який займенник (на вибір).

Зустрі́ти (*кого́?*) ... , розказа́ти (*кому́?*) ... , розмовля́ти (*з ким?*) ... , обов'язо́к (*на ко́му?*) ... .

269. Прочитайте і відгадайте загадку. Хто так розповідає про себе? Яка початкова форма цього займенника?

Мене́ ва́рять, мене́ труть,
пироги́ з мене́ печу́ть.
Усі́ мене́ губля́ть,
тому́ що ду́же любля́ть.

270. 1. Прочитай вірш *Любові Забашти*.

СНІГУРОНЬКА

Я снігуронька маленька,
народилася в сніжку,
вишивала мені ненька
зіроньки на кожушку.
Мій дідусь приніс дарунки,
його звали Дід Мороз,

в нього є цукерки в клунку,
і зайчійсько, й паровоз.
В нього є всього багато:
і лисичка, і ведмідь,
і санчата-гринджолята.
Гляньте, онде **він** стоїть!

Від чийого імені ведеться розповідь? Про кого розповідається?
Що він приніс?

2. Виділені форми займенників *я, він* випиши за зразком.

Зразок: я – мені, він – ...

271. Прочитай текст, змінюючи форми займенника, що у дужках, за питаннями. Добери заголовок. Запиши текст. Підкресли займенники.

Під сосною хлопчики знайшли білочку. У (вона) була перебіта лапка. Діти взяли (вона), перев'язали (вона) лапку. Білочка стала жити в кімнаті. Спочатку вона дуже сумувала. А потім звикла.

272. 1. Прочитай уривок з вірша *Олександра Олеся*, змінюючи форми займенників.

Спала природа
під ковдрою білою,
снілось (вона) море
наскрізь прозоре,
дно (вона) ясно-зелене,
хвилі чи хмари над (вона).
...Спала природа,
а з неба мірошник,
руки простягнувши над (вона),
сіяв крізь хмари мукі.

2. Спиши. Підкресли форми займенника *вона*, вжиті замість іменника *природа*.

Змінюємо особові займенники, вживаємо різні форми займенників у мовленні

Особові займенники вказують на одну особу: *я, ти, він, вона, воно* і на багатьох – *ми, ви, вони*. Вони змінюються залежно від слів, з якими зв'язані.

273. 1. Прочитай текст. Пригадай, з якої казки цей уривок. Про кого і про що в ньому розповідається?

Тато Карло увійшов у комірчину, сів на стілець, узяв поліно і почав вирізати з нього ляльку.

– Як би мені її назвати? – міркував Карло. – Назвуй її Буратіно. Це ім'я принесе мені щастя. Я знав одну родину. Усіх їх звали Буратіно. Усі вони жили дружно і весело.

2. Прочитай текст ще раз. Знайди в ньому і назви займенники. Чи є серед них займенники, що вказують на кількох осіб? Випиши речення з ними. Займенники підкресли. Назви їх початкову форму.

274. 1. Прочитай загадки, вживаючи потрібну форму займенників, що в дужках. Відгадай загадки. Для цього зверни увагу на описані дії і ознаки предметів.

1. Під землею народились
і для супчику згодились.
(Ми) і чистять, й ріжуть, й труть,
смажать, варять і печуть.

2. Намистинки зелененькі,
дрібні ягідки кисленькі.
Протягни за (вони) ручки –
обкусають (вони) колючки.

2. Випиши речення із займенниками, що вказують на кількох осіб. Підкресли займенники і слова, з якими вони зв'язані.

Займенники часто вживаються у загадках. Вони лише вказують на предмет, але не називають. Проте за вказаними ознаками і діями загадки можна відгадати.

275. 1. Розгляньте малюнок Кіберика. Одну чи кількох осіб називають наведені займенники? Простежте, як вони змінюються. Прочитайте у такий спосіб: одне запитує (читає ліву частину) – інше відповідає (зачитує те, що справа).

Тут є (*хто?*)

Нема (*кого?*)

Іти (*до кого?*) до

до

до

Дарунки (*кому?*)

Розмова (*з ким?*) з

з

з

Одяг (*на кому?*) на

на

на

2. Запиши займенники разом зі словами, з якими вони зв'язані.

276. Прочитай і запиши речення, вживаючи замість крапок потрібні займенники. За потреби користуйся малюнком Кіберика.

1. Там дівчátка. На ... вінóчки з квітів. 2. По дорóзі іду́ть Сашко́ й Андрі́йко. До ... приéднується О́лень.

3. – Де хлопчики? – запитáла бабу́ся.

– А ... нема́. У садóчку ... .

– А хто з ... гра́ється?

277. 1. Прочитай, змінюючи займенники, що в дужках. Запиши, розкриваючи дужки. За потреби користуйся малюнками Кіберика.

1. Хто за́пи́тував про (ми)? 2. Ти гра́вся з (вони)? 3. Ти був у (він) в го́стях? 4. У (вона) є нове́нький комп'ю́тер. 5. (Він) подарува́ли Софі́йці батя́кí.

2. Поясни правопис виділеного слова.

Дієслово

Спостерігаємо за роллю дієслів й уживаємо їх у мовленні

278. 1. Прочитай текст.

– Юні друзі! – звернувся дідусь Лінгвіст до учнів. – Ви розпочали вивчати дуже цікаву частину мови, яка називається *дієслово* (verbul) і відповідає на питання *що робити?* Дієслова зв'язані з іменниками, називають їх дію і вказують на час, коли відбувається ця дія. До дієслів ставляться питання *що робить* (предмет)? *що робів* (-ла, -ло)? *що зробів* (-ла, -ло)? *що буде робити?*

Дієслово – дуже важлива частина мови. Без неї не можна було б розповісти, наприклад, про те, що кожен з вас робить чи робів удома, у школі, на відпочинку.

Отже, що більше знатимете дієслів, то краще будете розповідати про все, що відбувається чи відбулося.

Про що розповів дідусь Лінгвіст? З якою частиною мови зв'язане дієслово? Чим цікава ця частина мови? Для чого потрібні дієслова в мові?

2. Спробуйте перевірити твердження дідуса Лінгвіста і розповісти про те, що ви робите після уроків, не вживаючи слів, які називають дії. А потім розкажіть, вживаючи дієслова.

279. 1. Прочитайте прислів'я. Спробуйте пояснити, що вони означають.

Життя прожити – не поле перейти.

Добре того вчити, хто хоче все знати.

Жити – Батьківщину любити.

2. Спиши прислів'я, підкресли дієслова.

Форма дієслів, що відповідають на питання *що робити?* і закінчуються на *-ти* (*писати, бігти, говорити*), називається неозначеною, або початковою.

280. 1. Прочитай рядки слів. У якому з них наведено дієслова? Доведи, що не помиляєшся.

1. Метéлиця, завірjúха, хýга, завíя.
2. Вв́ичливий, чéмний, грéчний, дóбрый, лáгідний.
3. Вони́, ми, я, йогó, ї́ї, менé.
4. Говорíти, казáти, балáкати, кричáти, шепотíти.

2. Спиши дієслова. Чи є серед них синоніми? А антоніми? У якій формі наведено дієслова?

3. До яких частин мови належать слова, записані в інших рядках? Чому так думаєш?

4. Прочитай слова першого і другого рядків. Що спільного у словах кожного рядка? Як називаються такі слова?

281. Прочитай речення і пригадай, як називаються слова, що у дужках. Запиши речення, вибираючи з дужок потрібне за змістом слово. Якою частиною мови воно є?

1. Багáто (говорíти, казáти) Зíна не любíла. 2. Ді́ктор (повідóмив, сказáв) прогнóз погóди на зáвтра. 3. Лі́кар не дозвóлив хвóрому багáто (розмовлáти, казáти).

282. 1. Прочитай вірш-переплутанку *Ліни Біленької*. Що переплутано в ній?

Кукурі́кнула ворóна,
півень кáркати почáв.
Ня́вкнув пéсик із балкóна,
кóтик лю́то загарчáв.
Га-га-га – гелгóче квóчка,
розквóктáлося гуся́,
і прип'яте до кілóчка
кудкуда́че порося́...

2. Назві і запиши іменники і дієслова, які називають справжню дію цих іменників. Звертай увагу на рід іменників.

283. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Добери до нього заголовок. Запиши заголовок і текст. Підкресли дієслова.

Кали́на – це сі́мвол украї́нської землі́. Лю́ди ка́жуть: «Без верб́и і кали́ни нема́ Укра́їни». Ростé кали́на у ліса́х. Са́дять її́ біля хат і крини́ць. Навесні́ вона́ цвіте́ білим цві́том, а восени́ – вкрива́ється червóними ягодами́. Цілю́щими ягодами́ кали́ни зда́вна ліку́ють застúду.

Розрізняємо часи дієслів, вживаємо у мовленні дієслова у різних часових формах

284. Прочитай текст.

Марійка пропустила кілька уроків і тому зателефонувала Санду, щоб запитати, що вони вивчають на уроках української мови.

– Вивчаємо дієслово, – відповів Санду.

– А сьогодні – *часу дієслова*.

– Як цікаво, – сказала Марійка. – А які ж часи мають дієслова?

– *Теперішній, минулий, майбутній*, – відповів Санду.

– А як розпізнати, у якому часі вжито дієслово? – продовжувала допитуватись дівчинка.

– Дуже просто, – відповів хлопчик. – Треба поставити питання. Якщо дієслово відповідає на питання *що робить?* – це теперішній час, якщо – *що робив? що зробив?* – минулий, а якщо – *що буде робити?* – то майбутній час.

– Молодець, Санду! Усе запам'ятав, – похвалила Марійка приятеля.

Про що запитала Марійка свого приятеля? Що розповів Санду? То як розпізнати, в якому часі вжито дієслово? Ілюструй свою відповідь прикладами.

285. 1. Прочитай колискову пісеньку. Розкажи, що робить котик. За допомогою якої частини мови про це сказано?

Ходить кіт по горі,
носіть сон у рукаві.
Всім дітям продає,
а Катрусі так дає.

2. Спиши. Підкресли дієслова. Постав до них питання, визнач час.

286. 1. Прочитай вірш Катерини Перелісної.

– Що з весною настає?	– Сонце його пригриває.
– Сніг у полі розтає.	– Що ж синіє на землі?
– А чому то так буває?	– Ніжні проліски малі.

2. Про що йдеться у вірші? З допомогою якої частини мови запитується і розповідається про дії природи? Коли відбуваються ці дії – тепер, уже відбулися чи будуть відбуватися? Зроби висновок про час дієслів.

3. Прочитайте вірш в особах або так: хлопчики запитують, дівчатка відповідають, а потім – навпаки.

4. Спиши вірш, підкресли дієслова.

287. 1. Прочитай вірш *Платона Воронька*. Про кого в ньому розповідається? Що робив кіт?

Па́дав сніг на порі́г, кіт злі́пів собі́ пирі́г.
По́ки сма́жив, по́ки пі́к, то пирі́г водо́ю сті́к.
Кі́т не знав, що на пирі́г тре́ба ті́сто, а не сні́г.

2. Спиши вірш. Підкресли дієслова́.

288. 1. Прочитай уривок з вірша *Дмитра Павличка*. Про що розповідає герой вірша?

Як ві́росту – збуду́ю ха́ту,
на ха́ті ко́лесо **приб'ю́**,
а там я поселю́ крила́ту
лелечу́ кле́кітну **сім'ю́**.

2. Спиши. Підкресли дієслова́. Визнач їх час.

3. Поясни правопис виділених слів.

289. 1. Прочитай уривок з казки «Рукавичка», додаючи пропущені дієслова.

___ дід лісом, а за ним ___ пес, та й ___ дід рукавичку.
От ___ мишка, ___ в ту рукавичку та й ___: «Тут я буду жити».

2. Запиши текст. Якою частиною мови є додані слова? У якому часі вжито дієслова́? Яку роль у реченні вони виконують?

Спостерігаємо за змінюванням дієслів теперішнього часу, вживаємо їх у різних особових формах

290. Прочитай текст.

– Діти, сьогодні ви дізнаєтесь, як дієслова змінюють свої закінчення, – сказав дідусь Лінгвіст. – Ви вже знаєте, що дієслова можуть вживатися у теперішньому, минулому або майбутньому часі. Вживаючись у теперішньому і майбутньому часі, вони змінюються за особами *я, ти, він (вона, воно)* – в однині і *ми, ви, вони* – у множині.

Розгляньмо, як приклад, слово *читати*. Якщо дію виконую *я*, то буде: *я читаю*. А якщо *ти*, Санду, – дідусь Лінгвіст вказав на хлопчика, – то буде: *ти читаєш*.

– А якщо дію виконує мій друг Андрієш? – запитав Санду.

– То буде: *він читає*.

– А якщо дію виконуємо всі *ми* разом? – знову запитав Санду.

– *Ми читаємо*, – відповів дідусь Лінгвіст. – Щоб правильно розповідати, хто що робить, треба навчитися змінювати дієслова. У цьому тобі допоможе таблиця Кіберика.

Про що розповів дідусь Лінгвіст? То як змінюються дієслова? У якому часі? Прочитай про це у тексті.

291. 1. Прочитайте таблицю Кіберика.

	писати, читати	бачити, стояти
<i>я</i>	пиш <u>у</u> , чита <u>ю</u>	бач <u>у</u> , стою
<i>ти</i>	пиш <u>еш</u> , чита <u>єш</u>	бач <u>иш</u> , стої <u>ш</u>
<i>він, вона, воно</i>	пи <u>ше</u> , чита <u>є</u>	бач <u>ить</u> , стої <u>ть</u>
<i>ми</i>	пи <u>шемо</u> , чита <u>ємо</u>	бач <u>имо</u> , стої <u>мо</u>
<i>ви</i>	пи <u>шете</u> , чита <u>єте</u>	бач <u>ите</u> , стої <u>те</u>
<i>вони</i>	пи <u>шуть</u> , чита <u>ють</u>	бач <u>ать</u> , стої <u>ть</u>

Більшість дієслів, що в початковій формі закінчуються на **-ати, -яти** (співати, гуляти), змінюються, як показано у лівій частині таблиці. Дієслова на **-іти, -їти** (ходити, носити, сидіти) змінюються, як показано праворуч.

2. Так само, як у таблиці, змініть дієслова *їхати, просити* за особами і запишіть їх.

3. Утворіть і запишіть речення з дієсловами, вжитими у третій особі однини і множини.

292. 1. Прочитай і відгадай загадку.

Росте на гірці і під горою,
зелена літом і зимою.
Від неї пахне смолкою,
а вколе, наче голкою.

2. Спиши. Підкресли дієслова. Визнач особу, у якій вжито дієслова.

3. Спробуй вжити ці дієслова у першій, другій і третій особах множини. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

293. 1. Прочитай уривок з вірша *Олександра Олеса*. Про що в ньому розповідається? З допомогою якої частини мови змальовано зміни в природі? У прямому чи переносному значенні вжито дієслова?

В небі жайворонки в'юються,
заливаються-сміються,
грають, дзвонять цілий день,
і щебечуть, і співують,
і з весною світ вітають
дзвоном радісних пісень.

2. Спиши цей уривок. Підкресли дієслова, познач закінчення. Визнач особу і час, у яких вони вжиті.

3. Дієслова *грати, дзвонити* зміни за особами. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

294. 1. Прочитай текст, змінюючи дієслова, що в дужках. Про кого і про що розповідається в тексті? Коли це буває?

Через стежину (повзти) мурашки. Такі малі, а (тягнути) більші за себе гілочкі. То вони собі дім (будувати).

А в повітрі золоті цяточки (бліскати). То бджоли. Вони (летіти) до квітів по мед.

2. Спиши текст, змінюючи дієслова за особами. Щоб не помилитися, користуйся таблицею Кіберика.

295. Прочитай, змінюючи дієслова, що в дужках. Щоб не помилитися, користуйся таблицею Кіберика. Запиши, познач у дієсловах закінчення.

Я (писати) листа́. Ти (допомагати) ма́мі. Брат (читати) кни́жку. Батьки́ (працювати) у шко́лі. Ми (зустрічати) друзі́в. Ви (грати) на скри́пках. Сестра́ (прибирати) у кімна́ті.

Змінюємо дієслова за особами. Вживаємо дієслова у різних особових формах у мовленні. Складаємо текст-розповідь

296. 1. Прочитай вірш *Анатолія Камінчука*. Про кого в ньому розповідається? Що саме?

ГОРÓБЧИК

Зима́, зима́, сніжо́к зліта́є.

Пташо́к нема́, лишé горóбчик кружеля́є.

Цвіри́нь — сіда́є на ріллю́, мене́ із ха́ти виклика́є.

І я горóбчика люблю́, бо він від нас не відліта́є.

2. Спиши вірш. У першому і четвертому рядках підкресли дієслова. Назви час і особу, в яких вони вжиті. Міркуй так:

Дієслово *кажу* вжито у теперішньому часі (*що роблю?*) і в першій особі (*я кажу*).

3. Усно зміни дієслово *ладнати* за особами. За потреби користуйся таблицею Кіберика (с. 104).

Є слова, які в неозначеній формі закінчуються на **-ати(-яти)**, але змінюються, як дієслова на **-іти (-їти)**. Запам'ятай їх: *стояти, лежати, спати*.

Так само є дієслова на **-іти(-їти)**, які змінюються, як дієслова на **-ати(-яти)**. Запам'ятай їх: *іти, жити, рости, міти, піти, шити*.

297. 1. Санду змінював дієслово *іти* за особами. Він записав: *я їду, ти ...* і замислився. Допоможіть Санду виконати завдання. Щоб не помилитися, ще раз перечитайте попереднє повідомлення.

2. Усно змініть дієслово *стояти* за особами.

3. Складіть і запишіть два речення з дієсловами *іти, стояти* (на вибір), вжитих у різних особових формах.

298. 1. Прочитай текст, змінюючи дієслова, що в дужках, за особами.

(Іти) дівчинка до школи. Поруч з нею мама (нести) портфель. А позаду двоє хлопчиків (іти), (розмовляти). Один каже: «Чепуруха», а другий (відповідати): «Ледачі охайними не бувають».

2. Запиши текст, змінюючи дієслова, що в дужках. Познач закінчення дієслів.

Слова *чепурний, охайний, акуратний* – синоніми.

299. 1. Прочитай слова. До яких частин мови вони належать?

Ранок, світити, яскравий, сонце, сніжинка, кружляти, веселий, діти, бігати, по, сніг.

Світити – свічу, світиш.

2. Випиши дієслова. Зміни за особами одне з них (на вибір). За потреби користуйся таблицею Кіберика (с.104).

3. Подумайте, на яку тему можна скласти текст з наведених слів. Побудуйте речення так, щоб вийшов текст-розповідь. Вживайте дієслова у теперішньому часі. Пам'ятайте, що речення може складатися і з одного слова. До складеного тексту доберіть заголовок. Запишіть заголовок і текст.

300. Прочитай речення. Спиши. Підкресли дієслова, познач закінчення. Визнач і вкажи особу (перша, друга чи третя).

1. Тихесенько ходить нічка. Під віконцем спить Марічка.

2. Білка по гілках стрибає, вправно шишечки зриває.

3. Випікають сірі мишки з сиром пироги для кішки.

Змінюємо дієслова за особами. Вживаємо дієслова у різних особових формах у мовленні

301. Прочитай і спиши текст. Підкресли дієслова, визнач особу, познач закінчення. У якому часі вжиті?

Сьогодні я йду до школи з другом. По дорозі зустрічаємо Оленку і далі ідемо разом. Біля школи до нас підходить Оксанка, подруга Оленки. І ми разом заходимо до класу.

302. 1. Прочитайте дієслова. Погрупуйте їх за особами і запишіть. Позначте особові закінчення дієслів. Визначте час.

Зразок. Я їду, сплю, пишу, лечу.

Ти ..., ...

Ідеш, біжить, біжу, дружимо, іде, пливемо, іду, летіш, пішуть, допомагаю, читаєш, стрибає, сплять.

2. Поміркуйте, чи є записані групи реченнями. Чому?

303. 1. Прочитай текст. Спиши. Підкресли дієслова, визнач особу, познач закінчення.

Пташки взимку гнізда не в'ють, яєчок не несуть. Холодно і голодно птахам. Учні нашої школи допомагають їм. Вони приносять корм і насипають у годівниці.

2. Поміркуйте, чому дієслова третьої особи множини *приносять* і *насипають* мають різні закінчення.

304. 1. Прочитай речення, вживаючи дієслова у теперішньому часі і змінюючи їх за особами. До якої групи належить дієслово і в якій особі його треба вжити? Міркуй так, як наведено у зразку.

Зразок. Моя мама гарно (вишивати). Мама – вона, III особа однини, дієслово *вишивати* закінчується на *-ати*. Отже, правильно буде: *Моя мама гарно вишиває*.

1. Мій батько (працювати) на будівництві. 2. Михайлик найкраще (читати), а Даринка найкраще (писати). 3. Сьогодні учні нашого класу (йти) на екскурсію. 4. А чому ти, Іванку, не (йти) на екскурсію?

2. Поміркуйте, чому у двох останніх реченнях дієслово *йти* має різні закінчення.

305. 1. Прочитай дієслóвá. Поділи їх на групи за змінюванн-
ням. Запиши дієслóвá кожної групи з новóго рядка.

Пла́вати, думáти, сиді́ти, говорі́ти, каза́ти, будова́ти,
жи́ти, любі́ти, саді́ти, ба́чити.

2. Зміні за особами по два дієслóва кожної групи. Користуйся табли-
цею Кіберика.

Спостерігаємо за змінюванням дієслів їсти, пити, сидіти, ходити, носити, бігти, казати. Вживаємо у мовленні різні особові форми цих дієслів

306. 1. Прочитай таблицю Кіберика. Простеж, як змінюються за особами дієслóвá їсти, пити. Прочитай таблицю кілька разів, щоб запам'ятати.

<i>я</i>	їм, п'ю
<i>ти</i>	їси́, п'єш
<i>він</i>	їсть, п'є

<i>ми</i>	їмо́, п'ємо́
<i>ви</i>	їсте́, п'ете́
<i>вони́</i>	їдя́ть, п'ють

2. Поміркуйте, чому, вживаючись в одній і тій же особі, дієслóвá їсти, пити мають різні закінчення.

3. Запитайте одне одного: «Що ти їси і п'єш вдома вранці?» «А твоя сестричка чи братик?» «Що ти їси і п'єш у школі?». Дайте відповіді на поставлені запитання.

4. Запишіть одне запитання і відповідь на нього у зошити.

307. 1. Прочитайте, як змінюються дієслóвá сидіти, ходити, їздити. Простежте за чергуванням приголосних під час змінювання форм дієслів.

<i>я</i>	сиджу́, ходжу́, їжджу
<i>ти</i>	сиди́ш, ходи́ш, їзди́ш

2. Розкажи про себе – доповни речення, використовуючи слова з таблиці.

Я ... у четвѐртий клас. Вдо́ма я не ... біля телеві́зора. Роблю́ уро́ки, допомага́ю ма́мі й бабу́сі. По́тім іду́ на двір і ... на велосипе́ді.

3. Запиши свою розповідь. Підкресли дієслóвá, визнач особу, в якій їх ужито.

308. 1. Прочитай і відгадай загадку. Вивчи її напам'ять. У виділених словах на місці букв **дж** вимовляй один звук [дж].

Я ніко́ли не сиджу́,
а ходжу́, ходжу́, ходжу́.
І хоч з місця не зруша́ю,
а про час вам сповіща́ю.

2. Запиши загадку з пам'яті. Підкресли дієслова́, познач закінчення.

309. 1. Простеж за чергуванням приголосних під час змінювання дієслів за особами.

[с – ш]:	носіти – я ношу́, ти но́сиш, ...
[з – ж]:	казати – я кажу́, ти ка́жеш, ...
[г – ж]:	бігти – я біжу́, ти біжи́ш, ...
[к – ч]:	пекти – я печу́, ти пече́ш, ...

2. Спиши дієслова́ з таблиці. Підкресли букви, які змінилися.

3. Поміркуйте, чи будуть чергуватися звуки у цих дієслова́х, ужитих у третій особі однини і множини.

310. Прочитай речення, змінюючи дієслова́, що у дужках. Спиши речення, розкриваючи дужки. Підкресли букви, що змінилися.

1. Я (берегти́) кни́жку. 2. Я (ходити) до шко́ли.
3. Бабу́ся (пекти́) пиріжкі́. 4. Я (їздити) у село́ авто́бусом.
5. Песик Бровко́ (стерегти́) наш дім.

311. Прочитай і спиши вірш Алли Свашенко, змінюючи дієслова́, що у дужках.

Я без діла не (сидіти),   рано брата (розбудіти),
гарні квіти (посадіти),   бо в садок його́ (водіти).

Читаємо виразно. Спостерігаємо за вимовою і написанням дієслів на -шся, -ться, правильно вживаємо їх у мовленні

312. 1. Прочитай вірш Андрія М'ястківського. Що в ньому описано? Яка частина мови використана, щоб передати дії названих предметів?

Ки́ця прокида́ється –
ла́пками вмива́ється.

Кві́тка прокида́ється –
ро́сами вмива́ється.

Со́нце прокида́ється –
хма́ркою вмива́ється.

Ну а ми з сестри́чкою
вмива́ємось води́чкою.

2. Прочитай розповідь дідуса Лінгвіста.

– Дорогі хлопчики і дівчатка! Читаючи вірш, ви помітили, що в ньому вжито дієслова із часточкою *-ся* в кінці. Мабуть, і самі вживали такі дієслова, наприклад, коли розповідали про свої дії вранці: *я умиваюся, розчісуюся, ...*

Колись давню часточка *-ся* була формою займенника *себе*. Люди говорили: *вмиваю (кого?) ся*, тобто *себе*. Це означало, що дія звернена на себе. Пізніше займенник *ся* з'єднався з дієсловом, і стало: *умиваюся*. Коли кажемо: *умиваєш*, то означає когось (ляльку, братика). А коли – *умиваєшся*, то значить сам себе умиваєш.

Що ти довідався(-лась) про часточку *-ся* і дієслова, вжиті з нею? Разом чи окремо пишеться *-ся* з дієсловами?

3. Розкажіть одне одному про свій ранок. Запишіть свої розповіді. Підкресліть дієслова на *-ся*.

313. Прочитай вірш *Алли Свашенко*, правильно вимовляючи виділені букви. Про що йдеться у вірші?

Закони письма́ і вимови вивча́й,
напи́сано **-ше́ся**, а ти [с':а] вимовля́й:
ра́не́нко прокида́єшся,
за́рядкою займа́єшся,
водо́ю облива́єшся,
швиде́нко одяга́єшся,
в доро́зі не спиня́єшся,
наза́д не озира́єшся.
Так, дру́же мій, ніко́ли
не спізни́шся до шко́ли.

314. Прочитай і відгадай загадки. Спиши одну загадку (на вибір), замінюючи звуковий запис буквеним.

Гля́неш – запла́чеш,
поди́ви[с':а] – скри́ви[с':а],
але я́снішого в сві́ті
не зна́йдеш.

Признавайся, як ти зве[с':а],
що на зиму, на холодну
без одѣжі остає[с':а].

315. Побудуйте діалог: запитайте одне одного, з ким хто грається на вулиці? А вдома?

316. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко, правильно вимовляючи виділені букви. Кого стосується сказане?

Закони письма і вимови вивчай,
написано **-ться**, а ти [ц':а] вимовляй:
хто рано прокидається,
зарядкою займається,
роботи не боїться,
той завжди добре вчиться.

2. Випиши з вірша дієслова на **-ться**.

У дієсловах на **-ть**, **-ться** після букви **т** завжди пишеться м'який знак: *ходить, пішуть, вчиться, сміється*.

317. 1. Прочитай вірш, замінюючи звуковий запис буквеним.

Взіймку метелиця * * * парою здійме[ц':а] –
падає, стели[ц':а], * * * в хмарку оберне[ц':а]
вітром підніме[ц':а], * * * й знову поверне[ц':а]*
закарусели[ц':а], * * * чіста і біла краплинка,
сонцем зігріє[ц':а] – * * * звуть її просто*
в крапельку вилле[ц':а], * * * сніжинка.*

2. Запиши перші шість рядків вірша.

318. Прочитай і запиши вірш, вживаючи дієслова, що в дужках, у теперішньому часі. Коли так буває?

Вишні-черешні (розвиватися),
сіне озеро (розливатися).
Ясне сонечко (усміхатися),
жито сілоньки (набиратися).

Спостерігаємо за змінюванням дієслів майбутнього часу за особами. Складаємо текст, вживаючи різні особові форми дієслів

319. 1. Прочитай текст.

Санду одержав завдання змінити за особами дієслова майбутнього часу *напишу, прочитаю*. Це він виконав легко, бо знав, що дієслова майбутнього часу мають такі ж закінчення, як і теперішнього. А коли потрібно було змінити дієслова *буду читати*, він замислився, бо не знав, чи обидва слова треба змінювати. Хлопчик зателефонував Марійці:

– Марійко, скажи, будь ласка, як змінювати за особами дієслова *буду читати*.

– Це не складно, – відповіла дівчинка. – Змінюється лише дієслово *бути*: *я буду читати, ти будеш читати*.

– Дякую, Марійко. Справді, це просто.

2. Допоможи Санду змінити дієслова *буду читати*.

3. Зміни за особами дієслова *написати, прочитати*. За потреби користуйся таблицями.

320. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

Незабаром прийде весна. Ми будемо зустрічати птахів. Ми з татом зробимо шпаківні і повісимо їх у саду. Прилетять шпакі і поселяться у нових будиночках.

2. Добери заголовок до тексту. Запиши заголовок і текст.

3. Підкресли дієслова. Простеж, у якому часі й особі вони вжиті.

321. 1. Уяви, що тобі подарували котика. Розкажи, як ти будеш його доглядати.

2. Запиши свою розповідь. Визнач, у якому часі ти вживав(-ла) дієслова.

322. 1. Прочитай текст. Коли відбуваються описані в ньому події – тепер, уже відбулися чи будуть відбуватися? Доведи, чому так.

Я і Сергійко чергуємо у класі. Я відкриваю вікна, поливаю квіти. Сергійко витирає дошку. Після дзвінка Сергійко відчиняє двері до класу.

2. Перебудуй речення так, щоб дієслова вказували на дії, які будуть відбуватися. Запиши утворені речення.

3. Уявіть ситуацію: вас призначили черговими у класі. Домовтеся одне з одним, хто що буде робити.

323. 1. Прочитай речення. Хто розповідає про себе? Коли відбуваються названі дії: зараз чи будуть відбуватися у майбутньому?

1. Віростемо, віростемо, сил своїх прибавимо, працею і піснею рідний край прославимо.

2. Ми будемо будувати нові будинки, заводи і цілі міста.

2. Спиши. Підкресли дієслова, визнач час і особу.

Змінюємо дієслова минулого часу за родами і числами, вживаємо дієслова у різних родових формах

324. 1. Прочитай вірш *Миколи Побеляна*. Про кого в ньому розповідається? Що саме?

Зайчик змерз: холодна завірюха
в темнім лісі віла і гула...

Він пригну́в до спіни до́вгі вуха
й постриба́в із лісу до села́.

Захова́вся у соба́чу будку,
де Рябко́ соло́дкі ба́чив сни...

Рознесла́ со́ро́ка в лісі чу́тку:

«Бу́де жити́ там за́йчик до весні́».

2. Коли відбуваються описані події: тепер, в минулому чи будуть відбуватися в майбутньому? Щоб не помилитися, став питання від іменника до дієслова.

3. Спиши перші чотири рядки вірша. Підкресли дієслова.

325. 1. Прочитай текст.

Марійка сказала Санду:

– Ось таблиця Кібєрика. Прочитай її і зроби висновок про те, як змінюються дієслова минулого часу.

Однина		Множина	
я, ти, він	чита́в ☐	чол. р	} чита́л ☐
я, ти, вона́	читал ☐	жін. р	
я, ти, вони́	читал ☐	сер. р	

Сáнду прочита́в і здивува́вся:

– Дієсло́ва мину́лого ча́су не змінюються за о́собами!

– А як же вони́ змінюються? – спита́ла Марі́йка.

– За чи́слами і родáми, – відпові́в хлопчик.

– Молоде́ць, Сáнду! Дієсло́ва мину́лого ча́су змінюються за чи́слами, а в однині́ – ще й за родáми. Але вони́ не змінюються за о́собами.

З якою таблицею працював Санду? Що в ній? Якого висновку дійшов хлопчик? То як змінюються дієсло́ва минулого часу?

2. Зміни так само дієсло́ва *писати, малювати*.

326. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться? Події відбуваються тепер, ще будуть відбуватися чи вже відбулися?

За Борисом Грінченком

ЯК ПТАХІ ПРОВЧИ́ЛИ ЛИСИ́ЦЮ

Одно́го ра́зу мисли́вці побáчили діво. По́лем бігла лиси́ця, а над не́ю леті́ла згра́я граків і гав. Птахі серди́то кiдалися на лиси́цю, клюва́ли й бiли її дзьобáми. Лиси́ця добiгла до яко́їсь будiвлі й там сховáлася. Птахі покружля́ли трóхи, а тоді полеті́ли геть. Ма́буть, та лиси́ця добирáлася до гнізд, а птахі гурто́м її покара́ли.

2. Випиши з тексту дієсло́ва, познач закінчення. Визнач час, рід і число, у якому вжиті дієсло́ва.

327. 1. Прочитайте вірш. Чи впізнали ви, про кого в ньому розповідається? Назвіть їх. Розкажіть, хто що робив.

Маленький Няв на сонці грівся.

Кукуріку пісень співав.

Гав із сусідами сварився.

Упертий Бе траву щипав.

І не завадили йому́

маленька Ме й велика Му.

2. Спиши вірш. Визнач час дієслів, а в однині – рід.

328. 1. Прочитай вірш *Тетяни Лисенко*. Про яку пору року йдеться?

Першим пролісок проснувся.
Снігом вмівся, потягнувся.
Білу одягнув сорóчку,
сонцю простягнув листóчки.
Чёмно з лісом привітався
та од щáстя розсміявся.

2. Спиши вірш. Підкресли дієслова, визнач час і рід.

Складаємо текст за змістом вірша, малюнками та опорними словами

329. 1. Прочитайте вірш *Володимира Кухалашвілі* і розгляньте малюнки. Чи відповідає зміст вірша зображеному на малюнках?

Як сумно в нашому дворі
сніговикú малóму.
Та він не скóтиться з горí,
не побіжить додóму.
А сніговік одін стоїть
йомú страшній не хóлод:
– У мене дру́га, уявіть,
ще не було ніко́ли.
І ні з ким гра́тись у сніжкі...
Його проймає ту́га.
А навкругі – пусті стежки́,
нема́, нема́є дру́га.
Нема́ – так бу́де, не журісь!
Ось вуглики, моркви́на,
а замість ша́пки хтось приніс
старé відрó з-під т́ину.
І грають вéсело в сніжкі́
надво́рі два сніговикі́!

2. Розгляньте малюнки ще раз. Який заголовок до них можна дібрати?
3. За змістом кожного малюнка складіть речення так, щоб вийшов текст-розповідь. Використовуйте такі слова: *зліпили, пішли, уночі, стало сумно, побачив, підійшов, розвеселилися, стали танцювати, настав ранок*. Запишіть заголовок і складений текст.

Прислівник

Читаємо тексти, спостерігаємо за роллю прислівників у мовленні та їх зв'язком з дієсловами

330. 1. Прочитай текст. Про що у ньому розповідається?

Вночі світло було (*де?*) скрізь: і (*де?*) вгорі у небі, і (*де?*) вниз на землі. То світив (*як?*) яскраво місяць, заглядав у кожне віконечко. Місяць сховався (*коли?*) вранці, й на зміну йому вийшло сонечко.

2. У першому реченні тексту знайди слова, зв'язані з дієсловом *було*, які відповідають на питання *як? де? коли?*

Зразок: було (*як?*) ... , було (*де?*) ... , було (*коли?*) ... .

Слова, що відповідають на питання *де? звідки? коли? як?* називаються *прислівниками*. Вони вказують на:

- місце дії (*де? – скрізь, там, угорі, справа, близько*);
- напрям дії (*звідки? куди? – уніз, доверху, додому, здалеку*);
- час дії (*коли? – вранці, учора, ввечері, влітку, восени*);
- якість чи стан дії (*як? – холодно, солодко, повільно, слизько, весело*).

3. Випиши з повідомлення наведені прислівники. Запам'ятай їх правопис.

331. 1. Прочитай розповідь дідуся Лінгвіста.

Цікаво знати, що прислівники виникли пізніше за інші частини мови. Найчастіше вони утворювалися внаслідок злиття іменника і службової частини мови (приймєнника). Наприклад: на гору – нагору, до дому – додому.

Ви вже знаєте, що іменники і приймєнники пишуться окремо. Якщо ж вони входять до складу прислівника, то пишуться разом. Порівняйте: *У (високій) горі живе гном.* і *Угорі світить сонце.*

? Про що розповів дідусь Лінгвіст: Що тобі було відомо раніше, а про що ти дазнався(-лась) тепер?

2. Випиши з тексту приклади, які навів дідусь Лінгвіст.

332. Прочитайте речення і зробіть висновок. Звірте його з наведеним нижче.

Весело співає хлопчик.
Весело співають хлопчики.
Весело співатимуть хлопчики.
Весело співав хлопчик.
Весело співали хлопчики.

! **Зверни увагу!** Прислівник – це незмінна частина мови, яка залежить від дієслова і показує, як виконується дія.

333. 1. Прочитай слова. Чи на однакові питання вони відповідають?

Зелений, зелено; сонячний, сонячно; теплий, тепло;
холодний, холодно; швидкий, швидко.

2. До яких частин мови належать слова кожної пари?

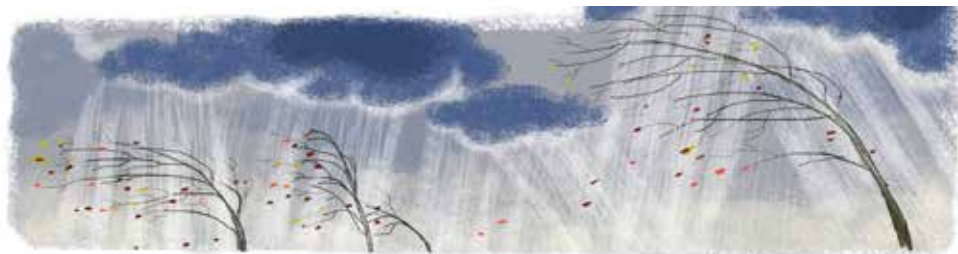
! **Зверни увагу!** Прикметники відповідають на питання *який?*, а прислівники – *як?*

3. Випишіть прислівники. Зв'яжіть з дієсловами *було*, *стало* і запишіть утворені словосполучення.

334. Прочитай і відгадай загадку. Спиши. Підкресли прислівники.

Віснуть хмари нізько-нізько,
опустили пасама-кóси.
Всюди мóкро, всюди слізько –
ходить нашим краєм...

Читаємо тексти, пишемо, вживаємо прислівники в усному і писемному мовленні

335. 1. Прочитай текст. Між ким і про що велася розмова?

Михайло Малишевський

НІЧ І ДЕНЬ

- Як тебе звать, ніч? – спитав день.
  - Як звать? Ніяк не звать. Ніч та й годі.
  - А як зватимуть тебе завтра?
  - Завтра теж зватимуть ніч.
  - А як звали тебе вчора?
  - Теж ніч.
  - А мене сьогодні звать вівторок, завтра зватимуть середою, а вчора звали понеділком, – сказав день.
2. Якою частиною мови є виділені слова? З якими словами вони зв'язані. Постав до них питання від дієслів.

3. Розіграйте діалог за змістом тексту.

336. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

Сніжинки падали **скрізь**: і на дерева, й на будинки, і на дороги. Вони **легенько** кружляли і **тихо** опускалися на землю. Діти **швидко** повибігали на вулицю і почали гратися сніжками. Їм було **весело**.

2. Спиши текст. Постав питання до виділених слів. До якої частини мови вони належать?

3. Підкресли прислівники однією рисою, а дієслова, з якими вони зв'язані, – двома.

337. 1. Прочитай вірш Ігоря Січовика. Чи сподобався тобі Мишко?

ХВАЛЬКО

- Хто танцює гарно, дітки?
  - Я! – Мишко озвався швидко.
  - А найкраще хто співає?
  - Я! – він руку піднімає.
  - А найбільший хто хвалько?
- Діти крикнули:
- Мишко!

2. Спиши вірш. Підкресли прислівники. На які питання вони відповідають?

3. Розіграйте діалог за змістом вірша.

338. Прочитай текст, добираючи замість пропусків потрібні за змістом прислівники. Став питання від дієслова до прислівника за зразком:

Зразок: літає (де?) вгорі.

1. Сónце світить на не́бі (коли?) _____, а місяць – (коли?) _____. 2. (коли?) _____ почав т́анути сніг, а (коли?) _____ зно́ву підме́рзло. 3. Хло́пці (як?) _____ мчали з гірки на ліжах. 4. Дарі́нка (як?) _____ зустріла своїх по́друг. 5. Оле́г навчився (як?) _____ чита́ти.

339. Прочитай і спиши уривок вірша *Марії Познанської*. Підкресли прислівники. На які питання вони відповідають?

Ті́хо, ті́хо сні́г іде́,
бі́лий сні́г, лапа́тий.
Ми у дві́р ско́ріш піде́м,
візьме́мо лопáти.
Ми прокі́нем зра́нку
сте́жку бі́ля га́нку.

СИНТАКСИЧНІ ВІДОМОСТІ

Читаємо, спостерігаємо за способами зв'язку слів у словосполученнях, утворюємо словосполучення, визначаємо головне і залежне слова

340. 1. Прочитай текст.

– Ви вже знаєте, – звернувся до учнів дідусь Лінгвіст, – що ми говоримо не окремими словами, а зв'язуємо їх між собою у словосполучення і речення.

Словосполучення може складатися з двох або трьох слів. Трете слово найчастіше є службовим. Наприклад: *чита́ти кні́жку*, *диві́тися у кні́жку*, *перепі́сувати з кні́жку*.

У словосполученнях завжди є головне слово і залежне, яке змінює своє закінчення, як того вимагає головне слово.

Якщо у словосполученні є службове слово, то воно теж вимагає від залежного зміни закінчення. Наприклад: *прибира́ти кімна́ту*, *сиді́ти у кімна́ті*.

Щоб правильно утворити словосполучення, треба від головного слова до залежного ставити питання. Прочітайте їх у таблиці Кіберика.

Нема́ (кого́? чо́го?) ...
Ба́чу (кого́? що́?) ...
Дя́кую (кому́? чо́му?) ...
Пиша́юся (ким? чим?) ...
Ціка́во (у ко́му? у чо́му?) ...

2. До речень другого і третього абзаців тексту поставте запитання. Дайте відповіді на них, користуючись текстом. Розіграйте діалог: одне запитує, інше – відповідає.

341. Прочитай речення. Спиши. Постав питання від головного слова (воно позначено так: *х*) до залежного. За потреби користуйся таблицею Кіберика.

За Тamarою Коломієць

х $\left\{ \begin{array}{l} \text{Принесли} \\ \text{хліб.} \end{array} \right.$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{На столі} \\ \text{поклали.} \end{array} \right.$ *х* $\left\{ \begin{array}{l} \text{Пахучий} \\ \text{хліб,} \end{array} \right.$ $\left\{ \begin{array}{l} \text{тєплий,} \\ \text{із скорінкою} \end{array} \right.$ *х* $\left\{ \begin{array}{l} \text{золотавою.} \\ \text{Це від вогню} \end{array} \right.$ *х* $\left\{ \begin{array}{l} \text{позолота} \\ \text{в нього.} \end{array} \right.$

342. 1. Прочитайте головні слова, добираючи до них з довідничка залежні, які б відповідали на поставлені питання. Змінійте закінчення.

Сукня (*на ко́му?*) на ... , сукня (*яка́?*) ... , зо́шит (*де? на чо́му?*) на ... , зо́шит (*який?*) ... , ри́ба (*де? у чо́му?*) у ... , трава́ (*під чим?*) під ... , трава́ (*яка́?*) ... .

Довідничок: Ганну́ся, мо́ре, па́рта, сніг, чи́стий, нові́й, зелéний.

2. Запиши чотири словосполучення на вибір. Познач закінчення. Підкресли службові слова.

343. Прочитай словосполучення. За допомогою чого зв'язані у них слова? Визнач у кожному словосполученні головне слово. Познач його так: *х*.

Іти́ до шко́ли, чита́ти ка́зку, диві́тися у вікно́, рі́дний брат.

344. 1. Прочитай вірш Платона Воронька. Про що в ньому повідомляється?

Ми **ходи́ли** по грибі́,
за́йчика зляка́лись,
похова́лись за дубі́,
розгубі́ли всі грибі́.
Пóтім засмія́лись –
за́йчика зляка́лись!

2. Випиши словосполучення за зразком (став питання до виділених слів). Познач закінчення у залежних словах.

х

Зразок: **ходи́ли** (*по що?*) по гриб ї, ...

Узагальнюємо відомості про речення та їх види

345. 1. Розгляньте таблицю Кіберика. Користуючись нею, пригадайте і розкажіть, що таке речення. Які є види речень за метою висловлювання й інтонацією?

Речення – одне чи кілька слів, що виражають закінчену думку.		
↓		
За метою висловлювання речення поділяються на		
↓	↓	↓
розповідні	питальні	спонукальні
↓	↓	↓
про когось або про щось розповідається	про когось або про щось запитується	висловлено пораду, запрошення, наказ, прохання, вимогу
За інтонацією речення поділяються на:		
↙		↘
оклічні		неоклічні

2. Прочитай речення, які записав Санду.

1. Біля нашої школи розцвіли чудові тюльпани.
2. Марійко, ходімо подивимось, як цвітуть тюльпани.
3. Марійко, тобі подобаються тюльпани?
4. Які чудові тюльпани!

3. Яке з цих речень Санду використав, щоб: а) запитати Марійку; б) розповісти їй про щось; в) запропонувати їй щось, спонукати до якоїсь дії; г) висловити захоплення красою квітів?

4. Яке з речень потрібно вимовити з підвищеною силою голосу? Чому?

5. Побудуйте діалог за змістом цих речень. Репліки – відповіді Марійки придумайте самі.

346. 1. Подумайте і скажіть, які з речень тексту вжито, щоб повідомити, розповісти про щось, яке – щоб запитати, яке – щоб спонукати до дії.

Гарно вранці у весняному лісі. Повітря сповнене співом пташок. Листя на деревах аж виблискує від сонця.

Чи бував хтось із вас у весняному лісі? Підіть, подивіться на цю красу!

2. Спиши текст. Зверни увагу на розділові знаки у кінці речень. Які з цих речень розповідні, яке питальне, яке спонукальне?

Ко́ма і кра́пка – найдавніші розділові зна́ки, які прийшли́ до нас з лати́нської мо́ви. Ко́ма означа́ло уда́ряю, відсіка́ю, відділя́ю, а кра́пка – дрі́бна ця́тка, пúнкт.

3. Складіть (усно) за наведеним у завданні 336.1 зразком текст про красу поля чи степу, річки або моря.

347. Прочитайте текст. Порадьтеся, які розділові знаки потрібно ставити в кінці кожного речення. Запишіть текст.

Тетя́нка побачи́ла під вербо́ю за́йця й гукну́ла до та́та:
– За́єць

За́йчик зіщу́лився, тремти́ть, але́ не тіка́є Куди́ ж йому́ тіка́ти Навко́ло вода́

– Та́ту, забері́мо за́йчика до́дому Бúде з кроля́ми жи́ти
– Ні, – відпові́в та́то. – Йому́ во́ля потрі́бна

348. 1. Прочитай уривок з тексту *Васи́ля Сухомли́нського*. Розкажи, які речення за метою висловлювання у ньому вжито.

Клен ці́лу зи́му спав. Холо́дний ві́тер го́йдав його́ гі́лля. Та ось одно́го со́нячного ра́нку до ньо́го доторкну́лося щось те́пле, ла́гідне. Що це? То був те́плий весня́ний ві́тер.

– Прокида́йся, весна́ наближа́ється, – прошепоті́в він.

2. Спиши уривок тексту. Поясни правопис виділеного слова.

Читаємо, інтонуємо, розрізняємо різні види речень і вживаємо їх у мовленні. Будуємо діалоги

349. 1. Прочитай вірш *Лесі Вознюк*. Чи сподобався він тобі?

Розпусти́ло ко́си со́нце,
загляда́ до всіх в віко́нце:
Хто ще щі́чки не помі́в?
Хто за́рядку не робі́в?

Хто не слуха́ється ма́му?
Хто не склав свою́ піжа́му?
Хто в цю по́ру іще́ спить?!
Бúдем сплю́шку цю буди́ть!

2. Як ти розумієш вираз *розпустило коси сонце*? У якому значенні його вжито?
3. Які види речень вжито у вірші?
4. Запиши відповіді на два питальні речення вірша. Які речення за метою висловлювання ти будеш вживати?

350. 1. Розгляньте малюнки. Дайте імена дітям. Складіть речення за змістом малюнків. Запишіть їх.

2. Які речення за метою висловлювання ви вживали? Чому?
3. Побудуйте діалоги за змістом другого і третього малюнків.

351. 1. Прочитай текст-жарт. Чи гарну пораду дав Іванко бабусі?

За Миколою Колесниковим

ЯК ЗНАЙТИ ПОШТУ

На вулиці бабуся запитала Іванка:

– Хлопчику, а де тут пошта?

Іванко замислився. Думав, думав, але ніяк не міг пригадати, де знаходиться пошта.

Дивиться – їде машина, а на ній написано: «Пошта».

– Бабусю! – зрадів Іванко. – Бачите оцю машину?

– Бачу, хлопчику!

– Так біжіть за нею. Вона вас і приведе на пошту.

2. Випиши з тексту розповідне, питальне і спонукальне речення.

3. Уявіть, що у вашому селі (місті) пошта знаходиться на вулиці Емінеску. Розіграйте в ролях розмову з незнайомцем: поясніть йому, де знаходиться пошта. Під час діалогу використовуйте службові слова *біля, за, поряд з*.

352. 1. Прочитай текст. Чи погоджуєшся ти з висловленими думками?
Скільки тобі років? Сім? Вісім? А може, вже дев'ять?
Батькі вважають тебе малим. А малюк дивиться

на тебе та думає: «Який дорослий!» Це приємно – почуватися дорослим.

Завжди допомагай малюкам. Якщо ображають малюка, захисти дитину або поклич на допомогу старших.

У тебе є молодші брат чи сестричка? Допоможи мамі доглядати за малюком. Пограйся з ним, заколиши. Він тобі щиро усміхнеться. А коли підросте, буде усім розповідати:

– У мене є старший брат! Він такий дужий! Він усю вміє!

– У мене є старша сестра! Вона така лагідна, така добра!

2. Які речення за метою висловлювання вжито у першому абзаці? А в другому?

3. Дай відповіді на питальні речення першого і четвертого абзаців. Які речення за метою висловлювання ти будеш використовувати?

4. Знайди у тексті і зачитай з відповідною інтонацією окличні речення.

5. Спиши перші два абзаци тексту. Поясни правопис виділеного слова.

6. Санду виписав з тексту два спонукальні речення, а Марійка – чотири. Порадьтеся і скажіть, хто з них правильно виконав завдання.

7. Випиши з тексту спонукальні речення.

Спостерігаємо за звертаннями у питальних і спонукальних реченнях, вживаємо звертання у мовленні

353. 1. Прочитай вірш *Юлії Смаль*. До кого звертається дитина?

Всіх вкладає нєня спати:
зайця, мишу, книжку, брата.
А мені усє не спіться:
– Мамо, ти не вклала кіцю!
Ніч надворі, тємно всюди,
сплять, напєвно, звїрі й люди.

А мені не спіться, нєнько,
люляй і співай тихєнько.
Люляй, нєню, свою доню,
ручки грій в своїх долонях.
Я засну і відпочину,
бо малá я ще дитина.

2. Які речення за метою висловлювання вжито у вірші? А за інтонацією?

3. Випиши речення зі звертаннями. Підкресли слова-звертання. У яких за метою висловлювання реченнях вони вжиті?

Якщо звертання стоїть на початку речення, то ко́ма ста́виться після нього, якщо в середині, – то з обо́х бо́ків, а якщо в кінці́ речення, – то пе́ред ним. Де́коли після́ зверта́ння ста́виться знак о́клику.

354. Прочитай і спиши речення. Підкресли слова-звертання.

1. Допоможи́ мені́, синочку́, прибра́ти в кімна́ті.
2. Олесе́, ти полила́ квіти́? 3. Дру́же, зустріча́й госте́й.
4. Засина́й, моє́ дитя́тко, вже́ пізня́ годі́на.

355. Прочитай речення. Знайди звертання. Спиши, виділяючи їх ко́мами. Звертання підкресли.

1. Мико́лко я ра́дий тебе́ ба́чити. 2. Пі́деш у кіно́ Катру́сю? 3. Ді́дусю́ погра́ємо у ша́хи? 4. Хай то́бі щасті́ть дру́же.

356. 1. Прочитай уривок з тексту *Васи́ля Сухомли́нського*. Спиши. Знайди слова-звертання і постав потрі́бні розділові зна́ки.

Ді́дусь і хло́пчик напи́лися зі стру́мка хо́лодно́ї води́.
Ді́дусь сказа́в:

– Спаси́бі то́бі стру́мо́чку.

Хло́пчик посмі́хну́вся.

– Чо́му ти усмі́хає́шся хло́пче? – за́пита́в ді́дусь.

– На́віщо ви ді́дусю́ сказа́ли стру́мо́кові «спаси́бі»?

2. Які речення за метою висловлювання вжито у цьому тексті?

3. Поміркуй, для чого люди кажуть «спасибі».

357. Прочитай речення. Додай до них звертання з довідничка. Запиши.

1. Ко́ли при́йдеш до ме́не в го́сті? 2. Де знахо́диться по́шта? 3. Погра́йся з сестри́чкою. 4. Ва́ші пирі́жки дуже́ смачні́.

Довідничок: донечко, Сергі́йку, бабу́сю, па́не.

Читаємо, спостерігаємо за реченнями з однорідними членами, доповнюємо речення

В українській мові, як і в румунській, є речення з *однорідними членами* (propoziții cu părți omogene).

Однорідні члени пов'язуються: 1) інтонацією; 2) інтонацією й сполучниками *і(ї), а, алé, та*.

Сполучники зв'язують два рівноправні члени речення: *хлопчики й дівчатка, білий та рожевий*.

358. Прочитай речення. Знайди однорідні члени. Спиши, підкресли однорідні члени речення.

1. У саду росли чорнобрівці, ромашки, троянди.
2. На грядці розквітли білі, рожеві, фіолетові й жовті айстри.
3. Землею України течуть річки Дніпро, Дністер і Дунай.
4. Из теплих країв прилетіли лелєки, ластівки, журавлі та граки.

359. Прочитайте й запам'ятайте таблицю Кіберика. Доберіть власні приклади на кожен з наведених випадків.

При однорідних членах речення

кому ставимо,

- якщо між ними немає *і (ї)* (*Ми читаємо, пишемо.*);
- якщо між ними є *а, алé* або *та* в значенні *алé* (*Ми не читаємо, а пишемо. Ми читаємо, алé не пишемо.*);
- якщо сполучник *і (ї)* повторюється кілька разів (*Ми і читаємо, і пишемо, і малюємо.*)

кому не ставимо,

- якщо між ними один раз вжито *і (ї)* (*Ми читаємо і пишемо.*)

360. Доповни речення однорідними членами. Запиши речення. Підкресли однорідні члени.

1. У мене на парті лежать зошити, ..., ...
2. Ми посіяли на грядці моркву, ..., ...
3. У моєї бабусі в

господарстві є корова, ..., ... 4. У магазині мама купила молоко, ..., ..., ...

361. Дай повні відповіді на запитання, використовуючи речення з однорідними членами. Запиши речення-відповіді.

1. Хто у тебе є в родині? 2. Які предмети ти вивчаєш у школі? 3. Що лежить у тебе в портфелі? 4. З ким ти дружиш?

362. Прочитай речення. Спиши, розставляючи розділові знаки між однорідними членами речення.

1. На горіді ростуть помідори капуста огіркі. 2. У нашому парку ростуть і берези і клени і дуби і сосни. 3. Літо зима весна і осінь гарні по-своєму. 4. Вкрилися туманом гори сади і села.

Узагальнюємо відомості про текст. Читаємо текст, складаємо план, переказуємо

363. 1. Розгляньте таблицю Кіберика. Користуючись нею, пригадайте, що вам відомо про текст.

ТЕКСТ	– речення, пов’язані за змістом і розташовані у певній послідовності.	
	Тема тексту – те, про кого або про що розповідається.	
	Головна думка тексту – головне висловлювання, те, заради чого створювався текст.	
	Будова тексту: зачін, основна частина, кінцівка.	
Типи текстів:		
розповідь – розповідається про когось або щось (що робить?)		опис – описується хтось або щось (який? яка? яке?)

2. Користуючись таблицею, складіть запитання, поставте їх одне одному й отримайте відповіді.

364. 1. Прочитай текст. Визнач його тему і головну думку. Добери заголовок.

За Віктором Васильчуком

Котик Васько – пустун і витівник. То в черевік залізе, то в піч – і вийде звідти не сірий, а чорний. А якось почав ганятися за синічкою, яку Миколка врятував від морозу. Такий переполох здійняв, що Миколка не витримав і зачинив малого розбишаку до кроликової клітки.

Згадав хлопчик про котика тільки ввечері. Відчинив клітку і здивувався: Васько лежить поряд із кроликом і бавиться його довгими вухами.

З тих пір Васько цілими днями просіджував біля клітки. А коли Миколка випускав кролика, то вони бігали наввипередки, гралися, перекидалися. Тваринки стали справжніми друзями!

2. Складіть і запишіть план тексту.

3. Перекажи текст за планом спочатку усно, а потім свій переказ запиши.

4. Обміняйтеся зошитами і перевірте: а) чи є в переказі зачин; б) чи відповідає записане кожному пункту плану; в) чи немає повторів слів; г) чи є речення, в якому висловлена головна думка тексту.

365. Прочитай текст. Яка його тема? Добери заголовок, який відображає тему тексту. Запиши заголовок і текст.

Київ – столиця України. Це старовинне місто. Воно розкинулося на берегах річки Дніпро.

Красивий Київ у будні й у свята, в усі пори року. А особливо навесні, коли розцвітають каштани. Це місто-пам'ятник, місто-сад.

Читаємо тексти, розрізняємо їх типи

366. 1. Прочитайте тексти. Подумайте і скажіть, який з них є розповіддю, а який – описом. Доведіть, що не помиляєтесь.

1. До мого вікна часто прилітає синиця. Її можна зустріти скрізь: і в лісі, і в саду, і біля вікна. Дзвінку пісеньку синічки ми чуємо теплого сонячного дня навіть узимку. Живиться синиця насінням, комахами та їхніми личинками.

Синиця – дуже корисний птах.

2. Синічка – невеличка чепурна пташка, трохи менша від горобця. У неї чорно-синя голівка, білі щічки, крильця сірі, а на кінцях – майже чорні. Живітик у неї – жовтий. Від дзьобика по шиї і живітику тягнеться фартушок із чорного пір'ячка.

Гарна пташка синічка!

2. Якими реченнями виражено головну думку кожного з текстів?

3. Добери заголовок до тексту-розповіді. Запиши заголовок і текст.

367. 1. Прочитай текст. Визнач його тип.

За Борисом Житковим

Одного разу в гості до каченят прийшло гусеня. Каченята розповіли йому про страшну бабку, яка відганяє їх від тарілки з їжею.

– Ну й боягузи! – засміялось гусеня. – Я один прожену її.

Наступного дня, як тільки господиня поставила тарілку з їжею перед каченятами, з'явилась бабка. Каченята хотіли втекти, але гусеня не злякалося. Вонó схопило її дзьобом за крило. Бабка ледве вірвалась.

З того часу бабка більше не прилітала до каченят. Вони їли досхочу і пригощали свого товариша.

2. Яка тема тексту? А головна думка? Добери заголовок до тексту.

3. Визнач у тексті його складові частини. Спиши кінцівку тексту.

368. 1. Прочитай текст. Про що ти дізнався(-лась) з нього?

Одчинілися двері, і разом з Галіною Іванівною до класу зайшла дівчинка. Вона несміливо стояла за вчителькою. Усі зрозуміли – новенька!

Дівчинка була середнього зросту, з красивим світлим волоссям, заплетеним в акуратні кіски. Її темні оченята з довгими віями дивилися на клас. А тоненькі ручки від хвилювання перебирали складки синього платтячка.

Галина Іванівна привіталася і сказала, як завжди кажуть учителі в таких випадках:

– ...

2. Друзі посперечалися: Санду каже, що це – текст-розповідь, Марійка стверджує, що текст-опис, а Кіберик – що це розповідь з елементами опису. Як ви гадаєте, хто з них правий?

У текст-розповідь можуть бути включені елементи опису.

3. Знайди у тексті і зачитай опис. Чи можна з опису дівчинки зрозуміти, як автор ставиться до неї? Спиши опис дівчинки.

4. Чи була у вашому класі ситуація, описана в тексті? Поміркуйте, що сказала вчителька. Що могло бути далі?

369. Із вправи 356 спиши текст-опис.

Читаємо і складаємо тексти-діалоги, спостерігаємо за вживанням речень-реплік

370. 1. Прочитай текст.

Санду звернувся до дідуся Лінгвіста:

– Скажіть, будь ласка, а чи є діалог текстом? Адже він не схожий ні на текст-розповідь, ні на текст-опис.

– Так. Не схожий. Але він має усі ознаки тексту. Найперше – тему. Речення-репліки в діалозі – логічно пов'язані, так само, як і в тексті-розповіді або описі.

2. Доведи, що діалог – це текст, використовуючи висловлені у розмові Санду і дідуся Лінгвіста думки.

371. 1. Прочитай текст.

Євген Пермяк

ДЛЯ ЧОГО РУКИ ПОТРІБНІ?

Петрусь з дідусём великими друзями були. Про все розповідали одін одному. Якось дідусь запитав онука:

- А для чого, Пётрику, людям потрібні руки?
- Щоб у м'яча гратися, – відповів Петрусь.
- А ще для чого? – запитав дідусь.
- Щоб лóжку тримати.
- А ще?
- Щоб кiцьку глáдити.
- А ще?
- Щоб камiнчики в рiчку кiдати...

Дóвго відповiдав Петрусь дiдусевi. I нiби правильно відповiдав. А про головне так i не сказа́в.

Про кого розповідається в тексті?

Про що запитував дідусь Петруся і що відповідав хлопчик?

2. Помiркуйте, що хотiв почути дiдусь вiд Пётрика. Яку вiдповiдь ви дасте на запитання заголовка тексту? Чи буде ця вiдповiдь головною думкою тексту?

372. 1. Друзi посперечалися: Санду каже, щоб прочитати цей текст за ролями, потрібно двi особи, бо саме стiльки осiб вели мiж собою розмову. А Марiйка з ним не погоджується. А як думаєте ви?

2. Прочитайте текст за ролями.

373. Прочитай вiрш *Анатолiя Костецького*. Яка головна думка висловлена у ньому? Спиши текст.

- Про що виспiвує струмóк?
- Про лiто золотé.
- Про що спiває колосóк?
- Про те, як вiн ростé.
- Про що виспiвує земля?
- Про нéба синь i шир.
- Про що спiваєм ти i я?
- Про щáстя i про мир!

ЧИТАННЯ І РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Колись давнó, коли люди ще не вмiли читати й писати, вони усно складали пiснi i казки, загадки, а також прислiв'я i приказки* – влiчнi народнi вирази, якi свiдчили про розум i спостережливiсть кожного народу.

Українські матерi, а також бабiси й дiдусi, виховуючи маленських дiтей, свiвали їм колискових**, якi заспокоювали дитинку, i вона швидше засинала.

Коли дiтки пiдростали, свiвали їм пiсеньки-забавлянки, або потiшки***, супроводжуючи їх масажними рухами – перебиранням пiльчикiв, «куванням» нiжки, потягуванням рiчок i нiжок. А коли дiти дорослишали, загадували їм загадки, що були нiби гiмнастикою для розуму i виховували кмiтливiсть, спостережливiсть; розповiдали казки про тварин. У таких казках тварини набували людських рис: лисичка хитра, вовк хижий, пiвник працьовитий.

Ось з цiми та iншими видами народної творчостi ви й познайомитесь.

* *Прислiв'я i приказки* – proverbe și zicători.

** *Коліскова* – cântec de leagăn.

*** *Потішка, забавлянка* – cuplete vesele.

ДИТЯЧІ ПІСНІ – КОЛИСКОВІ, ЗАБАВЛЯНКИ, ПОТІШКИ

ХОДИТЬ СОН КОЛО ВІКОН

Ходить сон коло вікон,
а дрімота* коло плота**.
Питається сон дрімоти:
– Де ми будем ночувати,
дитя мале присипляти***?
– Де хатинка тепленькая,
де дитинка маленькая,
там ми будем ночувати,
малé дитя присипляти.

 Дай відповіді на запитання, використовуючи слова з вірша: де ходить сон? А дрімота? Що вони будуть робити?

 Проспівайте в ролях колискову.

ПОЧЕПЛЮ Я КОЛІСОЧКУ

Почеплю я колісочку
в темнім лісі на ліпочку****.
Буде вітрéць повівати,
малé дитя колисати.

Будуть пташки прилітати
та будуть співати,
дитиночку малесеньку
будуть присипляти.

 Яким почуттям сповнені колискові пісні? З чого це видно?
Вивчи напам'ять ту колискову, яка тобі сподобалась найбільше.
Чи знаєш ти колискові пісні рідною мовою? Якщо ні – попроси маму заспівати.

* Дрімота – pui de somn.

** Пліт (коло плота) – langa gard.

*** Присипляти – a adormi.

**** Ліпочка – липа.

ЗАБАВЛЯНКИ, ПОТІШКИ

Соро́ка-воро́на
на при́пчку сиді́ла,
ді́ткам ка́шку вари́ла.
Цьо́му дам, цьо́му дам,
а цьо́му – не дам,
бо він дров не рубав,
пі́чки не топів,
ка́шки не варів.
Фр-р-р! Лети́ собі геть!

Кую́, кую́ ні́жку,
по́їду в до́ріжку,
бу́ду ко́ника кувать,
в лісі щоб не ночува́ть.

Потягу́сі, потягу́сі,
на Га́лінку росту́сі,
щоб Га́лочка росла́,
росла́-вироста́ла,
щоб Га́лочка сво́їй ма́мці
ско́ро в по́міч ста́ла.

Печу́, печу́ хлі́бчик
ді́ткам на обі́дчик:
ме́ншому – ме́нший,
бі́льшому – бі́льший.
Шусть у пі́ч! Шусть у пі́ч!

Вивчи одну з потішок напам'ять. Якщо в тебе є молодший братик чи сестричка, пограйся, використовуючи потішки.

– Козачок, чи цвіте мачок?

Мак: – Цвіте!

Співають ушосте й запитують:

– Козачок, чи поспів мачок?

Мак: – Поспів!

Діти співають усьоме й запитують востаннє:

– Козачок, чи порá брать мачок?

Мак: – Порá!

Діти гуртом кидаються до Маку, жартома трусять його, підштовхують, він пручається, виривається з кола й тікає, а потім обирає замість себе когось іншого.

Перед тим, як розпочати гру, оберіть на роль Маку когось із дітей за допомогою однієї з цих лічилок.

1. Бігла лялька по току
у червонім ковпаку.

Їла цукор і медок,
війшов зайчик-корольок.

2. Бігли коні під мостами
з золотими копитами.

Дзень-брязь!
Війшов князь!

Пригадайте і розіграйте на перерві такі ігри, як «Подояночка» або «Гуси, гуси, додому».

СКОРОМОВКИ

Щоб навчити дітей правильно і чітко вимовляти звуки, у народі складено багато *скоромовок*. Діти, промовляючи їх, змагалися: хто краще і швидше розкаже скоромовку.

Щоб навчитися правильно вимовляти скоромовку, спочатку треба читати повільно, а потім – швидше і швидше.

1. Босий хлопець сіно косить.
Роса росить ноги босі.

2. Летіла лелека,
заклекотіла до лелеченят.

3. Летів горобець
через верхній хлівець,
ніс пуд гороху
і нам дав потроху.

4. Кує коваль брічку,
заглядає в пічку:
чи є борщ, чи є каша,
чи є в борщі шматок м'яса.

5. Їхали крамарі, стали на горі та й забалакалися
про Прокопа, про Прокопиху і про маленьких прокопенят.

Домовтеся й одну зі скоромовок вивчіть напам'ять. Позмагайтеся, хто швидше і чіткіше її вимовить.

ЗАГАДКИ

Люди придивлялися до всього – предметів, рослин, тварин, явищ природи, підмічали їх характерні ознаки, а потім пропонували дітям відгадати за цими ознаками, хто це чи що це. Наприклад, усім відомо, що їжачок згортається в клубочок, і виходить клубочок з колючок. Люди підмітили це і склали загадку: *Сиренький клубочок весь із голочок. Що це?*

Або: Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі.

Хіба ж буває такє, якщо йдеться про дівчину? Ні. А що можна уявити? Ну звісно, моркву, довгий корінець якої червоний, як личко дівчини. *Сидить у коморі* – означає: в землі. А листя моркви зелене, розкішне, ну чим не волосся дівчини!

Або така загадка: *Поле не міряне, віци не лічені, пастух рогатий.*

Поле не міряне – тобто величезне, його не можна виміряти. І що ж то може бути? Звичайно, небо. *Віци не лічені* означає, що їх так багато, що й не полічити. Очевидно, це зорі. А хто такий *пастух рогатий*? Авжеж, місяць.

Отже, у загадках виявляється кмітливість народу. А їх відгадування розвиває допитливість і кмітливість у дітей.

Загадка – це короткий опис явищ, рослин, тварин, предметів, які треба впізнати за описаними ознаками.

Прочитайте загадки, поміркуйте над вказаними ознаками. Знайдіть відповідний малюнок і назвіть відгадки.

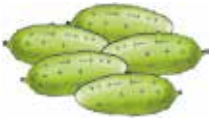
За гóрами, за лісами
золотá дїжá сходитьь.

Сидить баба на грядках,
вся закутана в хустках.

Сидить Марушка в семи кожущках.
Хто її роздягає – той сльози проливає.

Що то за коні в гаю на припоні:
довгасті, голчасті, зеленої масті,
нікого не вóзять, лишé солі просять?

Дві рідні сестриці по п'ять синів мають,
всі собі у праці щиро помагають.

На синьому полі – тисяча овець,
серед них – срібний баранець.

Біля нашої бабусі
сидить дід у кожусі –
проти печі гріється,
без водички миється.

Прочитай ще раз і запам'ятай загадки. Загадай їх рідним чи друзям.

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ

Читаючи або слухаючи прислів'я і приказки, ми пізнаємо мудрість народу.

– Е, *ледáчому рýки не болять*, – казав дідусь, припрошуючи мене до роботи.

– А в неї *на язикú медóк, а під язикóм льодóк*, – говорила бабуся про нашу сусідку.

У висловах дідуся й бабусі – і характеристика людини, і досвід багатьох поколінь. Бабусине прислів'я коротко

і влúчно розкриває образ хитрої улéсливої жінки, яка вмíе в óчі ласкаво говорити, а позаóчі мóже сказати чи зробити щось неприёмне.

Прíказки використовували, коли хотíли підкрéслити якусь негатíвну рíсу характеру чи вчíнку: лiнь, невмíння щось зробити, хитрiсть, неувáжність, пóспiх. А прислiв'я вживáли, коли навчáли дiтeй, i в розмóвi з дорóслими.

Дiтeй спецiально не вчiли нi прислiв'iв, нi прiказок. Алé малi прислухáлися до розмóв дорóслих, запам'ятóували влúчні вiслови, а пóтiм i самi вживáли iх. Отáк вiд поколiння до поколiння передавáлася мúдрiсть нарóду.

Прислiв'я – це влúчний óбразний вiслiв повчáльного змiсту.

З дóбрим дружiсь, а лихóго бережiсь.
На дéрево дивiсь, як рóдить, а на людiну – як рóбить.
Мéнше говори – бiльше почуєш.
Шануй людeй – i тебе шанувáтимуть.

Прiказка – це влúчний вiслiв, що ствёрджує якiйсь факт. Вона близькá до прислiв'я, алé без повчáльного змiсту.

В одне вúхо вхóдить, а в дрúге вихóдить.
Кóсо, крiво, абi живо.
Хто дiло рóбить, а хто гáви лóвить.
Гóстрé словéчко рáнить сердéчко.
Кiнець – робóтi вiнець.
Згóда дiм будує, а незгóда – руйнує.

Прочитайте прислiв'я i прiказки. Помiркуйте i з'ясуйте:

а) яке повчання мiстить кожне прислiв'я; б) про якi риси характеру людини йдеться у трьох перших прiказках.

Вивчи напам'ять прислiв'я i прiказки, якi сподобалися найбільше.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ

ГРІЦЮ, ГРІЦЮ

- Грицю, Грицю, до роботи!
- В мене порвані чоботи...
- Грицю, Грицю, до телят!
- В мене ніженьки болять...
- Грицю, Грицю, молотити!
- Я нездужаю робити.
- Грицю, Грицю, рубай дрóва!
- Кахі-кахі! Нездоровий.
- Грицю, Грицю, печи хліб!
- Кахі-кахі! Щось охрип.
- Грицю, Грицю, іди їсти!
- Ой, чекайте! Де б тут сісти?

Як проводив свій час Гриць? Від чого він відмовлявся? А від чого Гриць не відмовлявся ніколи? Яку рису характеру висміяно в пісні?

Пригадайте українські народні пісні «Ходить Гарбуз по городу» та «Журавель». Розіграйте їх в особах.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Казка – це усна народна розповідь із вігаданим, іноді фантастичним змістом. Персонажами казок можуть бути люди, тварини, рослини та неживі предмети, які за характером і вчинками дуже схожі на людей. У казках добро завжди перемагає зло.

КОЛОСОК

Жили собі двоє мишенят – Круть і Верть та півник Голосисте Гóрлечко. Мишенята тільки те й знають, що танцюють і співають. А півник удóсвіта встане, всіх піснею збудить і до роботи береться. Отó якось підмітав у дворі та й знайшов пшеничний колосок.

– Круть, Верть, – став гукати півник, – а гляньте-но, що я знайшов!

Поприбігали мишенята та й кажуть:

– Коли б це його обмолотити...
– А хто молотитиме? – питає півник.

– Не я! – одказує одне мишеня.

– Не я! – каже й друге.

– Я обмолочу, – каже до них півник. І взявся до роботи.

А мишенята й далі граються.

От обмолотів півник колосок та й знов гукіає:

– Гей, Круть, Верть! Гляньте, скільки зерна я намолотів!

Прибігли мишенята й запищали:

– Треба зерно до млина однести та борошно намолоти.

– А хто понесе? – питає півник?

– Не я! – гукіає Круть.

– Не я! – гукіає Верть.

– Ну, то я однесу, – каже півник. Узів на плечі мішок та й пішов.

А мишенята тим часом почали

у довгої лози гратися.

Повернувся півник додому, знов кліче мишенят:

– Сюди, Круть, сюди, Верть! Я борошно приніс.

Прибігли мишенята, радіють:

– Ой, півнику! Тепер треба тісто замісити та піріжечків спекті.

– Хто ж міситиме? – питає півник.

А мишенята й знов своє:

– Не я! – пищіть Круть.

– Не я! – пищіть Верть.

Подумав півник і каже:

– Мабуть, мені доведеться.

Замісі́в він ті́сто, прині́с дрóва, розпалі́в у печі́. А як у печі́ нагорі́ло, посади́в пирі́жкі.

Мишеня́та й собі́ ді́ло ма́ють: пісе́нь співа́ють, танцю́ють.

Аж ось і спеклі́ся пирі́жкі, повийма́в їх півник, ви́клав на сто́лі. А мишеня́та вже й тут. І гукáти їх не трéба.

– Ох, і голо́дний я! – ка́же Круть.

– А я який голо́дний! – ка́же Верть.

Та й посіда́ли до сто́лу. А півник їм ка́же:

– Стрива́йте-но, стрива́йте! Ви мені́ спочáтку скажі́ть, хто знайшо́в колосо́к?

– Ти, – ка́жуть мишеня́та.

– А хто його́ обмоло́тив?

– Ти, – тихіше відка́зують Круть із Ве́ртем.

– А ті́сто хто міси́в? Піч ви́топив? Пирі́жкі́в напі́к?

– Ти, – вже й зовсі́м ніщечком ка́жуть мишеня́та.

– А що ж ви робі́ли?

Що ма́ли ка́зати мишеня́та? Нічо́го. Ста́ли вони́ тут вила́зити з-за сто́лу, а півник їх і не трима́є. Нема́ за що такі́х ле́дарів пирі́жками пригоща́ти.

Яким у казці зображено півника, а якими – мишенят?

Чи були Круть і Верть справжніми товаришами півникові?
З чого це видно?

Як ти вважаєш, чи мали право мишенята їсти пироги?
Яку думку висловлено в останньому реченні казки?
Перекажи казку за малюнками.

Розіграйте казку за ролями.

Пригадайте народні казки, які ви слухали і читали у 1–3 класах.

ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

ЗДРАСТУЙ, ОСІНЬ

Павло Тичина

О́СІНЬ ТАКА́ МІЛА

О́сінь така́ міла, //

о́сінь /

сла́вна. //

О́сінь ма́тусі їсти несе́:

бо́рщик у го́рщику,

ка́шка у жме́нці,

скі́бка у па́зусі,

гру́шки у фа́ртушку.

О́сінь така́ міла,

о́сінь

сла́вна.

Вірш – це мелодійний образний текст про красу природи, почуття людини або на якусь іншу тему, у якому останні слова рядків римуються, тобто співзвучні.

Коли читаєш вірш, намагайся голосом передавати його мелодію, настрій, почуття, висловлені в ньому. Не поспішай. Роби паузи не лише перед розділовими знаками, а й у кінці кожного рядка.

Пригадай! / – коротка пауза, // – довга пауза,

→ – підвищення голосу, ↘ – зниження голосу.

Осінь матусі їсти несé – це образний вислів. Образні вислови вживаються в переносному значенні й надають тексту художньої виразності.

Якою називається у вірші осінь? У вигляді кого її змальовано? Як сказано про неї та її багатства?

Розглянь і продовж розмітку вірша. Навчись читати його виразно. Вивчи вірш напам'ять.

Олександр Олесь

ВИШИВАЄ ОСІНЬ...

Вишиває осінь / на канві* зелénій //
 золоті квіткі. //

Квіткі оживають, / і з дерев спадають //
 жóвті нагідкі.

Яблука / і груші падають на зéмлю, //
 бо́ки, спіни б'ють. //

Люди їх збирають, у мішкі ховають,
 ку́ри їх клюють.

Бавляться дітками, бавляться квітками,
 мо́ляться батькі.

Вишиває осінь на канві зелénій
 золоті квіткі.

Яку осінь – ранню чи пізню – зобразив поет? Які ознаки осені на це вказують?

Знайди образні вислови, які допомогли поетові передати красу осені. Продовж розмітку вірша. Навчись читати його виразно.

Євгенія Горєва

ХОДИТЬ ОСІНЬ В ДІБРОВОНЬЦІ

Ходить осінь / в дібровоньці /
 у золотій / обнóвоньці. //

Не питає доріженьки, /
 стéлить кїлим / під ніженьки. //

Стéлить пільно**, вистеляє,
 сама себе вихваляє:

* *Канва* – тканина для вишивання.

** *Пільно* – уважно, atent, grijuliu.

– Чи я діла не робила? –
Такий кілим постелила!
Кому треба – вкривається,
кому треба – сховається.
Кому треба – скупається,
кому треба – квітчається.

У вигляді кого змальовано осінь у вірші? Як автор ставиться до неї? Які дії осені змальовано? Що спільного у всіх трьох віршах?

За Іриною Прокопенко

ЯК БЕРІЗКА ЛІСТЯ РОЗДАРУВАЛА (Літературна казка)

1

Позолотила Осінь Берізку. // Зблищала вона, /
засяяла. // Хто не пройде, / кожен Берізкою милується. //

– От би мені такú ковдру теплу, як сонечко, – сказав Муравлик, дівлячись на жовте лістя, що вкрило зéмлю.
– Ось, візьми, – відповіла Берізка і скинула йому одін листочок. Зрадів Муравлик, схопив листочок, до мурашника потяг.

2

– До мого б капелюха отакú золотú пир'їнку, – обізв́ався гриб Підберезник.

– Ось тобі золотá пир'їнка, – скинула Берізка ще одін листочок.

Приліпив його Підберезник до свого капелюха, стоїть, не дихає з радощів.

– І мені б лістячка трóхи, – попрохав їжак.

Гойднула гілками Берізка, аж кілька листочків на зéмлю струсила. Покачався на них їжак, начепив на колючкі і золотóю ку́лькою додóму покотівся.

3

Аж тут Ялінка-чепурúха зітхає:

– От якби по моїй зеленій сукні розкидати твоє золотé лістя. Не було б на світі дéрева, кращого за мене.

– Візьмі, сусідко, візьмі, мені ж не жаль, – сказала Берізка і все свої листя на Ялінку струсила.

Глянула: а сама ні з чим лишлася, усю до останнього листочка роздарувала.

4

Засумувала тоді Берізка: «Де моя золота краса?»

Тут Вітер прилетів:

– Не журися, Берічко, прийде Весна, подарує тобі нове вбрання. Не журися, не журі-и-и-ся...

Гойдалася Берізка, слухала ласкаві Вітрові слова та й заснула.

З того часу так і повелось: щойно роздарує Берізка свої золоті листя, так і засне на всю зиму, щоб скоріше весні діждати.

Прочитай текст. Визнач його тему й основну думку.

Знайди в тексті образні вислови. Для чого вони використані?

Якою ти уявляєш Берізку на початку осені і в кінці? Як про це розповіла письменниця?

Чи подобається тобі Берізка? Чому?

Доберіть заголовки до частин казки і перекажіть одну з них. Підготуйтеся читати текст в особах.

Текст «Як Берізка листя роздарувала» – *це літературна казка*.

Літературна казка, на відміну від народної, має автора. У ній, як і в народній, персонажами часто є тварини, рослини, явища природи, які розмовляють між собою і поводяться, як люди.

За Галиною Демченко

СОНЦЕВІК-ЧАРІВНИК І ХОЛÓДНИЙ ВІТЕР

1

Попливлі скрізь павутинки, як сонячні струни.

Нарешті скінчилося літо, – вихопився звідкись Холодний Вітер.

– Це так, – погодився Сонцевік-Чарівник. – Але тобі ще рано хазяйнувати. Бачиш – люди поспішають

картоплю, буряки повикопувати, всю городину зібрати, про майбутній урожай подбати. Не заважай, лети собі геть.

– Гарзд... – зашумів, ховаючись, Холодний Вітер. – Я відступлюсь, та ненадого.

А Сонцевік-Чарівник скликає всіх на велике свято врожаю. Розстелив скатертину, вишивану осінніми квітами – айстрами, жоржинами, майорцями, та й запрошує всіх до столу.

А на столі – хліб пухкий нового врожаю, яблука та груші соковиті, помідори червоні, мов жар, мед запашний, дині та кавуні розкішні.

Радіють люди, урожайні пісні співають. Хвала роботящим рукам! Хвала рідній матінці-землі!

2

Одягнув Сонцевік-Чарівник убрання з жовтого листа – став грудьми проти Вітру Холодного.

– Кого це ти борониш? – питає той.

– Останні квіти доцвітають – не дам їх прибити. Останні пташки в теплий край відлітають – не дам їх скривдити.

– Добре ж! – каже Холодний Вітер. – Полечу-но я свого побратима Мороза-Морозища стрічати. Чую вже його срібну ходу.

3

Цієї ночі завітав перший раз Мороз-Морозище. Як кожен гість, спочатку поводився несміло. Затé його вірний побратім Холодний Вітер добре попоходив біля дерев. Жодного листочка не лишив – усі обірвав.

– А де ти, Сонцевіку, сміливцю великий? – гукáє на всі боки. – Заховався, що й очей не показуєш?

Та як зашумить-зарегоче!

А Сонцевіка й справді не видно. Далéко він полінув, аж у той край, де Теплі Вітри живуть.

Прочитай текст і скажи, що в ньому казкового. Чи можна його вважати казкою? Доведи свою відповідь.

Розкажи, як письменниця зобразила багатства осені. Чому радіють люди?

За що письменниця прославляє роботящі руки й рідну землю?

Подумай, чому казка складається з трьох частин? Дай заголовок – назву осіннього місяця – кожній частині казки.

За Михайлом Слабошпицьким

ПАПУГА З ОСІННЬОЇ ГІЛКИ

1

Уже була осінь.

Він сидів на гілці між великих яблук і верещав:

– Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!

Над яблунею вгорі було нескінченне небо. Там літали всякі птахи, а ще вище над ними – літаки.

На землі лежало жовте листя, а між ним – яблука. Серед яблук ходило допитливе цуценя. Нюхало їх і відверталося.

– Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу! – заверещав папуга до цуценяти.

Цуценя здивовано подивилося на зеленобокого папуга і сказала: «Гав!» Папуга помовчав, а потім теж гавкнув.

Цуценя від здивування аж сіло. На гілці сидів не собака, а подавав собачий голос. Цуценя ще трохи посіділо, подумало і побігло...

А до папуги вже почали злітатися горобці.

– Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу! – загукав папуга до них. Це були всі слова, яких навчила папугу старенька бабуса, його господарка. Він не вмів розповісти горобцям про свою біду.

А трапилося от що. Бабуса пішла з дому й лишила квартиру відчиненою. Папуга літав-літав по кімнаті. Говорів-говорів сам із собою про кашу. Залетів на кухню. Позаглядав у каструлі. Каші ніде не було. Аж чхнув сердито. Підлетів до квартирки й вістромив дзьоба.

Там, надворі, було дуже цікаво. Проїхав великий автобус, пробіг спортсмен. Папуга радісно гукнув до нього:

– Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рять кашу!
Алє спортсмен був ужє далєко. Папуга сумно подивився й так же сумно сказав:

– Пор-ра вставать...

Посидів-посидів папуга, подивився-подивився і полетів. Пролетів над котом у дворі. Кіт побачив його, підстрибнув, нявкнув.

А папуга вже був далєко. Він летів над річкою, над рибалками й над рибами у воді.

Дивувалися рибалки: і що воно за птаха незвичайна? Не голуб, не дятел, не синиця, не горобець... Просто дивина. І боки в неї зелені. Ніхто з тих рибалок не бачив папуг, бо біля річки папуги не водяться.

А папуга літав цілісінький день і всього-всього набачився: людєй, машин, будиноків, стовпів, афіш... І навіть базар побачив і футбол на стадіоні.

Потім він стомився і сів на яблуню перепочити. Відпочивав і дивився навкругі. Куди ж це він залетів? І злякався: заблукав!

– Пор-ра вставать, – сказав тихо й мало не плачучи. – Вар-рять кашу.

Алє йому ніхто нічого не відповідав. Довкола було тихо, тільки листя падало з дєрева. Сидів папуга на гілці і не знав, що йому робити. Треба було летіти туди, алє не знав куди.

Тут і прибїгло до дєрева цуценя, що гналося за дзвінкою осєю. Ося полетіла, цуценя лишилося.

– Гав! – сердито сказало їй услід цуценя і стало гратися яблуком.

– Гав! – гукнув до нього згорі папуга.

Отоді цуценя здивувалося й побїгло до хлопчика.

Про кого ти прочитав(-ла)? Що саме?

Коли трапилася подія, змальована у тексті? Як у тексті сказано про осінь? Прочитай про це.

Хто сидів на гілці і верещав? Що трапилося з папугою?

Чому здивувалося цуценя?

Кого і що побачив папуга, коли вилетів із вікна? Знайдіть рядки і прочитайте про це.

Доберіть заголовок до першої частини тексту.

2

А горобці з усіх боків обсіли папу́гу й загу́кали до нього:

– Жив-жив!

– Жив-жив! – загу́кав він до них.

Горобці подумали, що цей дивний птах із зеленим пір'ям на боках перекривляє їх.

– Жив-жив! – закричали до нього грізно.

– Жив-жив! – відповів їм радісно папу́га, бо не знав, що вони на нього сердяться.

Тут до нього прилетів гороб'ячий командир і боляче смикну́в за зелене пір'я.

– Жив-жив! – ма́ло не пла́чучи, попроха́в папу́га, щоб його не чіпали.

Але горобці не знали того і з усіх боків ста́ли смикати з нього пір'я.

Ке́псько* бу́ло б папу́зі, якби цу́ценя не привело́ хлопчика.

– Гав! – гукну́ло цу́ценя на горобців, і вони́ розлеті́лися в усі бо́кі. Зна́ли, що цу́ценя се́рдиться, якщо́ його́ не слухати.

Хло́пчик залі́з на я́блуню і зняв папу́гу. Папу́га приту́лився до його́ грудей і сказа́в:

– Пор-ра́ встава́ть! Вар-ри́ть ка́шу!

– Ти молодéць! – мо́вив до нього хлопчик. – Ти говори́ш!

– Ти молодéць! – чі́тко сказа́в папу́га.

– Піра́т молодéць, – показа́в йому́ хлопчик на цу́ценя. – Це він тебе́ врятува́в від горобців.

– Пір-ра́т молодéць! – погóдился папу́га.

Тепе́р він живе́ у хлопчика. І вже вивчив ба́гато-ба́гато слів. Щодня́ гра́ється з хлопчиком і з Піра́том. Ча́сто підліта́є до вікна́ і дивиться туди́, в зимóвий день. Там літа́ють, збива́ючи сніг із гілля, сі́рі горобці́.

* Ке́псько – погано.

І, ма́бу́ть, папу́га ду́має, як би з німи подружі́тися, а по́тім навчи́ти їх гово́рити.

Хло́пчико́ві й Піра́тові про те нічо́го не каза́в, бо ж то його́ таємни́ця. Мо́жуть же бу́ти і в папу́г таємни́ці?

Про кого і про що розповідається у другій частині тексту?

Хто виручив папу́гу? Про що почав мріяти птах? Чому?

Добери назву до другої частини тексту. Спробуй переказати початок тексту.

Поміркуйте, чи можна назвати цей текст літературною казкою. Доведіть свою думку.

ЗАХОДЬ, ЗАХОДЬ, СНІЖНА ЗИМОНЬКО

Андрій М'ястківський

ВІПАВ СНІГ

Вже осіпався горі́х,
на трави́цю іні́й ліг.
Я хоті́в спині́ти лі́то,
та зчині́вся бу́йний ві́тер*.
Я хоті́в спині́ти о́сіннь –
хо́лод ві́гулькнув** з-за со́сон.
Я погрі́тися побі́г,
а тим ча́сом ві́пав сні́г.

* *Зчині́вся бу́йний ві́тер* – тут: повіяв сильний вітер.

** *Ві́гулькнув* – тут: з'явився.

Чи сподобався тобі вірш? Про яку пору в ньому розповідається?
Які ознаки приходу зими описано у вірші?

Петро Бондарчук

ЇХАЛА ЗИМА́

Ї́хала зима́

бі́лими кі́ньми

в бі́лих са́нях,

сама́ бі́ла-бі́ла.

Ви́їхала в по́ле,

а тут перестрі́ли її́ ві́трі,

взя́лись за ру́ки.

– Не пу́стимо! – ка́жуть.

Посмі́хну́лась зима́.

– Пу́стїть мене́, – про́сить, –

а я вам насі́плю срі́бної поро́ші,

бу́дете гра́тися не́ю.

Про́пусти́ли ві́трі зи́му.

Ї́хала зима́

бі́лими кі́ньми

в бі́лих са́нях,

сама́ бі́ла-бі́ла.

Ви́їхала в до́ліну,

а тут її́ перестрі́ла рі́чка,

зашу́міла, зажебо́ніла.

– Не пу́ццү! – ка́же.

Посмі́хну́лась зима́.

– Пу́стї мене́, – про́сить, –

а я то́бі подару́ю кри́сталевий пала́ц,

бу́де то́бі в ньо́му за́тишно.

Про́пусти́ла рі́чка зи́му.

Ї́хала зима́

бі́лими кі́ньми

в бі́лих са́нях,

сама́ бі́ла-бі́ла.

Ви́їхала в се́ло, гля́дь,

а тут на не́ї вже ді́ти чека́ють.

– Зимá їде! Зимá їде! –
загукáли ráдо.
– Ось хто мене́ чека́в! –
зраді́ла зимá.

Та й подарувáла ді́тям:
круті́ гірки,
весéлі сáнки,
прудкі́ ліжі́,
дзві́нкі ковза́ні.
Ще́ й ко́жного
за щі́чку вщипну́ла,
щоб черво́на бу́ла,
он як!

У вигляді кого змальовано зиму у вірші? Які образні вислови вжив автор для цього? Розкажи, якою ти уявляєш цю зиму.

Що вона подарувала дітям? Зачитай ці рядки.

Якби вам довелося створювати мультфільм за змістом вірша, які малюнки ви б намалювали?

Навчіться виразно читати вірш і проведіть конкурс на кращого читця.

За Василем Сухомлинським

ПРОТОПТА́ЛИ СТЕ́ЖКУ

Уночі намелó багáто сні́гу. Вранці́ до шко́ли йшло́ тро́є діте́й – Юрко́, Миха́йлик і Ні́на. Ко́ло хат з'явля́лися лю́ди. Відкида́ли лопáтами сні́г, прокида́ли дорі́жки. Ось хати́на бабу́сі Марі́ї. Вона́ живе́ одна́. Зупині́лися ді́ти бі́ля бабу́синого двóру.

– Як же бабу́ся до крини́ці вийде? – сказа́в Юрко́. – Сні́гу ж скі́льки!

– Дава́йте протоп́чемо сте́жечку від ха́ти до крини́ці! – пора́див Миха́йлик.

Ді́ти увійшли́ на бабу́сине подві́р'я. Йшли́ по глибо́кому сні́гу. Від ворі́т до ха́ти йти́ було́ дуже́ ва́жко. А від ха́ти до ворі́т – тро́хи ле́гше. Про́йшли́ два, три,

чотири рази. Протоптали стежку від воріт до хати і від хати до криниці.

Стомлені й радісні діти йшли до школи. Вони думали: ось бабуса Марія вийшла з хати. Побачила стежечки. Радіє...

 Про кого розповідається в тексті? Як звали дітей? Чому вони зупинилися? Про що подумали? Що зробили діти? Поясни, чому діти радісні йшли до школи. Про що вони думали? Чи сподобалися тобі Юрко, Михайлик і Ніна?

Текст «Протоптали стежку» – *оповідання*.

Оповідання – це художній текст на певну тему, у якому персонажі – люди – дорослі і діти. Розповідаючи про їхні дії, характери, вчинки, автор підводить читача до певного висновку або основної думки, вираженої в оповіданні.

Леонід Глібов

ЗИМОНЬКО-СНІГУРОЧКО

Зимонько-снігурочко,
наша білогрудочко,
не верти хвостом,
а труси тихесенько,
рівненько, гладесенько
срібненьким сніжком!
Ми повибігаємо,
снігу накачаємо
кupu за садком,
бабу здоровенну,
уночі страшенну,
зліпимо гуртом.

Зробим очі чорнії,
рот і ніс червонії –
буде, як марá!
День і ніч стоятиме,
вовка проганятиме
з нашого двора.
Гляне ясне сонечко
в весняне віконечко –
бабу припечé,
де й мороз той дінеться,
геть від баби кинеться,
з ляку утечé!

 До кого і як звертаються діти у вірші? Про що просять? Що хочуть зробити діти?

Знайди і прочитай, яку снігову бабу зліплять діти. Чи сподобався тобі вірш? Вивчи його напам'ять.

За Галиною Бондаренко

СВЯТИЙ МИКОЛАЙ

Ще за свого земного життя Миколай допомагав бідним і нужденним, а найперше – дітям. Тому його назвали Праведником.

Коли після смерті Праведник з'явився перед очі Творця, Бог звелів йому попросити щось для себе. Але Миколай попросив лише одне – можливості і надалі опікуватися дітьми, всіма, хто потребує його допомоги. Так переповідали люди про життя та діяння Святого Миколая.

У день свого народження – 19 грудня – він кладє чємним дітям під подушку чи в черевічок гостінчик – «миколайчик», а нечємним – різочку... Отож усі діти намагаються бути чємними й чекають, коли Святий Миколай подарунки принесе.

Про кого розповідається в тексті? Що саме? Що тобі було відомо про Святого Миколая раніше, а що є новим?

Інна Бевз

ЗАГАДКА

Ходить він завжди вночі,
має від усіх дверей ключі,
знає, хто живе і де,
як себе щодня веде.

в чобітки та у панчохи
він кладє потішки,
а нечємним – різки!
Хто це? Швидко відгадай!

Чємним діткам, хоч потроху, Це наш любий ...

За якими ознаками ти відгадав(-ла) загадку? Що дістається чємним діткам, а що – тим, хто бешкетує?

Які подарунки від Святого Миколая хотів би одержати кожен з вас? Запитайте про це одне одного і дайте відповіді.

Вивчи загадку напам'ять і загадай її вдома.

Максим Рильський

НОВОРІЧНА-НЕСКІНЧЕННА

Білий сніг, сніженьку,
постелі доріженьку
від хати до хати –
Новий рік стрічати.

Круг ялінки станемо,
на ялінку глянемо,
руки всі сплетемо
знову заведемо:

Білий сніг, сніженьку,
постелі доріженьку...

Хто до кого звертається у вірші? З яким проханням? Чому?
Чи сподобався тобі вірш? З яким настроєм його потрібно читати? Зроби розмітку вірша. Навчися читати його виразно.

Анатолій Камінчук

НОВОРІЧНЕ СВЯТО

На новорічне свято
зійшлося дітей багато:
в таночку під яліною –
Снігуронька з Калінкою,
Дід Мороз і коники,
ведмедики і слоники,

Малятко й Лис Микіта,
і вовчик Сіра Світа,
і Гавчик, і Мальвіна,
П'єро і Буратіно...
Вони в танку кружляють
і щастя всім бажають.

Про що розповідається у вірші? Хто завітав на новорічне свято?
Розкажи, ким ти будеш на новорічному карнавалі.

НА ЩАСТЯ, НА ЗДОРОВ'Я, НА НОВИЙ РІК!

За Іванною Савицькою

РІЗДВ'ЯНА КАЗКА

У ліску, де колись росли опеньки, жили зайчики маленькі. Шубка на них була тепла та пухка, хвістик схожий на м'яча, вухка стирчать, очка блищать. Було всіх зайчиків п'ять.

Як прийшли Різдвяні свята, заметушилися зайчата.

Ось зайчиха порядкує, заєць надворі майструє, а маленькі зайченята обступили маму й тата, подають і помагають, як уміють і як знають.

Вже до свят усю готове. Печиво пухке, чудове... З маком жовті калачі, і великі, і малі. Кóржики, ще й паляниці – все з біленької пшениці.

Чобіток нових по парі заєць приволік для дару. П'ять новеньких козушків сам один пошити успів.

– Ну, святкуймо! – каже мати. – Вже поря колядувати.

Обізвалась Сіра Спінка, наймалодша в них дитинка.

– Мамо, мамо! Де ж ялінка?

Каже мати:

– Ну, давайте подождімо! Кúцика в ярóк пошлімо. Він прудкий, тож за хвилинку з яру принесє ялінку...

Скóчив зайчик по долинці, нízько поклонівсь ялінці – і сюди, і туди, каже ніщечком:

– Ходи! Ой, ходи мерщій до нас, різдвяний звеселиш час.

Та ялінка не схотіла. Вся íнеєм заблистіла, золотими зірочками, кристалевими свічками та сказала на бідую:

– Не підую!

Кúцик як прибїг до хати, став рідні оповідати, як в ярку ген у долинці він все кланявся ялінці. Як вона уся блистіла, срібна, ясна, гарна, біла... Кращої немає в снах, ні в ліску, ні по хатках... Та ялінка не пішла...

Тож розумненькі зайці взяли швидко чобітки, ще й новенькі козушки. А зайчиха паляниці із біленької пшениці, пиріжки і калачі, що місила уночі.

Зайченята непомалу позбирали що попало і швиденько по сніжку скоком-боком – вже в ярку. Склали все те під ялинку, не марнують ні хвилинки. Веселенькі. Не дармують, на весь го́лос колядують.

А ялинка вся ясниться*, від інею аж іскриться. Гомін лісом покотівся – Бог Предвічний народівся.

 Про кого і про що розповідається у казці? Як описано зайчиків? До якого свята і як вони готувалися?

Чому зайчики святкували Різдво під ялинкою? Якою вона була? Розкажи, як готуються до Різдва у твоїй родині.

Андрій М'ястківський

СІЮ, ВІЮ, ПОСІВАЮ...

Щовечора перед Новим роком (колись Новий рік зустрічали 14 січня) дідусь Демід навчав Андрійка щедрувати:

*– Щедрий вечір, хато-світлице!
Сійся, родіся, житечко, пшеніце!*

Андрійко співав разом з дідусем та уявляв, як він прийде із дзвіночком до дядька Івана. Потім до дядька Юхима і сам лунко, як дзвіночок, щедруватиме. А йому за це дякуватимуть, пригощаючи цукерками, горіхами. Він ще й посіватиме з правої руки:

* *Ясниться* – тут: світиться.

– Сію, вію, посіваю!

З Новім роком вас вітаю!

– Усе це дуже давнє, – зауважила мама.

– Хто давнє забуває, той теперішнього не знає, – сказав дідусь.

– Жито, пшениця теж давні, а щороку нові родять, – додав тато. І Андрійко тішився, що скоро підє щедрувати.

Чого навчав дідусь Демид онука? Які щедрівки співають діти? Що в них висловлюється?

Знайди у тексті і запам'ятай прислів'я. Спробуй пояснити його значення.

ЩЕДРІВКА

Прийшли щедрувати до вашої хати.

Приспів: Щедрий вечір, добрий вечір

Добрим людям на здоров'я.

Тут живе господар – багатства володар.

Приспів...

А його багатство – золоті руки.

Приспів...

А його потіха – хороші діти.

Приспів...

Чи сподобалась тобі щедрівка? Що у ній говориться про господаря? Яке ж у нього багатство? А в чому його потіха?

Поміркуйте, чи справді це так.

ЗАСІВАЛЬНА

Хлопчик сіє пшеницю і промовляє:

Сійся, родіся,

жито, пшениця,

всяка пашніця.

На щастя,

на здоров'я,

на Новий рік,

щоб вам родило

краще, ніж торік!

Квасоля під стелю,

а льон по коліна,

щоб вам, господарю,

голова не боліла!

Які побажання висловлено у засівальній пісні?

З яким настроєм її потрібно читати?

Вивчи напам'ять щедрівку або засівальну пісню.

Засівальні пісні і щедрівки співають у Різдвяні свята. У них – вітання, добрі побажання господарям.

За Світланою Колядою

ОМЕЛЮХИ

1

Лютує мороз. Сьогодні так холодно, що маленькі школярі не пішли до школи. Оріся теж удома. Вона дивиться у вікно. Бабуся в хліві пораяється. Нудно дівчинці самій. Он там, надворі, горобина червоними кетягами палає.

Аж ось налетіла зграйка омелюхів... Усю горобину вкрила. Гарні птахи! Груди в них рожеві. Голівки чубатенькі. Посвістують омелюхи, ягодами ласують. Оріся в долоньки плеще. До птахів озивається. От коли б вони прилетіли до неї! Та пташки на неї й уваги не звертають. Все їдять та їдять.

Дивиться Оріся, а вони мляві стають. Свистіти перестали. Раптом почали падати! Один, другий, третій... Усі попадали. Який догори лапками, який на бочок...

– Ой лишенько! – стривожилася Оріся, у вікно стукає...
Прийшла бабуся і заспокоює внучку:

– Все буде гаразд, – говорить. – Я їм допоможу. А ти спати лягай.

Прокінуласть Оріся – півна світлиця омелюхів! На кімнатному лимонному дереві сидять. Очам своїм дівчинка не вірить. А посеред світлиці – порожній кошук! Що за дива?! Дві пташки на підвіконні сидять. Дзьобами у шибку стукають.

Підвелася Оріся з ліжка. На підлогу стала. А омелюхи – всі до вікон. З лимонного деревця злетіли. Об вікна стурбовано б'ються.

Оріся – знов до ліжка. Затіхла, чекає. Тільки очі з-під ковдри визирають. Сидять пташки біля вікон і не співають.

Вірішила Оріся випустити омелюхів. Заговорила дзвінким голосочком:

– Не лякайтесь! Я вас випущу! – Але пташки знову стривожилися.

Відкрила Оріся кватірку. Сама в куточку ліжка притіхла. Омелюхи – в кватірку! Один за одним, один за одним... Фур-р-р! Фур-р-р! Полетіли!

Увійшла бабуся і все пояснила. Мёрзлих ягід наковталися омелюхи. Дуже охололи їхні тільця. Від того птахі й попадали. Могли б і загинути. Але бабуся внесла їх у кошук до кімнати. Поки Оріся спала, омелюхи відігрілися.

– А ти, Орісенько, добре зробила, що омелюхів випустила. Пташки сумували б за лісом. А на горобину вони ще прилетять. Та й морози великі тримаються в нас недовго.

Про кого і про що розповідається в оповіданні?

Знайди і прочитай рядки, у яких розповідається: а) якими були омелюхи; б) що вони робили; в) що з ними сталося.

Чому омелюхи попадали? Як це пояснила бабуся?

Якою була бабуся? А Оріся? Доведи свою думку.

Яка головна думка оповідання?

Добери заголовки до частин оповідання. Перекажи одну з них.

Леонід Глібов – відомий український поет, байкар. Народився він на Полтавщині. Змалку любив природу, особливо квіти. Його навіть жартома називали «квітковий король».

Леонід Глібов був скромною людиною. Його товариші по службі навіть не здогадувалися про його талант віршувати.

Леонід Глібов любив дітей і написав для них багато творів: загадок, жартівливих пісень, віршів. Один із них «Зимонько-снігурочко» – ти вже знаєш.

Леонід Глібов

КО́НИК-СТРИБУНЕ́ЦЬ

(Байка)

У степу, в траві пахучій,
Кóник, вдáтний молодéць,
і весéлий, і співу́чий,
і провóрний стрибунéць
чи в пшени́ченьку, чи в жи́то,
досхочу́ розкошувáв
і цілісінькеє літо,
не вгавáючи, співáв.
Розгуля́вся на всі бо́ки,
все байдуже, все дарма́...
Ко́ли гульк! – аж в степ ширóкий
су́не злю́чая зимá.
Кóник пла́че, се́рце млі́є,
кінувсь він до Мурав'я*:
– Дядьку, он зимá біліє!
От тепéр же згіну я!

---

* *Муравей* – мурашка.

Чуєш – в лісі во́рон кряче,
 вітри буйніі гудуть?
 Порятуй, пора́дь, земля́че,
 як це ли́хо перебу́ть!
 – Опізни́вся, небора́че, –
 одказа́в земля́к йому́, –
 хто коха́в життя́ леда́че,
 неперели́вки тому́.
 Як же в світі не ра́діти?
 Все круго́м тебе́ цвіте́, –
 ка́же Ко́ник, – пташкі́, квіти́,
 лю́бе літе́чко на те.
 Ско́чиш на тра́ву шовко́ву –
 все співа́в би та співа́в. –
 На таку́ веселу́ мо́ву
 Мураве́й йому́ сказа́в:
 – Проспіва́в ти лі́то бо́же, –
 вда́ча вже тво́я така́, –
 а тепе́р танцю́й, небо́же,
 на морозі́ гопака́!

? Яким був Коник? Що він любив над усе?
 Чому так злякався Коник зими?

Яким був Муравей? Як ти гадаєш, чому він не допоміг Коникові? Подумай, кого мав на увазі автор, описуючи Коника і Мурав'я. Яка румунська байка подібна до цієї? Хто її автор?

Навчіться читати байку «Коник-стрибунець» у ролях.

Байка – невеликий віршований або прозовий текст повчального змісту. Героями байки можуть бути тварини, рослини, предмети, які наділені людськими рисами.

Байка часто закінчується коротким висловом, у якому розкривається її головна думка, тобто мораль. Іноді така повчальна думка є початком байки.

Леся Українка... Народилася вона більш як сто років тому. Синьоока, білява дівчинка з душею гордою і ніжною, серцем лагідним і чистим, характером сильним, волею незламною.

Свій перший вірш вона написала, коли їй було стільки, скільки зараз вам, – 9 років.

Життя Лесі Українки склалося нелегко. В 11 років вона захворіла на туберкульоз кісток.

Дівчинка невимовно страждала, але мужньо боролася із хворобою.

Пізніше вона писала:

*Я була малою горда,
щоб не плакати, я сміялась.*

Хвороба не зламала мужньої дівчини. Вона самотійно навчалася, вивчила більш як десять іноземних мов, чудово грала на фортепіано, написала багато творів.

Ніжно любила вона дітей. Для них писала вірші, казки, оповідання.

Леся Українка

На зеленому горбочку,
у вишневому садочку,
притулилася хатинка,
мов маленькая дитинка
стиха вийшла виглядати,
чи не вийде її ма́ти.
І до білої хатинки,
немов ма́ти до дитинки,
вийшло сонце, засвітило
і хатинку звеселило.

Прочитай вірш. Чи сподобався він тобі?

Яку картину змальовує поетеса?

Як ставиться автор вірша до рідного краю? З чого це видно?

Вивчи вірш напам'ять.

ОЙ, ВЕСНА, ВЕСНА – ДНЕМ КРАСНА

Пісні, якими заклика́ли весну́, назива́ються *весня́нками*. У народі їх ще називають *гаї́вки*, *маї́вки*, *шумі́вки*.

Коли́сь новий рік почина́вся з бе́резня. Весну́ зустріча́ли радісно: з піснями, та́нцями, іграми. Коли́ почина́ли та́нути снігі, дівча́та вихо́дили на па́горби і співа́ли пісе́нь. Вони́ запро́шували весну́ шви́дше поверну́тися. У народі це назива́ли закли́канням весні́.

– Ой, весна́, весна́, – днем красна́,
що ти нам, ве́сно, принесла́?
– Принесла́ я вам літечко,
щоб роди́лося житечко,
ще й озі́ма пше́нця,
ще й черво́ні кві́точкі,
щоб кві́тчали́сь ді́точкі.

Як у давнину люди зустрічали весну? Що принесла весна людям? Як побудована веснянка «Ой, весна, весна...»?

Прочитайте її як діалог дітей і весни.

Вивчи веснянку напам'ять.

Олександр Олесь

ВЕСНЯ́НКА

А вже я́сне со́нечко
припекло́, припекло́,
я́сно-щи́ре зо́лото
розлило́, розлило́.

На ву́лиці стру́мені
воркотя́ть, воркотя́ть.
Журавлі́ курлі́кають
та летя́ть, та летя́ть.

Засині́ли про́ліски
у ліску́, у ліску́...
Шви́дко бу́де зе́мленька
вся в ві́нкú, вся в ві́нкú.

Ой со́нечку-ба́течку,
догоди́, догоди́!
А ти, зе́мле-ма́тінко,
уроди́, уроди́!

Якою поет змальовує весну? На які ознаки весни він звертає увагу? Які образні вислови вживає?

ЖУРАВЛІ-ВЕСЕЛИКИ

Весна прийшла. На подвір'ї тихо. Тільки іноді налетить вітерець-пустунець, побавиться вербовим віттям та й далі полетить.

– Курлі-курлі! – раптом долинуло з височині. Тарасик підводить голову, вдивляється в небо.

А курлікання все ближчає. Ось уже видно в голубому небі рівненький трикутник.

– Діду, журавлі летять! – вигукує Тарасик. Дідусь прикладає руку до чола, дивиться.

– Повертаються з вірю веселики наші, – розгладжує вуса.

– А чому веселики? – дивиться на діда Тарасик. – Журавлі?

– Ні, навесні зовуть люди журавлів веселиками.

– А чому?

– Бо повертаються птахи додому і радіють вони, весело їм, що здолали даліку дорогу, що знову в рідних краях. І люди з ними радіють.

– Егей, веселики, привіт! – гукіє Тарасик.

Птахи ніби вчувають його вітання й у відповідь голосно курлічуть.

– А восени зватимуться вони журавлями, – продовжує дід. – Розлучаються вони з батьківщиною і журяться від того, що мусять летіти на чужину. Через те й журавлями звуться.

Про кого і про що розповідається в тексті?

Як змальовано прихід весни?

Чому тих самих птахів навесні називають веселиками, а восени – журавлями?

Прочитайте в особах розмову дідуся з онуком.

9 березня – день народження Тараса Шевченка. Ім'я цього великого українського поета і художника – славу і гордість українського народу – ти вже знаєш. Знаєш і деякі його вірші. А написав Тарас Шевченко їх дуже багато. Найперша його книжка віршів називалася «Кобзар». Тому поета часто називають Кобзарем, тобто народним співцем.

Тарас Шевченко

Світає,
край неба палає,
соловейко в темнім гаї
сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
степі, лані мріють,
між ярами над ставами
верби зеленіють.
Саді рясні похилились,
тополі поволі
стоять собі, мов сторожа,
розмовляють з полем.

Яка картина природи змальована у вірші? Розкажи про це, використовуючи слова вірша. Вивчи вірш напам'ять.

Тарас Шевченко

У нашім раї на землі
нічого кращого немає,
як тая мати молодая
з своїм дитяточком малим...
Тепер їй любо, любо жити.
Вона серед ночі встає,
і стереже добро своє,

і дождіає тогó світу,
щоб знов на ньóго
надивітись,
наговорітись.

Про кого розповідається у вірші?
Яке добро стереже мати?

За Оксаною Іваненко

ЯК ТАРАС УЧІВСЯ В ШКОЛІ

Про школу першим завів розмову дід.

– *Що в голові є, то довіку твоє*, – сказав він. – Час уже Тараса до дяка в науку віддати.

– Та чи не мале ще? – озвалася тихо мати. Але батько підтримав діда:

– Нічого, хай змалку вчиться. *Що вмітимо, тогó за плечіма не носітимо*.

Тарасові було і цікаво, і трóхи бóязко йти до школи. Він не раз бігав під її вікнами і чув, як учитель, дяк Совгір, гучним гóлосом проказує:

– Аз-бúки*! Аз-бúки!

А за ним хлопці всі хором:

– Аз-бúки! Аз-бúки!

А інколи чути було плач і зóйки, і дядькі, підморгнувши одін одному, кажуть:

– Ач, як дяк березовим пером випісує!

Непосидючий, цікавий до всьогó, Тарас відчував до науки велику охóту, хоч і важка була ота наука! Хіба що розуміли хлопці в тих словах, які повтóрювали за дяком? А до тогó ж незрозумілі слова підкріплювалися ремінним батіжком, що висів на стіні, та дяківськими штурханáми. Такá вже тоді була наука, що без рíзки й слóва не навчиш.

– Нічого, – підбадьóрював дід, – *доки не намúчишся, до́ти не нау́чишся*.

– Крáще вже вівчити швидше, – вiрiшив про себе Тарас. І цікаво, що ж далі буде?

* Аз, бúки – старі назви букв А, Б.

Він скінчив *Азбуку* раніше за інших. Прийшов додому щасливий і гордий.

– Казав дяк, – звернувся до батька, – що вже *Часослов* треба.

– Отакé! – сплеснула руками Катруся. – Мамо! Тату! Наш Тарас усіх випередив! Он Іван Бондаренко й половини ще не вівчив.

– Так це ж треба кашу варити, дякові нести, – заклопоталася мати. – Ох, ти ж мій школярику вчений!

Вранці і мати, і Катруся, і Ярінка дивилися, як обережно і серйозно ніс Тарас загорнутий у білу хустину горщик молочної каші. У кишені штанців брязкало кілька мідяків і стирчала дерев'яна ложка. І каша, і гроші були нагородою вчителеві, яка належала при зміні книжок: *Азбуки* на *Часослов*, *Часослова* на *Псалтир**.

– Тарас кашу приніс! Тарас кашу приніс! – загомоніли школярі. Тарас перший між ними був героєм такого урочистого дня.

Совгир сьогодні нікого не бив. Горщик поставили на столі, і всі учні повиймали з кишень ложки.

– Іжте Тарасову кашу, – засміявся Совгир, – а ти їх, Тарасе, лупцюй по руках, що не вчилися так, як ти.

Усі засміялися... Горщик швиденько спорожнів. Тоді Совгир вініс горщик на подвір'я і поставив на середині.

– Ну, хто влучить? – спитав дяк, і всі хлопці почали жбурляти в горщик палки, поки Іван Бондаренко не влучив і не розбив.

– А тікай, такий-сякий, а ви, хлопці, ловіть та добре намніть вуха, – закричав Совгир.

Та Іван, як почув такий наказ, дременував так, що й духу вмиль не стало.

– А чого це так роблять? – спитав Тарас удома. – І кашу несуть, і горщик б'ють, і вуха мнуть?

Навіть дід знизав плечима.

– А хто його знає, звідки звичай такий пішов...

– От кінчай *Часослов* швидше, – сказала мати, – то я ще каші наварю.

---

* *Часослов*, *Псалтир* – богослужбові книги з текстами релігійних пісень і молитов.

Такий добре вчився Тарас – нічого не скажеш.

– Добрый козак буде, – радів дід. – І до науки мастак* ...

Хто є головним героєм твору?

Яким зображено діда Тараса? Яка роль дідуся в дитинстві Тараса? Як він пояснював необхідність учитися? Прочитай народні вислови, які це підтверджують.

Як навчався Тарас у школі?

Якими були порядки у старій школі? Що тобі особливо не сподобалося? А що зацікавило?

Як сказав дід про свого внука Тараса? Знайди і прочитай рядок про це. Як ти думаєш, чи здійснилася мрія батьків і діда щодо свого сина і внука? Підтверди свої міркування.

ОДВІЧНІ ЦІННОСТІ

За Миколою Романікою

ЯК ХЛІБ ХОДИТЬ

Бабусина хата для Оленки – наче музей. Чого тут тільки немає! Лежать у миснику давні дерев'яні лóжки, стоять мальовані глечики і макітерки. На хаті Оленка побачила стареньку прядку з грéбеном і веретеном, а на горіщі – почорнілу від часу дубóву діжу.

– Бабуню, а навіщо тобі ця діжа? – спитала Оленка.

– О, вона і мене, і твого дідуся, і твою маму, і дядька, і тітку – весь наш рід годувала.

– А мене своїм хлібцём вона може пригостити? – поцікавилась Оленка.

– Звісно, може. Вона щедра...

Увечері внесла бабуся діжу до хати. Старанно вимила й замісила в ній тісто. Потім накрила діжу, щоб тісто підходило. А вранці ще раз вимісила тісто й почала розпалювати в печі вогонь. Коли дрóва згоріли, бабуся наготувала дерев'яну лопату. Тим часом тісто так підійшло, що почало навіть виповзати з діжі. Бабуся брала його, спритно ліпила буханці і на лопаті саджала в піч. Потім затулила піч заслінкою і сказала:

* *Мастак* – тут: майстер, maestru.

– Ну, Оленочко, як підé хліб по хаті, то, вважай, на стіл прóситься.

Оленка сіла на ослінчику і стала чекати, що невдóвзі буханці з печі самі вікотяться.

Минав час, а заслінка і не зворухнётся, тихо-тихо за нею.

– Бабу́ню! – гукну́ла в прочінені двéрі Оленка. – А чо́го ж буханці про себе знати не дають?

– Як-то не дають? – ступіла на поріг бабу́ся. – Он який смачний дух ко́титься від них і по хаті, і подві́р'ям, і горо́дом. Пішо́в наш хлібе́ць, пішо́в...

Бабу́ся простелила на ла́ві рушні́к із вишитими півня́ми, діставала золотаві буханці й злегéнька вмивала їх водо́ю. Вона́ клала буханці на рушні́к і прика́зувала:

– Хліб, Оленко, мандру́є і по землі́, й по моря́х-океа́нах, і в ша́хти спускається, і з космона́втами до зіро́к злітає... Він сіли лю́дям дода́є. Тому́ й найдоро́жчий за все на сві́ті.

Про кого і про що розповідається в оповіданні?

Якою була бабусина хата?

Що розповіла про діжу бабуся? Про що попросила Оленка?

Як бабуся пекла хліб? Зачитай уривок про це.

А ти бачив(-ла) як печуть хліб?

Що означає вислів *як піде хліб по хаті*? Чи зрозуміла його Оленка?

Як бабуся складала спечений хліб? Що приказувала?

Як бабуся ставилася до хліба? З чого це видно?

На скільки частин можна поділити оповідання? Поділіть і доберіть заголовки до кожної частини. Одну з них перекажіть.

За Ярославою Музиченко

Велі́кдень – найсвітліше, найрадісніше свято українського наро́ду. До нього готуються заздалегі́дь: упродо́вж Велико́го по́сту очищають ду́шу й ті́ло. А в оста́нній пе́ред Велі́коднем ти́ждень, що зве́ться Чі́стим, або Бі́лим, святко́во прибирають ха́ту. У передде́нь свята печу́ть паски́, готують до свя́чення традиці́йні стра́ви: крашанкі́, шінку, ковба́си.

Після Служби Божої, покуштувавши свячених страв, старші лягають спочити, а молодь гуляє – на вигоні біля церкви виводять великодніх веснянок. Дітлахі ж на Великдень грають одне з одним навбітки крашанками.

Що нового ти довідався(-лась) про Великодне свято, а що було відомо раніше?

Розпитайте одне одного, як хто святкує Великдень.

Марія Хоросницька

НАВБІТКИ

Сіли діти у кільце,
в кожного в руках яйце.
Марті випало на славу
розпочати цю забаву.
Дуже мілу, престару
Великодню гру.
Ходить дівчинка кільцем
і постукує яйцем...
Що не стукне –
трісь і трісь, –
яйця тріскають чиїсь...
Мартине ціле, тверде –
Марта радо далі йде...

Стук-стук-стук...
І раптом – хрусь!
Гру продовжує Петрусь.
Стукнув всього разів три
і так само вийшов з гри.
За Петром пішов Максим,
декілька дівчат за ним...
В Олі писанка ціла,
Оля в грі перемогла!
А тепер, відомо всім,
всі за стіл до Олі в дім –
їсти яйця, все, що є...
Просить той, хто виграє.

З якою народною дитячою грою ти ознайомився(-лась), прочитавши вірш? Спробуй розповісти правила цієї гри.

За Олегом Буценом

ЗАРАЗ

Цікавою була Марінка, все їй треба знати. Почує якесь нове слово – неодмінно спитає, що воно значить. Пояснять їй раз – і запам'ятає.

Та трапилось Марінці одне слово, яке вона ніяк не могла зрозуміти. А слово те звичайнісіньке: «Зараз». І якби через нього не стався один прикрий випадок, Марінка, мабуть, і досі б його не зрозуміла. А трапилось от що.

Прокінуласть Марінка в неділю, сяк-так одяглась і давай ба́витись ляльками. Ма́ма ка́же їй:

– Ти, доню, спёршу лі́жко застели́, вмийся, а тоді́ вже гра́йся.

А Марінка на те:

– За́раз, маму́сю, – і зно́ву гра́ється.

І скі́льки разі́в не повто́рювала їй ма́ма сво́є проха́ння, вона́ все сво́є: за́раз та за́раз.

«Напе́вно, не розумі́є дочка́ цьо́го сло́ва», – поду́мала ма́ма. От і ка́же чолові́кові:

– Мо́же, сього́дні по́їдемо до зоопáрку? Погóда чудóва. Давно́ вже там не бу́ли.

Як почу́ла те Марінка, так і закрути́лась по кімна́ті дзи́гою.

– Ой, ма́мочко, як до́бре ти наду́мала! Ну́мо швидше сні́дати і по́їдемо.

– За́раз, – відказáла спокі́йно ма́ма і пішла́ до кúхні.

Не сиді́ться Марінці́ в кімна́ті, і вона́ на кúхню подалáся.

– Маму́сю, ми скóро бу́демо сні́дати?

– За́раз, доню, – зно́ву відпові́дає ма́ма і да́лі по́рається бі́ля плити́.

Бі́гає Марінка з кімна́ти в кúхню, то попрóсить ма́му пла́ття ви́прасувати, то бант зав'язáти. А ма́ма на те: за́раз та за́раз. При́кро ста́ло Марінці́, розру́мсалась.

– Чо́го це ти пла́чеш? – пита́є в не́ї та́то.

– Я ма́му сті́льки разі́в просі́ла, а вона́ все відпові́дає, що за́раз, і нічо́го не рóбить...

– А я чув, що «за́раз» – це «пóтім».

– Хто ж то́бі такé сказа́в? – диву́ється Марінка.

– А тво́є незастéлене лі́жко, розки́дані лялькі́, непри́брані звéчора фáрби...

Подиві́лась навкóло Марінка, ві́терла слё́зи і сказа́ла:

– Я, тату́сю, за́раз..., за́раз усé приберу́.

І швидéнько все прибрáла.

Отáк і зрозумі́ла Марінка те «за́раз». А як зрозумі́ла, то й ма́ма вже не барі́лась: посмі́хаючись, подалá сні́дати, і незаба́ром усі́ по́їхали в зоопáрк.

Про кого розповідається в оповіданні? Якою була дівчинка? Як мама навчила Маринку виконувати все вчасно? Чи зрозуміла Маринка значення слова *зараз*? Проілюструй свою відповідь уривком з тексту.

За Дмитром Ткачем

МОЯ МАМА

Задали нам у школі написати твір про своїх батьків. Не знаю, хто що напише, а мені про свою маму написати, мабуть, найважче. Вона – учителька. Тож мені доведеться вчителю писати про вчителя. А сама ж я тільки учениця...

Сказала я мамі, що мені треба про неї написати. А вона – у сміх:

– Ну, от і добре. Побачу, скільки ти граматичних помилок зробиш...

Просто біда мені з моєю мамою. Що не напишу, а вона відразу: «А де кома? Отут перед *а* треба кому ставити... А де твій знак питання?»

Тоді я замислилася. Подумала: нічого не писатиму про маму. Краще про тата. Він бригадир на взуттєвій фабриці. Все-такі робітнича професія... І тато не питатиме, де мої коми. Отак замислилася та й сиджу.

Коли раптом дзвінок. Мама відчинила двері, а я бачу, як вона змінилася на виду.

– Володя?.. Яременко?.. – питає.

А на порозі стоїть ставний льотчик з букетом квітів. Він каже:

– Так, це я, Оксано Семєнівно. Ваш учень, колишній шибайголова Володя Яременко.

Поцілував маму і дав їй квіти.

– Та який же ти дорослий став, – каже до нього мама і запрошує в кімнату. – А слово *знання* тепер з двома «ен» пишеш, – жартує мама, – чи з одним?

А в самої слізи радості на очах.

– З двома, – сміється льотчик. – Ви мене не тільки цього навчили. Очі на світ відкрили, дали путівку в життя! Та й не тільки мені... Ви ж моя перша учителька.

Потім ми сиділи за столом: пили чай з пєчивом.

Я тільки дивілася на них і слухала.

А вони все згадували й згадували... Про Льоноу Ушакóва, який став геологом. Про Степана Кучеренка, той плаває на кораблі. Про Валу Чайку. Вона – медсестра. Лаврін Хоменко подався вчитися на гірничого інженера. Ніна Салій закінчує залізничний технікум...

Звісно, я нікого з них не знаю. Але починаю розуміти, скільки ж тоді мамі довелось з усіма працювати, щоб, як каже цей льотчик, дати їм «путівку в життя».

Тепер я збагнула, що вчитель навчає не тільки мови, історії, географії, а й любові до професії. Як моя мама. Так, учитель дає нам путівку в життя! От про це й треба написати...

Чому дівчинка все-таки вирішила писати твір про маму?

Як ти розумієш вислів *дати путівку в життя*? Кому дали її вчителі?

Склади усну розповідь про свою маму.

КРАЙ, У ЯКОМУ ТИ ЖИВЕШ

Микола Сингаївський

Батьківщино, зéмле рідна,
зéмле сонячна і хлібна,
ти навiк у нас одна –
наша óтча сторона.

Ти, як ма́ти, найрідніша,
ти з дитинства наймиліша,
ти і взiмку найтепліша –
наша óтча сторона.

Які слова дiбрав автор, щоб передати свою любов до Батьківщини? Зачитай їх.

Зроби розмітку вірша і навчися виразно читати.

У РІДНОМУ КРАЇ

Одна Батьківщина, і двох не буває,
місця, де родилися, завжди святі.
Хто рідну оселю свою забуває,
той доли не знайде в житті.

Тут мамина пісня лунає і нині,
її підхопили поля і гаї.
Її вечорами по всій Україні
співають в садах солов'ї.

І я припадаю до неї устами,
і серцем вбираю, мов спраглий води.
Без рідної мови, без пісні, без мами
збідніє, збідніє земля назавжди.

Як поет ставиться до рідного краю? З чого це видно?

Якими рядками висловлено головну думку вірша?

За Марією Познанською

НАША СЛÁВНА УКРАЇНА

21 серпня 1991 року Україна стала незалежною державою. Збулася мрія нашого народу. Тепер ми творимо свою державу, закони, національну культуру.

В Україні живуть українці, росіяни, білоруси, угорці, румуни, поляки та інші народи. Усі вони в нашій державі мають однакові права.

Україна дуже багата. У нас є вугілля, залізо, золото, газ, нафта. На полях нашої Батьківщини зріють пшениця, жито, кукурудза, гречка, наливаються соком кавуні, дині, виноград, яблука, груші, сливи.

На півдні нашу країну омивають теплі моря – Чорне й Азовське. Є в нас і гори – Карпати і Кримські, є ріки, озера.

Багата і прекрасна наша земля, чудові люди живуть на ній. Немає кращої землі, ніж рідна.

Що нового ти дізнався(-лась) з тексту, а що тобі було відомо раніше? Яка головна думка тексту?

ПРА́ПОР

Пра́пор – це державний сі́мвол,
він є в ко́жній держа́ві.

Це для всіх – озна́ка си́ли,
це для всіх – озна́ка сла́ви.

Сі́нньо-жо́втий пра́пор ма́ем:
сі́нє – не́бо, жо́вте – жи́то.
Пра́пор цей оберіга́ем,
він – святи́ня, зна́ють ді́ти.

Наталка Поклад

ГЕ́РБ

Наш герб – тризу́б,
це во́ля, сла́ва й си́ла.

Наш герб – тризу́б.
Недо́ля нас коси́ла,

та ми зросли́, ми є,
ми за́вжди́ бу́дем,

добро́ і пі́сню
несемо́ ми лю́дям.

Яким настроєм сповнені прочитані тобою вірші? Про що в них йдеться? Що тобі відомо про символи України?

Один з віршів вивчи напам'ять.

Ольга Хорошковська

ПРО КИ́ЇВ – СТОЛІ́ЦЮ УКРАЇ́НИ

У́чні дру́гого клáсу збира́лися на екску́рсію в столи́цю
Украї́ни – Ки́їв.

Васи́лько запитáв свого́ ба́тька:

– Та́ту, а чим сла́виться Ки́їв?

– Чим сла́виться? Ма́бу́ть, своєю́ красо́ю – зелéними
па́рками, ширóким Дніпро́м, золоті́ми ба́нями церко́в,
висóтними буди́нками.

– А чим ще?

– Чудóвим метрó, якé з'є́днує далéкі райо́ни мі́ста і
його́ части́ни, що лежа́ть по обидві́ сто́рони Дніпра́.

– А ще? – допíтувався Васи́лько.

– Своєю́ центрáльною ву́лицею, яка́ зве́ється Хрещá-
тик, і Майда́ном Незале́жності, свої́ми музéями і старо-

вінними соборами: Софіївським, Михайлівським, Печерською лаврою.

– І все? – не відставав допитливий Василько.

– Ні, не все. Мабуть, людьми – привітними, працьовитими, доброзичливими.

– Мені Михайлик говорив, – повідомив Василько, – що в Києві є багато університетів, театрів, музеїв. Це правда?

– Так, правда. І вони відомі не лише у Києві, а й у всій Україні.

– А ще що відоме?

– А ти чув про гігантські літаки «Антей» і «Мрія»? Їх знають у всьому світі. Інших таких нема. І виготовляють їх у Києві на заводі «Авіант».

– Як цікаво! – замислено сказав хлопчик. – Я хочу поїхати до Києва, щоб усе це побачити.

– Ну, все ви не побачите, бо Київ – величезне місто. Але київські вулиці, метро, Дніпро, собори – обов'язково побачите.

Що про Київ дізнався Василько від батька?

Хто з вас був у Києві і може розповісти про місто?

За Василем Сухомлинським

БЕЗ БАТЬКІВЩИНИ ЖИТТЯ – НЕ ЖИТТЯ

Журавлик народився на березі лісового озера. Підріс, полюбив рідну землю. Але настала осінь і наближалася зима.

Журавлик пристав до зграї інших журавлів і полетів далеко на південь. Там вічне літо, теплі води, яскраве сонце. У лісах зелені, сині, голубі папуги співають.

А наш Журавлик прилетів, роздивився навколо і засумував. Ніщо його не радує – ні пташині пісні, ні привітне сонце.

Одного разу підлетів до Журавлика Зелений Папуга і запитав:

– Чого сумуєш? Чом гнізда не мостиш, журавлят не виводиш?

Мовчить Журавлик, нічого не відповідає, тільки на північ поглядає.

Раптом насторожився, прислухаючись до чогось. Здалеку долинув журавліний клич:

– Пора в дорóгу!

Змахну́в Жура́влик крильми́.

– Куди ж ти лети́ш? – здивува́вся Зелений Папу́га. – Аджé там хо́лодно. Поживéш кілька місяців та й зно́ву до нас поверне́шся. І що там хоро́шого на твої́й хо́лодній півночі?

– А хоро́ше те, що я там наро́дівся, – відпові́в Жура́влик. – Там мо́я батьківщи́на. А без батьківщи́ни житт́я – не житт́я.

Сказа́в це Жура́влик і полети́в, доганя́ючи своїх товари́шів.

Ти прочитав(-ла) текст. Визнач, це – оповідання чи казка? Яка? Доведи правильність своєї відповіді.

Хто герої твору? Чому засумував Журавлик?

Чого не міг зрозуміти Зелений Папуга?

Що відповів Журавлик Зеленому Папузі? Чи можуть бути ці слова головною думкою тексту?

Платон Воронько

ОБЛІТА́В ЖУРАВЕ́ЛЬ

Обліта́в жураве́ль
сто морі́в, сто земе́ль,
обліта́в, обходи́в,
кри́ла, но́ги натруді́в.

Ми спита́ли в журавля́:

– Де найкра́щя земля́?

Жураве́ль відповіда́є:

– Кра́ще рідно́ї – нема́є!

Яка головна думка висловлена у вірші? Чи збігається вона з головною думкою попереднього тексту?

Зроби розмітку вірша і навчися читати виразно.

ЗМІСТ

МОВА І МОВЛЕННЯ. ПРАВОПИС	4
ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО У ТРЕТЬОМУ КЛАСІ	4
СЛОВО, ЙОГО ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	20
СЛОВО – ЧАСТИНА МОВИ	35
Іменник	37
Змінювання закінчень (форм) іменників	45
Прикметник	80
Числівник	89
Займенник	93
Дієслово	100
Прислівник	118
СИНТАКСИЧНІ ВІДОМОСТІ	122
ЧИТАННЯ І РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ.	135
УСНА НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ	135
Дитячі пісні – колискові, забавлянки, потішки	136
Скоромовки	139
Загадки	140
Прислів'я і приказки	141
Українські народні пісні	143
Українські народні казки	143
ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	146
Здрастуй, осінь	146
Заходь, заходь, сніжна зимонько	154
На щастя, на здоров'я, на Новий рік!	160
Ой, весна, весна – днем красна.	168
Одвічні цінності	173
Край, у якому ти живеш	178

Навчальне видання

Ольга ХОРОШКОВСЬКА
Оксана ПЕТРУК

УКРАЇНСЬКА МОВА

для загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням румунською мовою

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор Л.Л. Кириєнко
Художній редактор І.Б. Шутурма
Коректор О.А. Тростянчин

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 14,904.
Обл.-вид. арк. 14,45. Тираж 620 пр.
Зам. №

Державне підприємство
«Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк ТДВ «Патент»
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4078 від 31.05.2011

Навчальне видання

Ольга ХОРОШКОВСЬКА
Оксана ПЕТРУК

УКРАЇНСЬКА МОВА

для загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням румунською мовою

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор Л.Л. Кириєнко
Художній редактор І.Б. Шутурма
Коректор О.А. Тростянчин

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 14,904.
Обл.-вид. арк. 14,45. Додатковий тираж 10 пр.
Зам. №

Державне підприємство
«Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк ТДВ «Патент»
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4078 від 31.05.2011